

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

На правах рукопису

ФРАНЧУК ВАСИЛЬ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.37

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник
Марін Олександр Костянтинович,
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ	
ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ	13
1.1 Стан дослідження питань кримінально-правової охорони економіки України в кримінально-правовій літературі	13
1.2 Досвід кримінально-правової охорони економіки в державах Європейського Союзу (на прикладі Республіки Польща)	27
Висновки до першого розділу	45
РОЗДІЛ 2	
ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ	
ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	47
2.1 Поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України	47
2.2 Види кримінально-правових засобів охорони економіки України	83
2.3 Відмінність кримінально-правових засобів охорони економіки України від суміжних явищ та понять	107
2.4 Відповідність кримінально-правових засобів охорони економіки України чинним міжнародними договорами	115
Висновки до другого розділу	134

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ

ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 139

3.1 Особливості застосування кримінально-правових засобів

охорони економіки України..... 139

3.2 Ефективність реалізації кримінально-правових засобів

охорони економіки України 154

Висновки до третього розділу..... 172

ВИСНОВКИ..... 175

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 180

ДОДАТКИ 218

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ВСУ – Верховний Суд України

ЄС – Європейський Союз

КК РФ – Кримінальний кодекс Російської Федерації

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КСУ – Конституційний Суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ООН – Організація Об'єднаних Націй

РЄ – Рада Європи

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

FATF – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей

GREGO – Група держав Ради Європи проти корупції

ВСТУП

Актуальність теми. В економічному і соціальному житті України як незалежної держави спостерігається безперервний процес змін у всіх сферах її життєдіяльності. Передусім такі перетворення пов'язані з прагненнями України інтегруватися у загальноєвропейський простір та необхідністю упорядкування вітчизняного законодавства відповідно до Європейських стандартів. Однак сучасність засвідчує неспроможність окремих норм кримінального права до належного регулювання новітніх суспільних відносин, що негативно вплинуло на ефективність здійснення кримінально-правової охорони загалом. Одним із найбільш небезпечних проявів такого впливу є вчинення злочинів у сфері економіки.

Зазначені злочинні посягання заподіюють шкоду економіці України та добробуту населення, є підґрунтям для поширення організованої злочинності, призводять до зростання корумпованості державного апарату та правоохоронних органів. Аналіз економічної злочинності свідчить, що останніми роками динамічно зростає питома вага окремих злочинів економічної спрямованості. Спостерігається збільшення кількості зареєстрованих злочинів, що стосуються фіктивного підприємництва; незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів; незаконного використання знаків для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.

Протидія злочинам у сфері економіки є комплексною та багатоаспектною проблемою, а питання, пов'язані з належним забезпеченням захисту правовідносин у цій сфері, набувають особливого значення і потребують ґрунтовного всебічного вивчення. Зарубіжні вчені-кримінологи провели фундаментальні дослідження економічної злочинності: Е. Сатерленд (1939 р.), Г. Ньюмен (1958 р.), Г. Кайзер (1980 р.), Г. Шнайдер (1987 р.) та ін. Загалом засновником концепції протидії економічній злочинності вважають американського кримінолога Е. Сатерленда, який ще 1939 р. вперше вжив поняття «білокомірцева злочинність».

Увага до дослідження цієї проблеми не втратила своєї актуальності й нині, про що свідчать численні праці видатних учених України та країн колишнього СРСР. Питання нормативно-правового регулювання охорони економіки вивчали і українські, і російські вчені: П. П. Андрушко, В. І. Антипов, П. С. Берзін, В. І. Бобир, А. М. Бойко, А. Ф. Волобуєв, В. О. Глушков, О. М. Городиський, Н. О. Гуторова, Є. Є. Дементьева, В. Є. Емінов, О. М. Джужа, А. І. Долгова, О. О. Дудоров, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, В. П. Корж, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, О. Г. Кулик, В. В. Лисенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, Н. О. Лопашенко, В. О. Мандибура, В. С. Мацишин, А. М. Медведєв, М. І. Мельник, С. В. Мочерний, О. І. Перепелиця, В. М. Попович, А. В. Савченко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, А. М. Яковлєв, П. С. Яні та інші.

Водночас, попри значний практичний і науковий інтерес до економічної злочинності, чимало питань залишається за межами наукового аналізу в аспекті матеріального кримінального права, що нерідко призводить до хибних уявлень про кримінально-правові засоби охорони цієї сфери суспільного життя. З'ясування існуючого стану дослідження охорони економіки України, визначення поняття злочинів у сфері економіки та їх класифікації, здійснення аналізу зарубіжного досвіду та відповідності вітчизняного кримінального законодавства у сфері охорони економіки України міжнародним договорам кримінально-правового характеру дасть змогу не лише виокремити кримінально-правові засоби охорони економіки України, а й встановити особливості їхнього застосування та ефективності реалізації. Вирішення зазначених завдань загалом сприятиме формуванню справді ефективної системи протидії економічній злочинності.

Відтак питання, пов'язані з належним забезпеченням захисту правовідносин, що виникають у сфері економіки України, набувають особливої значущості і потребують спеціального дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі кримінального права та кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ у межах тем науково-

дослідних та дослідно-конструкторських робіт ЛьвДУВС «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний № 0112U007493), «Економічна безпека України: стан, проблеми та шляхи вирішення» (державний реєстраційний № 0109U007852) та «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний № 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є визначення поняття та видів кримінально-правових засобів охорони економіки України, а також надання обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення. Для досягнення поставленої мети у роботі визначено такі *задачі*:

- проаналізувати стан наукової розробки питань, що стосуються дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України;
- вивчити досвід кримінально-правової охорони економіки в державах Європейського Союзу (на прикладі Республіки Польща);
- деталізувати визначення кола злочинних діянь, що посягають на економіку України;
- дати визначення поняттю кримінально-правових засобів охорони економіки України;
- здійснити класифікацію кримінально-правових засобів охорони економіки України;
- виявити суміжні з кримінально-правовими засобами поняття та встановити співвідношення між ними;
- проаналізувати відповідність кримінально-правових засобів охорони економіки України чинним міжнародним договорам;
- встановити особливості застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України;
- з'ясувати ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України.

Об'єктом дослідження є кримінально-правова охорона економіки України.

Предмет дослідження – кримінально-правові засоби охорони економіки України.

Науково-теоретичну базу дисертації становлять праці з кримінального права, кримінології, загальної теорії права, інших галузей права, економіки, довідково-енциклопедична література.

Емпіричну базу дослідження становлять дані Єдиного звіту МВС України про злочинність за 2002, 2004, 2009 та 2012 роки. Узагальнено результати опитування понад 200 співробітників правоохоронних органів (прокуратури, міліції) та суду. Проаналізовано 244 обвинувальні вирoki судів України за вчинення злочинів у сфері економіки.

Методи дослідження обрано відповідно до мети і задач, об'єкта та предмета роботи. У процесі дослідницької діяльності було використано низку загальнонаукових і спеціальних методів: історико-правовий – під час вивчення розвитку злочинності у сфері економіки (підрозділ 1.2); проблемно-хронологічний – для структурування тексту дослідження, упорядкування історичних фактів (підрозділ 1.1); формально-логічний і догматичний – для з'ясування змісту поняття злочинів у сфері економіки та здійснення їхньої класифікації (підрозділи 2.1, 2.2); порівняльно-правовий – під час опрацювання вітчизняних та зарубіжних законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, міжнародних договорів, у яких закріплені норми щодо охорони економіки, а також правове та організаційне забезпечення протидії злочинній діяльності в економічній сфері (підрозділ 2.4); індукції та дедукції – під час конструювання висновків на основі вже сформованих загальних положень (підрозділ 2.3); системно-структурний, аналізу та синтезу – під час аналізу кримінального законодавства та визначення кримінально-правових засобів охорони економіки України (підрозділи 2.1, 2.2); кількісного й якісного аналізу – під час встановлення особливостей застосування та ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України (підрозділи 3.1, 3.2); статистичний, емпіричний і конкретно-соціологічний – під час збирання, узагальнення й аналізу інформації, анкетування працівників правоохоронних/судових органів, а також під час вивчення інформаційного матеріалу про досліджуване явище, обґрунтування нових теоретичних

положень, пропозицій і практичних рекомендацій щодо протидії злочинам у сфері економіки (підрозділи 3.1, 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертаційна робота є першим в українській кримінально-правовій науці комплексним дослідженням кримінально-правових засобів охорони економіки України, в якому представлений новий ракурс розгляду проблематики злочинності в економічній сфері з уваги на її сучасний стан. За результатами виконаної дисертації наведено низку нових теоретичних висновків, сформульовано та науково обґрунтовано зміст окремих понять і термінів, що мають теоретичну і практичну значущість, зокрема:

уперше:

– встановлено поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України, під якими розуміється стаття або частина статті кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, який заподіює шкоду суспільно-економічним відносинам та/або встановленому механізму господарювання;

– з'ясовано види кримінально-правових засобів охорони економіки України та проведено їхню класифікацію за різними критеріями, а саме: залежно від форми вини, ступеня тяжкості злочину, об'єкта та суб'єкта посягання. Визначено природну класифікацію, де критерієм поділу встановлено родовий об'єкт посягання;

– визначено суміжні поняття, зокрема «захід», «покарання», «санкція», «метод» та обґрунтовано їхню відмінність від поняття «кримінально-правові засоби»;

– встановлено особливості застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України, що полягають у призначенні основного покарання у виді штрафу у майже половині випадків вчинення злочинів у цій сфері;

– запропоновано п'ять рівнів ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України, де критерієм поділу визначено основний показник динаміки – темп зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів. Встановлено, що майже половина з них характеризується постійним темпом зниження.

– обґрунтовано позицію, відповідно до якої кримінально-правові засоби охорони економіки України знаходять своє втілення винятково в КК України;

удосконалено:

– доцільність використання під час дослідження неправомірних кримінально-караних діянь в окресленій сфері поняття злочинів у сфері економіки, оскільки воно: 1) найточніше визначає коло неправомірних діянь, що посягають на встановлений законом порядок здійснення економічних відносин; 2) охоплює злочини, не лише передбачені Розділом VII «Злочини в сфері господарської діяльності»; 3) використовується законодавцем для визначення меж поширення певного явища, що передбачене в окремому розділі КК України;

– обґрунтування пропозицій щодо заміни діючої одиниці виміру штрафу на розрахункову одиницю з урахуванням розмірів доходів конкретної особи, яка вчинила злочин;

дістали подальший розвиток:

– дослідження процесу криміналізації та декриміналізації неправомірних діянь та їхній вплив на ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України;

– пропозиції зміни виду та розміру покарань за окремі злочини у сфері економіки України, враховуючи низький рівень реального відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк;

– науково обґрунтовані рекомендації щодо доцільності вдосконалення окремих статей Загальної та Особливої частин КК України, на основі яких сформульовані конкретні пропозиції, що стосуються змін і доповнень до КК України;

– обґрунтування необхідності впровадження у вітчизняне кримінальне право низки норм, запропонованих автором на підставі аналізу чинних міжнародних договорів, а також досвіду Республіки Польща та окремих європейських держав.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення дисертаційної роботи можуть знайти застосування у:

– науково-дослідницькій роботі – для подальшого вдосконалення кримінально-правових засобів протидії злочинам у сфері економіки,

дослідження відповідності вітчизняного кримінального законодавства охорони економіки міжнародним договорам;

– правотворчості – під час опрацювання пропозицій щодо змін та доповнень до чинного кримінального законодавства України та інших нормативно-правових актів з метою підвищення ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України та упорядкування їх відповідно до ратифікованих Україною договорів кримінально-правового характеру;

– правозастосуванні – задля удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо більш конкретного обліку злочинів у сфері економіки та вдосконалення практики застосування кримінально-правових засобів;

– навчальному процесі – під час викладання окремих тем навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Кваліфікація злочинів у сфері економіки», а також розробки методичних рекомендацій, наукових коментарів та навчальних посібників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено на науково-практичних семінарах та конференціях упродовж 2009–2015 рр.: Третій звітній всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, вересень 2009 р.); Міжнародному симпозиумі «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності» (м. Львів, вересень 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням в умовах проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу» (м. Львів, листопад 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки» (м. Львів, березень 2010 р.); IV Всеукраїнській курсантсько-студентській конференції «Правова свідомість молоді в умовах розбудови правової демократичної держави» (м. Івано-Франківськ, квітень 2010 р.); Всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів «Проблеми правової реформи

та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів вересень 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Забезпечення охорони громадського порядку і безпеки під час проведення матчів чемпіонату Європи 2012 року з футболу» (м. Донецьк, вересень 2011 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, вересень 2011 р.); X міжнародній науковій конференції «Злочинність із використанням електронних платіжних засобів» (м. Щитно, Республіка Польща, вересень 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Злочинність в державах Європейського Союзу та Співдружності Незалежних Держав: розвиток, тенденції, проблеми профілактики та протидії» (м. Кишинів, Республіка Молдова, червень 2012 р.); Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми науки про злочин у кримінальному праві Польщі та України» (м. Казімеж-Дольни, Республіка Польща, травень 2013 р.); Звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, вересень 2013 р.); у Матеріалах міжнародної науково-практичної конференції «Дні Арчибальда Райса» (м. Белград, Республіка Сербія, березень 2014 р.); Матеріалах міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінологічного дослідження регіональної злочинності» (м. Баку, Азербайджанська Республіка, жовтень 2014 р.).

Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи викладено у 19 публікаціях, п'ять з яких – наукові статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні іноземної держави, тринадцять – за матеріалами міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ
ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ

1.1 Стан дослідження питань кримінально-правової охорони економіки України в кримінально-правовій літературі

Правники Стародавнього Риму керувалися такою повчальною сентенцією: «*Scire leges non est enim verba earum tenere, sed vim ac potestatem*» (Знання законів полягає не в тому, щоб пам'ятати їх зміст, а задля того, щоб його розуміти). Не втратив цей вислів свого сенсу і тепер, коли йдеться про протидію поширенню такого небезпечного явища, як злочини у сфері економіки. Суспільно небезпечні діяння економічної спрямованості завдають значної шкоди не лише економіці України та добробуту населення, а й стають підґрунтям для діяльності організованої злочинності, призводять до зростання корумпованості державного апарату та правоохоронних органів. Саме завдяки ефективному функціонуванню економіки реалізуються численні соціальні програми, зростає престиж держави на світовій арені.

Підтвердженням зазначених негативних наслідків є, зокрема, результати нещодавно проведеного Transparency International (міжнародна недержавна організація з боротьби з корупцією) соціологічного дослідження «Рівень сприйняття корупції бізнесом». Отримані дані свідчать, що лише 15% респондентів відзначають зменшення кількості випадків корумпованості державних органів. Натомість 57% вважають рівень корумпованості за останні пів року незмінним, а майже 28% опитуваних стверджують про погіршення ситуації. До прикладу, серед галузей економіки, які найбільше страждають від впливу корупції, місце лідера посідає сільське господарство [323].

Відтак ефективна протидія та захист держави і населення від злочинних посягань – основне завдання державних органів, покликаних здійснювати нагляд та контроль за законністю діяльності в сфері економіки; за реалізацією державних програм, спрямованих на подолання цієї злочинності. Своєю чергою, вчені проводять наукові дослідження, предметом яких постають питання щодо вдосконалення законодавчих норм у сфері охорони економічних відносин.

Однак з-поміж науковців досі не сформовано єдиної думки про те, яким чином норми кримінального закону здійснюють вплив не лише на економічні, а й на суспільні відносини загалом. У цьому аспекті найбільш полемічними є твердження щодо кримінально-правової охорони та кримінально-правового регулювання. Відсутність спільної позиції пов'язано зі специфікою самого кримінального права, яке полягає у виконанні не лише регулятивної, а й охоронної функції.

А. В. Наумов, проаналізувавши низку наукових робіт, дійшов висновку, що деякі автори вважають характерною рисою норм кримінального права відсутність такої важливої ознаки юридичних норм, як властивість здійснення регулятивного процесу суспільних відносин. Вони, зокрема, пояснюють це тим, що регулювання здійснюють інші галузі права (адміністративне, цивільне тощо), а кримінальне право охороняє ці відносини, тобто слугує своєрідним засобом забезпечення їх належного існування [195, с. 5–6].

Водночас інша група вчених (Ю. С. Жаріков [74, с. 29], В. С. Прохоров [283, с. 40], В. М. Коган [107, с. 144], М. Д. Дурманов [195, с. 8]) відстоює позицію, яка загалом зводиться до того, що правова охорона суспільних відносин вже передбачає їх регулювання, оскільки право, диктуючи обов'язкові правила поведінки, регулює поведінку людей у суспільстві, і кримінальний закон не є винятком.

Отже, особливістю кримінального права, яка виокремлює його з-поміж інших галузей права, є наявність правової основи (КК України) здійснення охорони відносин від протиправних посягань. Підтвердженням цьому, зокрема,

є ст. 1 КК України, що передбачає завдання зазначеного кодексу, а саме: правове забезпечення охорони прав, і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [140]. З метою здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, які їх учинили.

З огляду на наведене, необхідно розуміти, що кримінально-правова охорона економіки України здійснюється завдяки окремим, визначеним законодавцем приписам, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів у досліджуваній сфері.

Відтак аналіз суспільної небезпеки злочинів у сфері економіки та наслідків, спричинених у разі їх вчинення, становлять науковий інтерес, мета якого полягає у вирішенні проблем щодо протидії їх поширенню. Зокрема, деякі питання, що стосуються правових засобів контролю, координації протидії, заходів запобігання, організаційно-правових основ профілактики, проблем кваліфікації злочинів в окресленій сфері, були предметом розгляду в дисертаційних та монографічних роботах, наукових статтях, розділах підручників та навчальних посібників.

Задля вирішення зазначених питань проведено низку наукових досліджень, авторами яких є В. І. Антипов [13], В. Т. Білоус [20], Б. В. Волженкін [40], А. Ф. Волобуєв [41], В. В. Голіна [43], О. В. Дмитрієв [54], О. О. Дудоров [59–64], В. В. Коваленко [104], О. В. Козаченко [109], О. М. Литвак [162], Н. О. Лопашенко [166], В. О. Мандибура [172], Г. А. Матусовський [179], В. О. Навроцький [191], І. І. Рогов [290], М. І. Хавронюк [337] та інші.

Останніми роками захищено дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук А. М. Бойка («Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки»), О. Г. Кальмана («Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та

прикладні проблеми попередження»). Зокрема Л. О. Ужва у кандидатській дисертації здійснила порівняльне дослідження кримінально-правової охорони економічної системи України і деяких держав зарубіжжя. Кримінологічну характеристику злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів, розглядала В. М. Руфанова. Проблемі ефективності кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, присвячене дослідження Р. М. Міловідова.

Більшість учених, здійснюючи загальний кримінологічний аналіз економічної злочинності, вивчають її як негативне соціальне та кримінально-правове явище (В. І. Антипов [13], А. М. Бойко [24], О. Г. Кальман [96; 97], Н. О. Лопашенко [166], Г. А. Матусовський [179]), або розглядають лише проблеми її протидії (О. М. Бандурка [14], В. Т. Білоус [20], Б. В. Волженкін [40], В. В. Коваленко [54], В. П. Скалозуб [301]). Ознакам і показникам економічної злочинності у підручниках із кримінології приділяли увагу М. Ю. Валуйська [144], В. В. Голіна [145], І. М. Даньшин [144], О. М. Джужа [53], А. Ф. Зелінський [89], О. Г. Кулик [143] та інші. Натомість, розглядаючи питання кримінально-правової охорони економіки України, необхідно зауважити на відсутності наукових досліджень засобів здійснення такої охорони. Зрозуміло, що з огляду на спрямованість наукового інтересу на кримінологічні аспекти злочинності, питання матеріально-правового характеру не були предметом дослідження цих учених. Попри це, їх напрацювання мають вагому і наукову, і практичну значущість, тому результати їх досліджень обов'язково братимуться до уваги подальшому.

Інша група вчених, на відміну від попередньої, здійснювала дослідження, що стосуються протидії лише окремим злочинам у сфері економіки (О. В. Авраменко [282], Я. І. Соловій [307], Р. П. Марчук [177], Р. А. Калюжний [95], В. Ю. Мейтус [180], А. С. Нерсесян [198]), або питань кримінальної відповідальності за деякі злочини у сфері господарської діяльності (А. С. Беніцький [18], В. С. Безрученко [17], В. А. Онисьєв [26], О. О. Дудоров [60], П. І. Заруба [87]). Наведене хоча й дає підстави

стверджувати про наявність серед науковців інтересу до дослідження окремих злочинних діянь у розглядуваній сфері, водночас свідчить про відсутність комплексних наукових розробок, які б розглядали кримінально-правову охорону економіки загалом.

Відтак нині В. О. Навроцький з цього приводу зазначає, що правовий нігілізм в оцінці ролі кримінально-правових засобів означає заперечення їх стимулюючої ролі для розвитку вітчизняної економіки, захисту інтересів особи, суспільства і держави у сфері охорони власності та господарювання [191].

О. Г. Кальман такий негативний стан речей пояснює тим, що шлях, якого в минулому дотримувалася вітчизняна кримінально-правова доктрина, не давав змоги провести системних досліджень багатьох теоретичних та практичних проблем [97, с. 5]. А. М. Бойко, поділяючи цю думку, зазначає, що економічній злочинності впродовж тривалого часу не приділялося достатньої уваги внаслідок розгляду цього явища через призму радянської ідеології [24, с. 24]. Тому не викликає жодних здивувань, чому серед теоретиків кримінального права деякі питання кримінально-правової охорони економіки України набувають актуального значення та стають предметами окремих сучасних досліджень.

Відсутність ґрунтовних праць із питань кримінально-правової охорони економіки України спричиняє потребу пошуку інших наукових джерел, зміст яких сприяв би пізнанню такої групи злочинів. Зокрема доцільно скористатися роботами вчених-кримінологів, які досліджували явища економічної злочинності. Аналіз їхніх праць дасть змогу встановити суспільно небезпечні діяння, які формують групу злочинів у сфері економіки України. Це, своєю чергою, сприятиме виявленню кримінально-правових засобів охорони у цій сфері, а також вирішенню низки завдань, передбачених науковим дослідженням.

Економічна злочинність, тіньова економіка, корупція тощо – явища, які не виникли раптово в Україні як незалежній державі. Вони є результатом історичного розвитку будь-якої держави. Сар Дж. Пундей зазначав, що

наведені негативні прояви не є інфекцією, яку раптом може «підхопити» здорове суспільство. Вони є наслідком явищ і тенденцій політики, економіки та розвитку держави, і жодна країна не була ніколи повністю вільною від них [65, с. 33].

Під час дослідження будь-якого явища вважається за доцільне насамперед з'ясувати історію його походження, що дасть змогу зрозуміти його сутність, виявити ефективні методи протидії, запозичити досвід зарубіжних держав. Історичний напрям досліджень виконує надважливу роль в юриспруденції, оскільки у цьому контексті право розглядається не просто як абстрактний комплекс норм, а як «жива» і «реальна» складова соціального й економічного устрою суспільства, яке відображає традиційні суспільні цінності, що виробилися впродовж тривалого часу [291, с. 149]. Таке твердження набуває особливої значущості для України як пострадянської держави, в якій із здобуттям незалежності зміни торкнулися усіх галузей життєдіяльності населення.

Попри важливість наведених тверджень, у вітчизняній кримінально-правовій науці комплексного дослідження історичного походження злочинів у сфері економіки наразі не проводилось, тому ця проблема потребує належної уваги теоретиків права України. Зважаючи на те, що тривалий час Україна перебувала у складі СРСР, доцільно розпочати окреслене дослідження саме з цього періоду і вказати на основні чинники, що вплинули на сучасну економіку України, а також проаналізувати наукові розвідки радянських і вітчизняних учених щодо її охорони.

В УРСР перші прояви зародження злочинних діянь у сфері економіки докорінно відрізнялися від загальноприйнятої моделі західних країн. Це обумовлюється тим, що вихідні елементи сучасної економічної злочинності беруть свій початок із 60-х років ХХ ст. на базі господарських структур – у торгівлі, будівництві, організацій по збуту та заготівлі, кооперацій та ін., тобто в середовищі легальної економіки. На відміну від СРСР у західних країнах економічна злочинність була результатом нелегальної кримінальної

діяльності. Прикладом можуть слугувати США, зокрема в умовах дії «сухого» закону [65, с. 405].

Відтак трактування цього явища у дослідженнях радянських учених зводились до того, що така група злочинних діянь порушує порядок та умови діяльності підприємств та організацій, що входять до складу єдиного народногосподарського комплексу соціалістичної держави.

Із розпадом СРСР та введенням елементів ринкового господарювання злочини у сфері економіки набувають поширення та нових форм учинення. У зв'язку з цим серед науковців постала проблема стосовно невирішеності визначення поняття, яке характеризувало б злочинні діяння у сфері економіки. Зокрема використовуються терміни «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері господарської діяльності», «злочини у сфері підприємницької діяльності», «економічна злочинність» тощо. Між ученими й досі нема однастайності щодо тотожності чи відмінності понять, що характеризують злочинні посягання в економіці. Але найбільш полемічними є такі, як «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері економічної діяльності», «злочини економічного характеру», «злочини економічної спрямованості», «економічні злочини», «економічна злочинність».

О. Г. Кальман зазначає, що така кількість понять, особливо в офіційних документах (законах, постановах Верховної ради України, указах Президента України, міжнародних угодах тощо), з методологічної та практичної точок зору є невиправданою [97, с. 10–11]. На думку К. М. Гуцалова, це, безумовно, обмежує можливості конструктивного діалогу з метою вдосконалення та уніфікації законодавства про боротьбу з цим явищем [51, с. 113].

Далі слід виокремити специфічне, радянське сприйняття цієї проблеми та, як наслідок, протидію корупційним проявам. Відомий російський вчений П. М. Панченко стверджує, що комуністична система зазнала краху не тільки внаслідок руйнування її надсумнівних «ідеалів» (якби йшлося лише про «ідеали», то система занепала б значно раніше), а й через повне та остаточне корумпування її чиновницького апарату [216, с. 65].

Підвищена суспільна небезпека злочинів у сфері економіки полягає у загрозі вчинення цієї категорії злочинів службовими особами під час провадження своєї професійної діяльності. Свого часу Жан Жак Руссо (французький філософ XVIII ст.) зазначав, що немає таких законних доходів, щоб їх не перевищували незаконні [95].

Проблемі протидії корупційним діям за часів входження України до складу СРСР учені приділяли мало уваги. Це пов'язано із радянськими юридичною та політичною доктринами, згідно з якими корупція – явище, притаманне лише буржуазній державі. Саме для капіталістичного суспільства характерна експлуатація людини людиною, а державний апарат знаходиться у підпорядкуванні монополій. Отже, явище корупції не є властивим для соціалістичної системи господарювання. Така думка мала суто ідеологічний та пропагандистський характер, оскільки навіть у деяких спеціальних юридичних енциклопедіях, аж до початку 90-х років XX ст., термін «корупція» взагалі не вживався [65, с. 31].

Своєю чергою, це суттєво вплинуло на визначення меж наукових досліджень, оскільки не було єдиної позиції щодо вирішення питань, які саме злочини завдають шкоду економіці, та які кримінально-правові приписи здійснюють її охорону. Ця проблематика постала перед ученими і радянського, і пострадянського періоду, тому вважаємо за доцільне під час з'ясування окремих позицій використовувати результати наукових робіт вітчизняних і російських авторів. Таке міркування спричинене не лише з огляду на спільність історії обох держав за часів існування СРСР, а й через подібні соціально-економічні умови пострадянського розвитку (на відміну, наприклад, від Балтійських держав).

Загалом думки науковців зводяться до існування трьох позицій встановлення злочинів у сфері економіки. Зокрема О. В. Дмитрієв [54], І. М. Даньшин [145], В. В. Коваленко [105], Г. А. Матусовський [179], І. І. Рогов [290], П. С. Яні [362], зважаючи на заподіяну шкоду та мету отримання економічної вигоди, до сфери економіки відносять окремі злочини

проти власності, злочини у сфері господарської діяльності та окремі злочини у сфері службової діяльності. Такий критерій формування групи злочинів у сфері економіки вважається не достатньо обґрунтованим, оскільки законодавець, відповідно до родового об'єкта посягання, вже відніс кожен із передбачених злочинів у той чи інший Розділ КК України. Крім того, до економічної вигоди можна віднести й умисне вбивство із корисливих мотивів (власне збагачення), однак сумнівно визнавати такий злочин здійсненим у сфері економіки.

Своєю чергою, В. Т. Білоус [20], В. В. Голіна [43], О. Г. Кальман [96] критерієм зарахування злочинів до категорії економічних вважають їхній зв'язок із конкретними особливостями господарського механізму. Тому розглядувану категорію формують злочини у сфері господарської діяльності та злочини проти власності, що пов'язані з господарською діяльністю. Порівняно із наведеною позицією, межі суспільно небезпечних діянь звужено. Натомість слушно навести випадки, коли із господарською діяльністю пов'язані злочини не лише проти власності. Наприклад, ст. 306 КК України передбачає кримінальну відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Диспозиція окресленої статті передбачає розміщення таких коштів у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах або їх використання для придбання об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб тощо. Отже, хоча зв'язок із конкретними особливостями господарського механізму очевидний, однак злочин не містить ознак проти власності.

Інші вчені (А. М. Бойко [24], Б. В. Волженкін [40], В. В. Коваленко [104]) схильні вважати економічними лише злочини у сфері господарської діяльності. Ця позиція є найбільш слушною, оскільки родовим об'єктом усіх господарських злочинів є економічна система господарства України.

Водночас, з огляду на специфіку галузі економіки, обмежувати злочинні прояви у її сфері лише Розділом VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» буде дещо не доцільно. Відтак саме позиції зазначених учених братимемо за основу під час дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України.

Очевидно, різне трактування окремого злочину, щодо належності його до сфери економіки, спричиняє дезорієнтацію правоохоронної практики під час розробки основних напрямів і заходів протидії економічній злочинності, ускладнює проведення статистичного обліку та порівняння статистичних показників.

Слід також наголосити на командно-адміністративному типі організації суспільних відносин. А. М. Бойко стверджує, що поява в СРСР (зокрема і в УРСР – В. Ф.) організованої економічної злочинності – закономірний наслідок командно-директивної економіки [24, с. 260]. Результати цього типу організації суспільних відносин, як відомо призвели до кризових явищ економічного та соціального характеру наприкінці 80-х років минулого століття, що спричинили дефіцит товарів, особливо першої необхідності, і поширення тіньової економіки.

Відтак цілком погоджуємося з академіком В. О. Мандибурою, що не витримала «іспиту» часом і доволі поширена теза, що організована злочинність та кримінальна економіка не можуть виникнути та існувати за умов тоталітарної держави, яка за логікою не повинна допускати поділу влади ні з ким іншим. Підтвердженням тому є експертні оцінки, що тіньовий оборот господарсько-комерційної діяльності СРСР наприкінці 80-х років був більшим, ніж бюджети деяких союзних республік [65, с. 204].

Окремі прояви злочинів у сфері економіки мають транснаціональний характер, що спричинив об'єднання зусиль міжнародного співтовариства з метою ефективної протидії їм. Однак через відмінність економічних систем СРСР та європейських держав з'явилася невідповідність норм вітчизняного законодавства вимогам міжнародних стандартів. Зокрема, неналежний стан

протидії легалізації злочинних коштів в Україні свого часу призвів до включення її до, так званого, «чорного списку» FATF (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей) [177, с. 9]. Така невідповідність завдала чималих збитків нашій державі, ускладнила здійснення зовнішньоекономічної діяльності, негативно позначилась на авторитеті України на міжнародній арені.

Загалом основним напрямом міжнародного правового співробітництва щодо протидії злочинності є уніфікація кримінального законодавства держав. Однак вирішення цього питання ускладнюється відсутністю конкретизації щодо відповідності вітчизняних норм кримінально-правової охорони нормам міжнародно-правового регулювання відповідальності за злочини, вчинені у сфері економіки.

Відтак відповідний науковий аналіз проблеми сприяв би процесу законодавчого відтворення положень міжнародних угод, ратифікованих Україною. З цього приводу В. В. Коваленко зазначав, що для ефективної реалізації норм, закріплених на міжнаціональному рівні, Україна повинна мати не тільки готовність і бажання їх дотримуватися, але й відповідне внутрішнє законодавство, адаптоване до світових стандартів [104, с. 299].

У цьому контексті слід також акцентувати на нав'язуванні радянською владою хибної думки, що приватна підприємницька діяльність здійснює негативний вплив на суспільство та державу загалом. В. М. Селіванов зазначає, що будь-яка неординарна господарська, зокрема підприємницька, активність сприймалася суспільством щонайменше зі здивуванням і непорозумінням, а здебільшого як кримінально карана [298, с. 33]. Це сприяло розвитку діяльності підпільних підприємців, так званих, «цеховиків», які з метою розширення свого незаконного бізнесу стали створювати злочинні співтовариства. Для забезпечення своєї безкарності завдяки хабарам і іншим засобам вони почали залучати до злочинної діяльності державних службовців, партійних чиновників, представників правоохоронних органів [65, с. 405].

Безперечно, не виникає жодних сумнівів, що основна мотиваційна риса приватного підприємства – це прагнення до максимізації прибутку. Але не завжди це прагнення втілюється через законні методи. Тут доречним буде вислів відомого німецького філософа та економіста Карла Маркса: покажіть капіталу прибуток у триста відсотків, і не буде жодного злочину, на який він не піде [17].

Наведені історичні чинники та поява нових форм господарювання вимагала негайного створення необхідної нормативної бази, яка здійснює вплив на окремі кримінально-правові норми. Зокрема у Збірнику методичних рекомендацій із викриття злочинів у сфері економіки зазначається, що залежно від сфери економіки, де був учинений злочин, необхідно використовувати ті нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини у цьому напрямі діяльності [88].

Водночас і досі серед науковців не встановлено чіткої позиції щодо взаємозв'язку кримінально-правових норм і норм інших галузей права. З огляду на порушену в дослідженні проблематику, з'ясування цього питання є важливим, оскільки більшість статей, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини в окресленій сфері, містять бланкетні диспозиції, тобто їх зміст може бути розкритий лише за допомогою нормативних актів інших галузей права.

Зокрема, відсутні норми, що регламентують кримінально-правову охорону досліджуваної сфери, оскільки питання стосовно визначення КК України єдиним джерелом кримінального права розглядається лише традиційно У КК України (ч. 3, ст. 3) передбачено, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим кодексом. Попри те, як зазначає О. К. Марін, за сучасних процесів законотворення в Україні та правозастосовної практики перед наукою кримінального права інколи постає питання щодо справедливості такого твердження [173, с. 69]. Подібну думку відстоюють Ю. С. Жаріков [74, с. 29], В. М. Кудрявцев [357, с. 10–11], П. С. Матишевський [178, с. 20], А. В. Наумов [195, с. 26], В. А. Ніконов [202, с. 95], М. І. Пікуров [220, с. 385] та інші.

Наведені чинники стали вирішальними в економічній ситуації, що передувала розпаду СРСР, внаслідок чого створилися передумови для злочинної діяльності у сфері економіки вже в незалежній Україні. Зокрема, форсований процес переходу до ринкової економіки призвів ще й до неналежного законодавчого регулювання економічних відносин. З цього приводу экс-президент України Л. Д. Кучма, аналізуючи механізм роздержавлення власності, зазначав, що державу розкрадають «згідно з чинним законодавством» [130, с. 272].

Відтак наявність чи відсутність окреслених регулятивних норм має безпосередній вплив на стан економічної злочинності. Зокрема відомий німецький учений Ернст-Йоахіма Лампе стверджував, що економічні злочини є дзеркальним відображенням державного економічного порядку [380, с. 115].

Як зазначає О. Г. Кальман, по суті, єдиний шлях підвищення ефективності протидії економічній злочинності вітчизняна кримінально-правова доктрина вбачала у посиленні кримінально-правових заходів, розширенні кількості складів злочинів і встановлення більш суворих покарань [97, с. 5]. І лише 2001 р., зазначає автор, із прийняттям нового КК України цю доктрину переглянуто.

Слід наголосити, що у чинному КК України, порівняно із кодексом 1960 р., найбільших змін зазнав Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» [332, с. 236]. Зокрема, до КК України 2001 р. не увійшли статті, що передбачали кримінальну відповідальність за зайняття приватнопідприємницькою діяльністю, комерційне посередництво, порушення правил про валютні операції, спекуляцію тощо. Натомість його доповнено статтями, що визнають злочинами діяння, пов'язані з фіктивним підприємництвом, доведенням до банкрутства, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо.

Цей процес є сталим, оскільки внаслідок постійного розвитку відносин економічного спрямування та їх різноманітності, з одного боку, з'являються нові види злочинних посягань, а, з іншого, навпаки, окремі діяння

перестають бути злочинами. Тому кримінальне законодавство потребує постійного оновлення шляхом доповнення його новими нормами або виключенням вже існуючих. Підтвердженням тому є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011, згідно з яким, крім редакцій низки статей КК України, виключено шістнадцять статей, що передбачали кримінальну відповідальність за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності [236].

Проте питання, чи призводять такі зміни до ефективності застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України, наразі залишаються остаточно не вирішеними. В. О. Навроцький, досліджуючи роль кримінально-правових засобів у протидії негативним проявам у сфері економіки, так і не знайшов відповіді на питання, які нововведення до КК України кардинально змінили ситуацію в протидії тінізації економіки, у посяганнях на інтереси споживачів товарів та послуг тощо [191].

Перепоною у з'ясуванні означеної вченим проблеми доцільно виокремити насамперед високу латентність окресленої групи злочинів [196, с. 8]. Водночас чимало авторів відповідальність за економічні злочини визначають у різних розділах чинного КК України [144, с. 172]. Тобто вчений досліджує ту групу злочинів, яку вважає за доцільне вивчати.

Отже, аналіз висвітлення в юридичній літературі питань про кримінально-правову охорону економіки України свідчить, що, зважаючи на суспільну небезпеку окреслених злочинів, учені одностайні щодо доцільності здійснення кримінально-правової охорони економіки України. Водночас більшість аспектів досліджуваної проблеми є або дискусійною, або невирішеною. Зокрема, потребують з'ясування та додаткової аргументації такі питання:

– зміст якого поняття чіткіше визначає групу злочинів, родовим об'єктом яких є споріднені суспільні відносини економіки;

– які саме злочини, відповідно до діючого КК України, необхідно відносити до цієї групи злочинів;

– чи відповідають чинним міжнародним договорам вітчизняні кримінально-правові приписи, що передбачають відповідальність за злочини у сфері економіки;

– чи належать до системи кримінально-правових засобів охорони економіки України приписи інших галузей права;

– які саме ознаки відмежовують поняття кримінально-правових засобів охорони від суміжних понять.

Невирішеними залишаються питання, що стосуються:

– встановлення змісту поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України;

– визначення правової належності видів кримінально-правових засобів охорони економіки України;

– здійснення класифікації кримінально-правових засобів охорони економіки України;

– встановлення критеріїв визначення особливостей застосування та ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України.

1.2 Досвід кримінально-правової охорони економіки в державах Європейського Союзу (на прикладі Республіки Польща)

З-поміж різноманітних способів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства необхідною умовою залишається використання практики провадження цієї діяльності у зарубіжних державах. Очевидним є факт, що кримінально-правовий досвід європейських країн, порівняно з вітчизняним, що налічує лише 14 років (прийняття КК України – 05.04.2001 р.) має давню історію. Наприклад, кримінальному кодексу Німеччини – понад 100 років, Італії – 80, Швейцарії – 70 років тощо. Кримінальний кодекс Франції 1992 р. замінив свого попередника, що діяв із 1810 р.

Робочі групи із кодифікації кримінального законодавства, формулюючи завдання нового кримінального закону, наголошували на використанні світового досвіду, найдоцільніших правових рішень, вироблених законодавством та практикою інших держав [40, с. 246; 137, с. 28; 136, с. 16; 214, с. 10–14]. Б. В. Волженкін із цього приводу зазначав, що передусім це стосується регламентації відповідальності за економічні злочини, де держави з розвинутою ринковою економікою упродовж багатьох десятиріч шліфували власне законодавство в пошуках найоптимальнішого варіанту [40, с. 246].

А. С. Нерсесян акцентував, що на сучасному етапі розвитку суспільства, глобалізації світової економіки, інтеграції виробничих можливостей різних держав відбувається процес інтеграції й правових систем країн світу [198, с. 42]. Відтак спрямованість зовнішньополітичного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, необхідність упорядкування національного законодавства відповідно до світових стандартів, демократизація суспільних та політичних відносин на внутрішньому та міжнародних рівнях – усе це обумовлює своєчасність проведення порівняльних досліджень у різних галузях права [98, с. 1].

С. С. Яценко стверджував, що, пізнаючи право інших країн, ми краще розуміємо своє національне. Отже, порівняння дасть змогу визначити спільне та відмінне, побачити і недоліки, і найвдаліші спроби вирішення певних питань [98]. Саме аналіз кримінально-правових засобів охорони економіки зарубіжних держав дасть змогу не лише порівняти його з внутрішнім законодавством, а й запропонувати якісно нові зміни для вітчизняного кримінального права.

Однак слід зауважити, що не завжди однаковий зміст норми у різних країнах може дати належні й бажані результати. С. М. Іншаков, аналізуючи зарубіжну кримінологію, дійшов висновку, що дослідження причин успіху протистояння кримінальному злу дає змогу пізнати важливу роль національної культури та традиційного способу життя у системі антикриміногенних чинників. Культура та спосіб життя є тими феноменами, які настільки суттєво трансформують заходи впливу на злочинність, що у різній культурній і

соціальної площині одні і ті ж заходи можуть спричинити діаметрально протилежні наслідки [92, с. 272].

Під час дослідження кримінальної відповідальності за злочини у сфері приватизації, подібну думку висловлював і П. І. Заруба, зазначаючи, що копіювання будь-яких процесів, запозичених із міжнародного досвіду, ніколи не дасть бажаного результату, якщо не застосовувати до них комплексного підходу з урахуванням соціально-культурних та інших чинників [87, с. 26].

Прагнення змінити законодавство, упорядкувати його відповідно до європейських стандартів часто призводить до кризи системи права, яка проявляється у його нестабільності, значно знижує якість законодавчого процесу, що, своєю чергою, впливає на якість застосування правових норм на практиці [163, с. 46]. Тому в контексті порушеної проблематики необхідно зазначити, що йдеться не про типове копіювання норм чи положень кримінального права зарубіжних держав, а запозичення тих, які з урахуванням вітчизняних особливостей економічного і соціального розвитку, характеристики злочинності, історичного досвіду, правових традицій, особливостей національної психології сприятимуть ефективній протидії злочинам у сфері економіки.

Це актуально для сучасної України, використовуючи європейські традиції, формує власну сучасну кримінально-правову систему. Відтак вважається помилковим ігнорування зарубіжного законодавства і досвіду боротьби зі злочинністю, яке було притаманним нам ще так недавно [40, с. 246].

На території України як незалежної держави тривалий час діяв кримінальний кодекс УРСР 1960 р. Однак через відмову від економічної концепції командно-адміністративного соціалізму, перехід до економіки ринкового типу з елементами вільного підприємництва в умовах рівності всіх форм власності – виникли нові прояви небезпечних посягань на економіку України. Відтак назріла потреба упорядкування кримінально-правового законодавства відповідно до реалій сьогодення. Зробити це шляхом уведення змін у діючий на той час кримінальний кодекс не було змоги.

Доцільно вкотре наголосити на численних нововведеннях у Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України. Значна кількість прийнятих змін пояснюється природою злочинів у цій сфері, яким притаманна не лише різноманітність, а й високоінтелектуальний характер учинення, швидка адаптація до нових форм та методів підприємницької діяльності (застосування банківських документів, нових електронних засобів платежу, засобів зв'язку та оргтехніки), опанування нових банківських валютних та митних технологій здійснення господарських операцій тощо.

У цьому контексті наведемо результати дослідження якості кримінального законодавства, що провів професор М. І. Хавронюк. Учений наголошує, що станом на 05.04.09 р. за 7,5 років існування Кримінального кодексу України було прийнято 50 законів про внесення змін до нього: виключено 3 статті; доповнено 24 новими; 30 статей прийнято у новій редакції; до понад 125 статей внесено зміни (*майже третина з них стосувалися злочинів у сфері економіки – В. Ф.*) [339, с. 41]. За порівняно незначний проміжок часу КК України оновився майже на третину, але стверджувати, що його зміст поліпшився, не можна бодай тому, що оновлення положень не мало системного та наукового обґрунтування. Подібного висновку дійшов і О. Ю. Шостко, зазначаючи, що під час використання закордонних розробок і механізмів протидії злочинності не слід забувати, що вони є неприйнятними для України без наукової інтерпретації та адаптації за допомогою кримінологічної науки до українського суспільства [353, с. 330].

Із 2009 р. процес оновлення змісту КК України не втратив своєї тенденції. Зокрема, станом на 01.06.2015 р. за останні шість років прийнято 94 закони про внесення змін у КК України, відповідно до яких: 24 статті виключено; доповнено 40 новими; 68 статей прийнято у новій редакції; майже до 200 статей внесено зміни. Наведені дані свідчать, що, незважаючи на менший проміжок часу, кількість унесених змін за всіма показниками зросла у середньому вдвічі. Це пояснюється напруженою ситуацією у країні, оскільки доповнені статті та ті, що прийнято у новій редакції, здебільшого

стосувалися Розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», а також Розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)». Натомість злочини у сфері економіки доповнено новими діяннями, що передбачено у п'яти статтях, а чотири статті викладено у новій редакції.

З огляду на наведене, доцільно виявити відмінні від вітчизняного законодавства способи кримінально-правової охорони економіки країни. Зокрема, за наявності позитивного досвіду, прийняттого для нашої держави, шляхом наукового обґрунтування буде запропоновано ймовірні варіанти його застосування у КК України.

З уваги на правові традиції, основну увагу необхідно приділити законодавствам тих європейських держав, де правова система є подібною до вітчизняної. Йдеться про держави з континентальною правовою системою (Франція, Німеччина, Росія, Польща та ін.), оскільки, на відміну від англосаксонського типу, в Україні основою всієї правової системи є закон, а не правовий прецедент. Зважаючи на сучасні реалії судової системи України, перепорою для реалізації англосаксонської моделі є потенційна загроза численних помилок і зловживань з боку вітчизняних суб'єктів правозастосування.

Отже, з-поміж переліку можливих держав задля дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки обрано законодавство Республіки Польща. Таке рішення прийнято з певних причин:

- навчання дисертанта протягом року на факультеті права та адміністрації Університету імені Марії Кюрі-Склодовської у місті Люблін;
- географічне розташуванням обох держав, яким притаманна спільна історія розвитку і становлення;
- загальний довготривалий вплив політики, права та економіки ЄС;
- майже одночасна зміна державного устрою в обох державах на зламі 90-х років;

– сучасні правові системи України і Польщі, що орієнтовані на ринкову економіку, є порівняно молодими, на відміну від законодавств таких європейських держав, як Англія, Німеччина, Італія, Франція;

– зміна державного устрою призвела до цілковитої зміни економічної діяльності, внаслідок чого в обох державах був утворений новий масив законодавчих актів для регуляції цивільно-правових відносин;

– нові умови ведення господарства спричинили виникнення нових форм протиправної поведінки, досвід протидії якій не мав жоден правоохоронний орган;

– законодавець, усвідомлюючи неможливість проведення подальших змін у кримінально-правовій сфері, дійшов висновку прийняти новий кримінальний кодекс, який об'єднував би приписи сучасного кримінального права. Відповідно, 1997 р. розпочав діяти Кримінальний кодекс Республіки Польща, а нова кодифікація кримінального законодавства в Україні відбулася у 2001 р.

Зазначені причини позначилися на виборі кримінального законодавства Республіки Польща, оскільки чинники впливу на розвиток правових систем обох держав характеризуються подібністю. Результати опрацювання сприятимуть застосуванню найоптимальніших варіантів вирішення вітчизняних кримінально-правових проблем.

Отже, проаналізуємо праці польських учених, науковий інтерес яких спрямований на вивчення питань кримінально-правової охорони економіки від злочинних посягань. Зокрема, О. Гурняк – видатна польська вчена у кримінально-правовій сфері – одна з перших усвідомила нове завдання, котре в економічному устрої Польщі поставив перед доктриною права період переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки [382, с. 17]. Водночас це питання досліджували такі науковці: М. Боярські, Л. Вільк, Г. Грабарчик, Р. Завлоцкі, С. Калус, А. Марек, Х. Працкі, Й. Скорупка та інші.

Загалом думки польських і українських учених збігаються стосовно небезпечності і негативного впливу економічної злочинності на життєдіяльність держави.

Зокрема, С. Калус підсумував, що економічна злочинність зростає через недовіру суспільства до спроможності якісного функціонування сучасної ринкової економіки, а також політичної системи, з якою вона пов'язана [287, с. 23].

Вагомий науковий інтерес становлять результати дослідження Р. Завлоцкі, який зазначав, що економічна злочинність безпосередньо є не тільки патологією економічною, а й суспільною зокрема. Автор наголошує, що ця обставина має не лише теоретичне значення, а й передусім практичне. Пов'язано це зі специфічним характером економічної злочинності, яка здебільшого є невивченою, внаслідок чого спричиняється, до певної міри, толерантне ставлення суспільства [402, с. 408–409]. Це, зокрема, пояснюється так:

- економічна злочинність не пов'язана з насильством, яке викликає у людей бажання покарання (відплати);
- складний механізм учинення більшості злочинів у сфері економіки є незрозумілим для пересічного громадянина;
- правова норма, що передбачає покарання за вчинення злочину у сфері економіки, є складною для сприйняття;
- існує переконання, що норми, спрямовані на охорону економічного обороту, відстоюють інтереси «бізнесу», а не пересічної людини;
- злочини у сфері економіки вчиняють злочинці, які мають відповідний статус у суспільстві;
- економічні злочини пов'язані з надприбутками, що викликає, ймовірніше, подив і заздрість, аніж злість;
- економічні злочини характеризуються складністю розслідування, що сприймає суспільство як малозначну свою роль у соціальному житті;
- кримінальний процес, пов'язаний зі злочинами у сфері економіки, часто закінчується не надто суворими вироками;
- поширеним є переконання про безкарність досліджуваної групи злочинців (внаслідок привілейованого статусу суб'єкта злочину).

Учений наголошує, що наведені ознаки характеризують злочини у сфері економіки і надають їм «штучного» вияву, порівняно зі злочинністю «справжньою», тобто традиційною [402, с. 408–409].

З цього приводу зазначає Б. Холист зазначає, що протидія окресленим злочинам належить до проблем, яким приділена увага не тільки правоохоронних органів, а й громадськості. Відтак запобігання їхньому вчиненню стало вагомою соціальною, економічною і міжнародною проблемою. Соціальною, оскільки злочинність перешкоджає досягненню природної мети кожного суспільства, яка полягає у забезпеченні її членів добробутом, безпекою, здоров'ям, розвитком культури тощо. Економічною – бо порушує процес виготовлення, поширення й обміну матеріальних благ. Міжнародною – тому що вчинення значної кількості злочинів призводить до негативних наслідків, що виходять за межі однієї держави. Водночас злочинна діяльність часто виникає на основі неправомірних задумів осіб, які перебувають у різних державах або є результатом діяльності організованих міжнародних угруповань [406, с. 199].

Аналізуючи ці проблеми, О. Гурняк акцентувала на важливості протидії дослідженому явищу, зазначаючи, що боротьба з економічною злочинністю є наріжним каменем для цілої зобов'язуючої системи кримінального права [378, с. 199].

Отже, наведене свідчить про подібність окресленої ситуації в обох державах, а відтак про наявність значного наукового інтересу до досліджень кримінально-правової охорони економіки. Відповідно, тотожні і погляди науковців щодо специфічних ознак, значної шкоди та негативного впливу економічної злочинності на життєдіяльність держави загалом. Таким чином, саме на практиці сусідньої держави ймовірно простежити потенційні загрози та труднощі, що можуть виникнути на шляху удосконалення вітчизняного кримінального законодавства.

З метою ефективного вирішення зазначених у підрозділі завдань необхідно сконцентрувати увагу на тих нормах польського кримінального

права, які містять відмінні від українського законодавства ознаки. Це дасть змогу встановити доцільність їх застосування вітчизняному законодавстві.

Найперше слід окреслити понятійний апарат, оскільки від правильного розуміння ключових елементів досліджуваного явища залежатиме достовірність отриманих результатів.

На відміну від українського законодавства, КК Республіки Польща містить поняття «засіб», передбачене у Розділі V Загальної частини. Однак законодавець вклав у його зміст інше, відмінне від очікуваних сподівань, значення. Відмовившись від поняття «додаткові покарання», польський Кримінальний кодекс 1997 р., закріпив це явище під назвою «środki karne» [372, с. 170], що в дослівному перекладі означає «засоби кари».

Зі змісту зазначеного Розділу та з огляду на мовні критерії вітчизняного права, це поняття охоплює значення додаткового заходу примусу. Відповідно до ст. 39 їх налічується вісім – від позбавлення публічних прав до публічного оголошення вироку. Зокрема, дещо подібним шляхом скористався й вітчизняний законодавець, закріпивши у 2013 р. у КК України Розділ XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру».

Фактично основні і додаткові покарання мають одне і те ж призначення і виконують однакові завдання. Відтак ефективність уведення таких змін, перейменувавши додаткові покарання на засоби, підлягає сумніву.

Крім того, у КК Республіки Польща поняття «засоби» використовуються і під час визначення випробувального терміну (Розділ VIII) та забезпечувальних засобів (Розділ X). Оскільки ці дефініції не охоплені межами досліджуваних питань, тому нема доцільності щодо їхнього ґрунтовного аналізу.

Водночас слід зазначити, що, попри законодавче закріплення, польські вчені використовують поняття «засіб», не надаючи йому значення додаткового покарання. Р. Завлоцкі, описуючи загальноправову охорону економіки, вказував на існування інструментів, які можна поділити на репресійні і нерепресійні. Перші пов'язані з нормами, що окреслюють відповідальність кримінального, адміністративного та дисциплінарного характеру. Другу групу формують

норми, що містять ознаки прав і обов'язків учасників економічного обігу. Відповідно, автор наголошував, що інструменти кримінального права не є оптимальними засобами охорони економічного обігу, оскільки їх обмежена функціональність не піддається дискусії, порівняно з більшою ефективністю позакримінальних засобів [404, с. 428]. Згодом науковець, зазначаючи відповідні норми Особливої частини КК Республіки Польща, охарактеризував їх як спеціальний інструмент охорони економічного обігу [402, с. 403].

К. Бухало і А. Цоль безпосередньо не використали поняття засобу, але надали йому відповідного, у межах досліджуваного явища, значення. Визначаючи охорону економічного обігу основною функцією норм кримінального права, які окреслюють економічні злочини, вчені акцентують, що здійснюється це шляхом встановлення порушення регулятивних норм інших галузей права і його санкціонування [368, с. 12–13].

У контексті понятійного апарату необхідно вказати на відсутність у польських колег не лише визначення поняття «засіб», а й значної полеміки щодо визначення досліджуваної групи злочинів загалом. Цю ситуацію слушно прокоментувала О. Гурняк, наголошуючи на поверхневості, загальноприйнятості понятійного апарату навіть у початковому вигляді. В результаті немає жодного визначення поняття «економічний злочин», яке мало б обов'язковий характер для використання бодай у теоретичних дослідженнях [376, с. 5].

С. Жултек додає, що ця проблема стосується не лише поняття економічних злочинів, а й інших термінів, які часто вживаються під час відповідних досліджень. У доктрині та практиці кримінального права неоднозначно трактуються «економічне кримінальне право», «економічний обіг», «злочин проти економічного обігу», «економічна злочинність». Кожний термін має своє відповідне значення і їх вживання з відмінним змістом призводить до частих непорозумінь [395, с. 23–24].

Визнаючи слушною таку думку, Г. Грабарчик цій проблемі дає логічне пояснення – специфіка цієї групи злочинів. Учений, досліджуючи різноманітні концепції дефінування поняття «економічний злочин», акцентує, цей процес не

закінчився одразу зі зміною економічної і політичної системи у Польщі, а триває досі. Нові форми ринкового обороту спричиняють виникнення нових форм учинення економічних злочинів. На це, зокрема, впливає все активніше залучення Польщі до міжнародної економічної діяльності [380, с. 25].

Задля встановлення змісту поняття досліджуваної групи злочинів доцільно розглянути поняття «економічні злочини», яке наводять польські вчені. Загалом основу дослідження злочинів у сфері економіки становить поняття «економічний обіг», оскільки такі протиправні діяння спрямовані саме проти економічного обігу. Таке твердження випливає уже зі змісту назви Розділу XXXVI «Злочини проти економічного обігу» КК Республіки Польща.

Однак, зазначає Р. Завлоцкі, «економічний обіг» є поняттям, що не має правового підґрунтя і не належить до категорій, що визначаються юридичними термінами. Ймовірно, це поточний вислів із ознаками права (правової мови) і економіки (економічної термінології) [404, с. 4]. Тому це поняття необхідно пов'язувати з іншим – «економічна діяльність», оскільки терміни «обіг» і «діяльність» є близькими за значенням [391]. Свою позицію вчений аргументує тим, що поняття «економічна діяльність» є юридичною дефініцією. Цю точку зору поділяють Г. Грабарчик [380, с. 131], С. Жултек [395, с. 51], С. Калюс [382, с. 24].

І справді, умови започаткування і провадження економічної діяльності на території Республіки Польща визначає закон про свободу економічної діяльності. Так, ст. 2 передбачає юридичне закріплення поняття «економічна діяльність», зокрема: з метою отримання прибутку; діяльність виробнича, будівельна, торговельна; надання послуг; пошук, розпізнання і видобування корисних копалин; професійна діяльність, що виконується в організованій і тривалій спосіб. Водночас згідно зі ст. 3 економічна діяльність не охоплює виробничої діяльності у землеробстві; стосовно сільськогосподарських культур; розведення і годівлі тварин; садівництва; огородництва; лісництва та рибальства, а також оренди номерів у фермерських господарствах, продажу домашнього харчування і надання у сільських господарствах інших послуг, пов'язаних із перебуванням туристів [395].

Відтак, зазначає С. Калюс, економічна діяльність є основою економічного обігу, який необхідно розглядати як сукупність фактичних і формальних економічних відносин, що виникають на основі законної економічної діяльності. Підставою економічного обігу є саме законна економічна діяльність [382, с. 24].

Доцільно також навести визначення терміна «економічні злочини», запропоноване О. Гурняк, оскільки дослідження більшості авторів ґрунтуються саме на ньому. Отже, економічний злочин – це протиправне діяння, зазначене в економічному кримінальному приписі, що виконує кримінально-правову охорону економіки [378, с. 199].

Наукові позиції, звісно, мають низку недоліків, але загалом ідея вирішення проблеми може бути використана у вітчизняному кримінальному праві. Це впливає з наявності у КК України аналогічного Розділу, назва якого містить дефініцію «діяльність», що суттєво спрощує аргументацію щодо доцільності визначення поняття «злочини у сфері економіки».

Попередньо вже йшлося про економічне кримінальне право, відтак через відсутність аналогів у кримінальному праві України слушно розглянути цю дефініцію ґрунтовно.

Насамперед поняття «*prawo karne gospodarcze*» є спеціальним підвидом кримінального права, аналіз якого вимагає встановлення ознак, що дають змогу виокремити цей структурний кримінально-правовий інститут. А. Марек із даного приводу наголошує на існуванні двох основних критеріїв, зокрема: економічне кримінальне право охоплює всі кримінальні приписи охорони економіки; центральним пунктом досліджуваного права є поняття «економічна злочинність» [376, с. 2–5].

Визнаючи слушною таку позицію, Г. Грабарчик стверджує, що аналіз економічного кримінального права має охоплювати передусім вивчення проблематики кримінальних приписів в економічному обороті, а відтак осмислення поняття «економічна злочинність» [380, с. 142].

Загалом назва «економічне кримінальне право» застосовується у літературі кримінального права Республіки Польща вже впродовж 70 років.

Автором є К. Ліндерман, який вжив його у науковій статті «Чи існує окреме економічне кримінальне право», маючи на меті розвіяти сумніви, чи функціонує воно насправді [367, с. 9].

Наведені критерії є взаємопов'язаними і впливають загалом на досліджувану систему права. Це пояснюється тим, що специфіка економічних злочинів дає підстави для оперування поняттям «економічне кримінальне право». Зокрема, для одних це лише певна сукупність думок, а для інших така специфіка спричиняє полеміку щодо вирізнення економічного кримінального права як окремої (спеціальної) галузі права [371, с. 410].

З іншого боку, вибір концепції економічної злочинності формує обсяг економічного кримінального права. Це пов'язано з використанням під час проведення досліджень фундаментальних положень не лише з кримінально-правової галузі [376, с. 25]. Предметом зацікавленості вчених є нормативно-правові акти, які стосуються девіантної поведінки в економіці, конструкції підстав покарання правопорушників і злочинців, а також правових та організаційних засобів запобігання їхньому вчиненню [390, с. 18].

Існування відповідного, відокремленого від загального кримінального права певним законодавчим актом, масиву норм, об'єднаних спільним предметом посягання, сприяє ґрунтовному дослідженню цього небезпечного явища. Особливо це стосується сфери економіки, де злочинні прояви постійно набувають нового зовнішнього вияву, і досвід протидії подібним неправомірним діям є вкрай важливим.

І хоча серед польських науковців досі тривають дискусії щодо доцільності визнання економічного кримінального права окремою галуззю права, однак це не дає підстав не впроваджувати її у вищих навчальних закладах Польщі як окрему навчальну дисципліну [367, с. 15]. Реалізуючи це у вітчизняному навчальному процесі, можна розраховувати на активізацію уваги науковців не лише винятково до дисципліни, а й до самого явища економічної злочинності. Відтак зросте ефективність не лише в отриманні достовірних положень, а й у впровадженні їх у правотворчий процес.

Наступна суттєва відмінність, яку слід виокремити і ґрунтовно розглянути, полягає у правовій системі. Йдеться про неповну кодифікацію кримінального права. Попри те, що чинний польський Кримінальний кодекс функціонує з 1997 р., однак це не єдиний законодавчий акт, в якому закріплено кримінальну відповідальність за вчинення злочину.

Джерелом зобов'язуючого кримінального права є кримінально-правові норми, які зазвичай містяться у КК Республіки Польща. Однак, зазначає Л. Гардоцкі, існують також, так звані, додаткові кримінальні закони, які мають двоякий характер [372, с. 30]. Залежно від конструкції, це можуть бути спеціальні закони, які закріплюють винятково кримінальні статті, або ж закони адміністративного типу, що регулюють певну сферу суспільного життя з одночасною наявністю кримінально-правових заборон.

Як уже зазначалося, основним джерелом кримінальної відповідальності за злочини в економічному обігу є статті Розділу XXXVI «Злочини проти економічного обігу» КК Республіки Польща. У цьому розділі, зокрема, закріплено 12 статей, в яких зазначено неправомірні діяння у досліджуваній сфері.

Однак, наголошує Р. Завлоцкі, наведений перелік злочинів не є вичерпним, а лише характеризується найтиповішою девіантною поведінкою в економічному обороті Республіки Польща [404, с. 63]. Аргументує автор свою позицію існуванням ще одного джерела окресленої кримінальної відповідальності, що закріплена у статтях Розділу XXXVII «Злочини проти грошового обігу та обігу цінних паперів» КК Республіки Польща. Вчений пояснює це тим, що обіг грошей і цінних паперів формально і фактично є елементом економічного обігу, а отже, злочини зазначеного Розділу необхідно віднести до особливої (окремої) групи злочинів проти економічного обігу [404, с. 81]. Така позиція є загальноприйнятою і не викликає додаткової полеміки з боку теоретиків кримінального права Республіки Польща.

Водночас доцільно зазначити, що решта злочинів проти економічного обігу залишаються поза кримінальним кодексом. Зокрема, частина норм кримінально-правової охорони розміщена в інших галузях права: цивільному,

адміністративному, економічному. Таке явище Г. Грабарчик пояснює особливістю завдань економічного кримінального права, одне із яких полягає у забезпеченні кримінальними санкціями дотримання норм економічного обігу [380, с. 131]. На думку законодавця, досягти це можна через розміщення кримінально-правових статей безпосередньо у законах, що регулюють зазначений обіг.

Отже, кримінально-правові норми охорони економіки Республіки Польща зазначені у різних законах, що регулюють окремі сфери економічного обігу. Прикладом можуть слугувати:

– Кодекс торговельних спілок (ст. 592 – член правління, який допустив видання документів акції, перед реєстрацією спілки підлягає покаранню у вигляді штрафу, обмеження волі чи позбавлення волі до одного року) [393];

– Закон «Про боротьбу з недобросовісною конкуренцією» (ст. 23 – особа, яка, незаконно отримавши інформацію про таємницю підприємницької діяльності, передасть її іншій особі або використає у власній економічній діяльності, підлягає покаранню у вигляді штрафу, обмеження волі чи позбавлення волі строком до двох років) [394];

– Закон «Про Банкове право» (ст. 171 – особа, яка надасть уповноваженим на те органам неправдиву інформацію або приховає правдиві дані стосовно банку і його клієнтів, підлягає покаранню у вигляді штрафу і позбавлення волі строком до трьох років) [398];

– Закон «Про право промислової власності» (ст. 305 – особа, яка з метою введення в обіг позначить товари підробленим знаком або зареєстрованим знаком без права на його використання і отримає стале джерело доходу, карається позбавленням волі від 6 місяців до 5 років) [399];

– Закон «Про обіг фінансовими інструментами» (ст. 180 – особа, яка всупереч забороні, зазначеної у п. 1 ч. 2 ст. 156 цього закону, розголосить довірену їй інформацію, карається штрафом у розмірі до 2 000 000 злотих або позбавленням волі до 3 років, або двом покаранням одночасно) [397];

– Закон «Про торговельні біржі» (ст. 58 – особа, яка, будучи зобов'язаною до охорони таємниці, розголосить або незаконно використає її у торговельній біржі, карається позбавленням волі до 3 років) [396] і т. д.

Слід також виокремити *Kodeks karny skarbowy* (дослівний переклад – *Кодекс покарань казначейських – В. Ф.*), оскільки, крім відмінностей із вітчизняним правом стосовно некодифікованого кримінального права, цей кодекс об'єднує статті і з кримінального права та процесу, й адміністративного права та процесу. І хоча норми характеризуються різною галузевою належністю, однак їх об'єднує неправомірне посягання на суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі встановленим порядком процесу оподаткування Республіки Польща.

Наведені приклади не вичерпують повного каталогу позакодексових економічних злочинів. Тому С. Калюс зазначає, що, порівняно з кількістю статей економічного кримінального права, що закріплені в окремих законах, їх кількість у кримінальному кодексі є незначною [382, с. 28].

К. Бучковскі, вказуючи на існування кількох десятків законів, у яких передбачено кримінальну відповідальність за злочини у сфері економіки, наголошував на відсутності такої ситуації в інших групах злочинів [369, с. 148]. Отже, з уваги на наведене і цілковиту відмінність вітчизняного кримінального законодавства, слушно окреслити переваги й недоліки зазначеного порядку закріплення норм.

Наявність статей про кримінальну відповідальність поза кримінальним кодексом дає змогу ґрунтовно зрозуміти їх суть. Таке твердження впливає з факту розміщення регулюючої норми і кримінально-правової заборони, що здійснює її охорону, в одному законі. Відповідно, немає необхідності вдаватися до роз'яснень іншого джерела, що виключає бланкетний характер статті.

У зв'язку з динамікою економічних відносин відбувається безперервне прийняття нового масиву нормативно-правових актів. Однак це не перешкоджає зберігати відносну структурно-змістовну незмінність кримінально-правових засобів охорони економіки, що закріплені безпосередньо в Кримінальному кодексі Республіки Польща. Р. Завлоцкі, здійснивши аналіз Розділу XXXVI, наголосив на наявності незначних випадків змін чи доповнень, порівняно зі статтями про кримінальну відповідальність за злочини у сфері економіки, що закріплені в регулятивних законах [404, с. 63].

Це твердження є особливо актуальним для вітчизняного кримінального права та науки. Численні нововведення у Розділі VII КК України негативно впливають на їхнє сприйняття суспільством. Натомість Й. Загороднік наголошує, що саме завдяки своїй стабільності, порівняно з частими змінами норм, закріплених у законах, статті Кримінального кодексу Республіки Польща належно визнані у людській свідомості [400, с. 84].

Доцільно навести і недоліки порядку закріплення законодавчих норм. Попри певні зазначені переваги, надмірне дотримання незмінності змісту кримінального закону може знизити ефективність кримінально-правових норм. О. Гурняк зазначає, що, охороняючи економічну діяльність, приписи економічного кримінального права мають бути пристосованими до змін, яким підлягає ця сфера [376, с. 15].

Крім того, відбувається ускладнення процесу упорядкування таких статей відповідно до основних положень, закріплених у Загальній частині КК Республіки Польща [376, с. 14]. Особливо це стосується ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння. С. Калюс зазначає, що, на відміну від попереднього КК (1969 р.), який становив єдине кримінальне законодавство, теперішня практика призвела до значної криміналізації неправомірної поведінки в економічному обігу [382, с. 28].

Безперечно, переваги кодифікації простежуються повсякденно. Адже не кожен є випускником юридичного навчального закладу, отже, і рівень знань стосовно порушеної проблематики загалом не є високим. Навіть бажання пересічного громадянина довідатися про норми-заборони, з метою з'ясування і дотримання дозволеної міри поведінки, ускладнюється фактом існування некодифікованого кримінального права, що знижує запобіжний вплив норм. Очевидною відтак є ефективність звертання винятково до одного джерела.

Як уже зазначалося, наведений порядок законодавчого закріплення норм сприяє посиленню поваги лише до тих кримінально-правових заборон, що безпосередньо вказані у КК Республіки Польща. О. Гурняк пояснює це загальною суспільною думкою, що протиправні діяння заслуговують на

покарання, найсуворіші з яких передбачені винятково у Кримінальному кодексі [376, с. 15].

Недоцільність запровадження у вітчизняній системі кримінального права некодифікованого порядку закріплення норм підтверджується ще й тим, що існування значної кількості законів, які містять кримінально-правові заборони, спричиняють загрозу порушення системності та узгодженості приписів кримінального права. Часто статті суперечать одна одній, тому законодавець змушений постійно відслідковувати й усувати недоліки шляхом надання уточнень та пояснень. Прикладом цьому може слугувати ще одна суттєва відмінність від вітчизняного кримінального права, яка полягає у порядку застосування приписів Загальної частини до інших законів. Згідно зі ст. 116 КК Республіки Польща норми Загальної частини є обов'язковими для застосування до інших законів, що передбачають кримінальну відповідальність, за винятком вказівки у самих законах про їх незастосування. Зазначене вкотре свідчить про труднощі під час пізнання того чи іншого явища, оскільки, незважаючи на кримінально-правовий припис, закріплений у КК Республіки Польща, це не виключає факту існування винятку, що передбачається в іншому законодавчому акті.

Врешті, у польському науковому колі побутує переконання стосовно доцільності кодифікації кримінального права, а відтак ліквідації усіх додаткових кримінальних законів. Прихильники такої думки вбачають у цьому низку переваг, найважливішою серед яких є піддання кримінально-правових норм, підготовлених часто «неспеціалістами», відповідній обробці і верифікації, що відповідає сучасним стандартам кримінального права [366, с. 53].

Отже, слід наголосити, що у цьому підрозділі наукового дослідження використано наукові джерела винятково польських учених. Своєю чергою, встановлено: попри те, що аналіз кримінального законодавства Республіки Польща свідчить про значні відмінності правової системи, порівняно з вітчизняною, однак підтверджує й одноманітність проблем, що постали перед доктриною кримінального права. На основі виявлених різновидів здійснення

кримінально-правової охорони економіки Республіки Польща доцільно запозичити досвід щодо запровадження окремого інституту економічного кримінального права. Попри те, що решта встановлених відмінностей не знайшли обґрунтування щодо раціональності їхнього застосування у діючому КК України, вивчення поглядів зарубіжних колег сприяло пізнанню особливостей системи польського кримінального права.

Висновки до першого розділу

1. Характерною особливістю відмінності кримінального права з-поміж інших галузей права є охоронна функція. Водночас, попри численні наукові дослідження, відсутні ґрунтовні роботи щодо засобів провадження такої діяльності. Це пояснюється тим, що радянсько-ідеологічна доктрина, якої протягом тривалого часу дотримувались вітчизняні вчені, не давала змоги провести системні дослідження багатьох практичних та теоретичних проблем. Відтак досі немає жодної науково обґрунтованої позиції стосовно встановлення кримінально-правових засобів охорони економіки України.

2. Незважаючи на суспільно небезпечну шкоду, яка заподіюється внаслідок вчинення злочинів у сфері економіки, відсутні комплексні дослідження історичного походження зазначеної злочинності. Натомість історичний аналіз цього феномена мав важливе значення, оскільки дав змогу пізнати його сутність та виявити проблемні питання для подальшого їх дослідження.

3. Стан наукової розробки порушеної у дисертаційній роботі проблеми окреслив основні напрями дослідження, які полягають у встановленні: кримінологічного змісту явища неправомірних діянь у сфері економіки; злочинних діянь, що формують досліджувану групу злочинів; відповідності вітчизняних кримінально-правових норм чинним міжнародним договорам; ступеня належності норм інших галузей права до системи кримінально-

правових засобів охорони економіки України; ознак, що відмежують кримінально-правові засоби охорони від суміжних явищ та понять; дефініції кримінально-правових засобів охорони економіки України; видів кримінально-правових засобів охорони економіки України та їх класифікації; особливостей застосування та ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України.

4. Явище економічної злочинності не виникло раптово в Україні як незалежній державі з її переходом до якісно-нової економічної системи. Воно є результатом історичного розвитку будь-якої держави.

5. Держави із розвинутою ринковою економікою впродовж багатьох десятиріч формують найоптимальніший варіант кримінально-правового захисту суспільних відносин. Відтак використання світового досвіду протидії економічній злочинності має особливе значення під час досліджень питань удосконалення вітчизняного законодавства. Особливо гостро це питання повстає на сучасному етапі інтеграції правових систем.

6. Актуальність порівняння українського та польського кримінального законодавства пояснюється спільністю ознак, які впливають з: історії розвитку і становлення обох держав; впливу СРСР протягом тривалого часу на внутрішню політику України та Республіку Польща; майже одночасної зміни державного устрою та економічної системи; сучасних правових систем, які є доволі молодими, порівняно із законодавствами інших європейських держав.

7. Аналіз наукової літератури засвідчив наявність у польських колег вагомого інтересу до досліджень окресленого явища. За основу вивчення взято лише відмінні риси з метою з'ясування доцільності їхнього запозичення та подальшого впровадження у вітчизняне законодавство, практику, науку.

8. Виокремлено переваги та недоліки кодифікованої системи права щодо ефективності здійснення кримінально-правової охорони економіки.

9. Обґрунтовано доцільність запровадження окремого інституту в структурі кримінального права, який охоплював би усі кримінально-правові норми охорони економіки.

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1 Поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України

Особливість кримінального права, що виокремлює його з-поміж інших галузей права, полягає в охороні суспільних відносин від найбільш небезпечних протиправних посягань. Однак слід акцентувати і на наявності у кримінальному праві регулятивної функції, оскільки правова охорона суспільних відносин уже передбачає їх регулювання.

Із цього проводу М. М. Кропачов стверджує, що дія кримінально-правової норми на відповідні суспільні відносини розглядається як цілісний регулятивно-охоронний процес, у рамках якого норма єдина у своїх функціях: охороняючи, вона регулює і, регулюючи, охороняє. Так розкривається зміст основної функції кримінального права як соціального інституту юридичного захисту (охорони) законних прав та інтересів людей, а отже, і суспільних відносин, в яких вони беруть участь [147, с. 5].

С. С. Алексєєва зазначає, що правове регулювання є своєрідним засобом, значення якого обмежується тільки встановленням певних «меж» відносин, визначенням «кордонів» поведінки людей, внесенням порядку в суспільні відносини шляхом направлення поведінки людей тощо [5, с. 9]. Водночас зміст правового регулювання, відповідно до потреб економічного базису, спрямований на: а) впорядкування та закріплення пануючих суспільних відносин; б) сприяння розвитку нових суспільних відносин; в) виокремлення суспільних відносин, які не відповідають вимогам економічного базису (охоронна функція).

Під останнім пунктом учений розуміє виокремлення із життя нашого суспільства неправомірних відносин за допомогою притягання винних осіб

до юридичної відповідальності, тобто через застосування засобів державного примусу [5, с. 26].

Саме наявність таких засобів, у сукупності з формами та методами, що передбачені у чинному кримінальному законодавстві, визначають державну політику у сфері протидії злочинності. Слушно у цьому аспекті зазначає І. М. Гальперін, що існує два найважливіших аспекти кримінальної політики: виокремлення з-поміж правопорушень тих, що належать до злочинів, та використання кримінального закону (як засобу – В. Ф.) у боротьбі з учиненими злочинами [152, с. 18].

Досліджуючи злочини у сфері господарської діяльності, О. О. Дудоров визначав норму закону про кримінальну відповідальність дієвим засобом боротьби [64, с. 217]. Водночас слід зауважити, що в арсеналі державної політики кримінально-правові засоби, хоч і посідають основне місце, проте є не єдиним інструментом протидії злочинності. На це звертав увагу і В. К. Грищук, стверджуючи, що нерідко норми кримінального права використовуються в гармонійному поєднанні з іншими суспільними засобами: правовими (цивільно-правовими, адміністративно-правовими тощо), соціально-економічними, організаційно-політичними, інформаційними [48, с. 12–13].

Таке поєднання не заважає загалом виконувати праву свої основні завдання, оскільки, як зазначає М. М. Кропачов, галузі права не існують паралельно, а постійно конкурують одна з одною. Відповідна внутрішня конкуренція дає змогу системі права розвиватися, усувати протиріччя та дублювання [147, с. 77]. Таке твердження є актуальним, з огляду на особливість досліджуваної сфери. Це впливає з багатогранності економіки як особливої сфери життя суспільства, внаслідок чого відбувається значне правове регулювання відносин.

Отже, попри те, що кримінально-правовий засіб як різновид юридичного засобу знайшов своє широке використання в наукових роботах учених, і досі пір не сформовано чіткої позиції щодо змісту та обсягу його

поняття. На цю проблематику звертав увагу й Ю. С. Жаріков під час дослідження механізму реалізації кримінально-правового регулювання [75, с. 81–82]. Учений наголошував, що за єдності поглядів щодо визначення механізму правового регулювання, як процесу правового впливу юридичних засобів на суспільні відносини, наявні розбіжності в науковому сприйнятті та розумінні цих засобів.

Зокрема необхідно наголосити, що питання кримінально-правових засобів науковці здебільшого розглядали або як частину структурного підрозділу наукової роботи (С. С. Алексєєв [5], В. М. Бєсчастний [19], В. К. Гришук [47], Ю. С. Жаріков [74], М. М. Кропачов [147], Н. О. Лопашенко [165], П. В. Хряпінський [343] тощо), або як окрему кримінально-правову проблематику (І. І. Митрофанов [183]). Окрім того, у наукових працях, одні вчені поряд із терміном «засіб» використовує низку інших понять, відтак ототожнюючи їх, а інші, навпаки, розмежовуючи ці терміни, включають у поняття «засіб» не притаманні йому ознаки, що характерні іншим кримінально-правовим явищам (*детальніше йтиметься у підрозділі 2.3. «Відмінність кримінально-правових засобів від суміжних явищ та понять» – В. Ф.*).

З огляду на наведене, слід акцентувати на відсутності наукових робіт, де розглядалися б питання кримінально-правових засобів охорони економіки України. Отже, обрана проблема ще не стала об'єктом уваги теоретиків кримінального права України. Однак ігнорування окресленого явища обмежує процес пошуку дієвих, зокрема правових, засобів протидії економічній злочинності.

Необхідною умовою будь-якого наукового дослідження у сфері права є чітке та повне визначення відповідного понятійного апарату. Свого часу юристи Стародавнього Риму дотримувалися тези: «Ignoratis terminis artis ignoratur et ars», що означає: якщо термінологія певного предмета невідома, то невідомий і сам предмет. Допоки відсутнє наукове визначення окремого поняття, немає й точного знання про істотність предмета, що позначає це

поняття, відсутній і критерій для відокремлення одних предметів від інших [79, с. 49].

Як уже зазначалося, серед науковців нема одностайності не лише щодо кримінально-правових засобів охорони економіки, а й щодо визначення поняття, яке характеризує б злочинні діяння у сфері економіки. Таке негативне явище розглядають як «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері економічної діяльності», «злочини економічного характеру», «злочини економічної спрямованості», «злочини у сфері господарської діяльності», «злочини у сфері підприємницької діяльності», «економічні правопорушення», «тіньова економіка», «економічні злочини», «економічна злочинність».

Значна кількість наведених термінів спричиняє дезорієнтацію правоохоронної практики під час розробки основних напрямів і заходів протидії економічній злочинності, ускладнює ведення статистичного обліку та порівняння статистичних показників. Тому доцільно буде насамперед встановити, яке саме поняття об'єднує визначену групу злочинів, що вчиняються у сфері економіки. Це дасть змогу не лише окреслити межі поширення цього явища та встановити, які саме економічні відносини визначені законодавцем як такі, що потребують кримінально-правової охорони, а й, власне, виокремити засоби здійснення такої охорони.

Отже, розглянувши у попередньому розділі роботи передумови, що сприяли поширенню вчинення злочинів у сфері економіки, доцільно визначити поняття досліджуваного явища. Зокрема, у філософії поняття визнається як основна форма мислення (логічна форма), що відображає загальні історичні зв'язки, сутнісні ознаки явищ, поданих в їх визначеннях [230, с. 316], або в якій відображається сутність об'єкта і наводиться його всебічне пояснення [330, с. 182].

Однак, перш, ніж визначити поняття, необхідно обґрунтувати, чому з-поміж загального переліку термінів обрано саме цей – злочини у сфері економіки. Доречно буде скористатися методом виключення, який дасть змогу на основі детального аналізу найбільш уживаних термінів виокремити

лише один, який більш чітко та повно визначатиме обрану в дослідженні проблематику.

Одразу під сумнів підпадають поняття «злочини у сфері господарської діяльності», «злочини у сфері підприємницької діяльності» та «тіньова економіка». Стосовно першого терміна німецький кримінолог Г. Шнайдер вважає господарську й економічну злочинність тотожними поняттями [352, с 44]. Однак О. Г. Кальман спростовує це твердження, зазначаючи, що господарська злочинність – лише частина економічної злочинності [97, с. 19]. Поділяємо думку автора, оскільки в КК України законодавець об'єднав злочини у сфері господарської діяльності в окремий розділ. З уваги на те, що передбачені окремим розділом злочини становлять основу економічної злочинності, однак це не тотожні поняття. Співвідношення злочинів у сфері економіки і злочинів у сфері господарської діяльності розглядатиметься згодом.

Те ж стосується і «злочинів у сфері підприємницької діяльності». Оскільки, відповідно до Господарського кодексу України, законодавець визначив підприємництво як різновид господарської діяльності [45], то наведене визначення не охоплює досліджуване явище, тобто є значно вужчим за своїм обсягом. Відтак не потребує додаткової аргументації питання щодо недоцільності визначення цієї групи злочинів лише за сферою підприємницької діяльності.

Досліджуючи поняття «тіньова економіка», слід зауважити, що однією з підстав його виникнення було наведення у численних публікаціях випадків учинення економічних злочинів, приховування незаконно отриманих прибутків, їх легалізації тощо. Для узагальнення цих суспільно небезпечних діянь, як негативного явища, автори почали використовувати різноманітні поняття діяльності: підпільна, чорна, неофіційна, паралельна, тіньова. Однак, попри активне обговорення проблеми тіньової економіки та численні наукові дослідження і вітчизняних учених, і зарубіжних, загальноприйнятого визначення цього явища не існує й досі.

Водночас, з уваги на розбіжності у визначеннях понять економічної злочинності та злочинів у сфері економіки, але спільною рисою цих термінів є те, що вони окреслені кримінальним законом [97, с. 23]. Натомість тіньова економіка здебільшого вивчається як економічне явище, тому її визначення найчастіше зустрічається саме у наукових роботах економічного спрямування [168, с. 9]. Оскільки об'єктом дослідження є кримінально-правове явище, а не соціальне, економічне і, у жодному разі, не публіцистичне, то видається за доцільне визнати слушною думку О. Г. Кальмана щодо необхідності під час конструювання кримінологічних визначень керуватися передусім кримінальним законодавством [97, с. 23].

Малоймовірним залишається припущення загального використання терміна «економічні правопорушення» для характеристики злочинних посягань у сфері економіки. Згідно з тлумачним словником правопорушення – це порушення норм поведінки, встановлених законами чи іншими нормативними актами; свідоме протиправне діяння (дія або бездіяльність) повнолітньої та осудної людини, а також організацій. Розрізняють такі правопорушення: цивільне, адміністративне, дисциплінарне, злочин [32].

КК України (ст. 11) містить визначення поняття «злочин» – це передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Ч. 2 цієї статті передбачає, що не є злочином дія або бездіяльність, яка, хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [140].

Про відмінність явищ злочину та правопорушення йдеться і в КУпАП. За ст. 9 адміністративна відповідальність за правопорушення настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

У новому КПК України також наводиться термін «кримінальне правопорушення», однак відсутнє законодавче закріплення його визначення.

Незважаючи на це, відповідно до прийнятих нововведень кримінальне правопорушення передбачає два типи кримінально караних діянь: злочин та кримінальний проступок.

Попри актуальність цієї проблеми та наявність окремих наукових досліджень у цьому напрямі [55], в юридичній науці України вона ще не стала предметом належного аналізу. У навчальній літературі основну увагу зосереджено лише на загальному, поверхневому розумінні сутності кримінального правопорушення без належного обґрунтування підстав (критеріїв) його поділу на злочини та кримінальні проступки [61, с. 105–106]. Своєю чергою, відмежовуючи зазначені поняття, М. І. Хавронюк виокремив матеріальну ознаку, за якою кримінальним проступкам не притаманна суспільна небезпека. Автор наголошує, що за «гостротою» суспільних наслідків ці діяння є суспільно шкідливими, а не суспільно небезпечними [338, с. 429].

Отже, з огляду на відсутність законодавчого закріплення поняття кримінального проступку, нема змоги визначити явище кримінального правопорушення у повному обсязі. Відтак можна зробити висновок про недоцільність уживання терміна «економічні правопорушення» під час дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України. На це, зокрема, є певні підстави.

1. Поняття «правопорушення» охоплює не лише злочини, а й кримінальні, адміністративні, цивільні та дисциплінарні проступки.

2. Законодавець навмисно з-поміж переліку правопорушень виокремив поняття злочинного діяння, наголошуючи відтак на його нетотожності з проступками і визначаючи як основну його відмінність ступінь суспільної небезпеки. В. Я. Тацій, аналізуючи кримінальне законодавство, дійшов висновку, що законодавець бере під охорону тільки найбільш важливі для інтересів держави та суспільства суспільні відносини, яким злочинні посягання можуть завдати достатньо істотної шкоди [316, с. 16].

Наступними найбільш дискусійними у кримінально-правовій, кримінологічній та криміналістичній науках залишаються поняття

«економічні злочини» та «злочини у сфері економіки». Така суперечливість пов'язана з тим, що одні автори ототожнюють ці терміни, натомість інші вбачають відмінні ознаки [24; 96; 97; 52; 179; 352].

Зазначені терміни справді близькі за значенням, але одне із понять є ширшим і охоплює інше. Професор Г. А. Матусовський наголошує, що «злочини у сфері економіки» охоплюють не тільки економічні злочини, а й окремі злочини проти власності, корисно-насильницькі діяння, що посягають на чуже майно. Натомість «економічні злочини» – це злочини, які вчинюються у господарській діяльності [179, с. 32]. Цю позицію поділяє і О. Г. Кальман, на думку якого у сфері економіки можуть вчинюватися і не економічні злочини [97, с. 18]. Аналогічно стверджує Р. О. Боднарчук: у сфері економіки можуть вчинюватися й не економічні злочини, але всі економічні злочини вчинюються в сфері економіки [22, с. 323].

Задля формування власної думки щодо тотожності чи відмінності наведених понять, доцільно проаналізувати досвід російських учених. Зокрема вони, з точки зору кримінологічної науки, визначають економічну злочинність чи злочинність у сфері економіки (оскільки для них ці поняття є тотожними) як складову корисливої злочинності [150, с. 342]. Натомість між ученими кримінально-правової науки встановлене єдине поняття «злочини в сфері економіки», оскільки законодавець під час формування Кримінального кодексу РФ 1996 р. об'єднав злочини проти власності, злочини у сфері економічної діяльності та злочини проти інтересів служби в комерційних й інших організаціях в окремий Розділ VIII «Злочини у сфері економіки» [104, с. 9]. Така практика законодавчого закріплення встановлення меж поширення досліджуваного явища буде доцільною для впровадження і у вітчизняний кримінальний закон.

Слушно також навести і на позицію польських науковців. Зокрема, Р. Завлоцкі наголошує на необхідності розрізняти кримінальну відповідальність за окреслені злочини *sensu stricto* (у вузькому розумінні) та *sensu lato* (широкому розумінні). У широкому розумінні йдеться про кримінальну

відповідальність у зв'язку з економічним оборотом (наприклад, злочини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди). В такому значенні кожен кримінально-правовий припис, залежно від фактичного змісту, може бути джерелом права щодо охорони економіки від злочинних посягань. Натомість вузьке значення передбачає відповідальність, зазначену у кримінальному законодавстві за порушення регуляційних норм економічного обороту неправомірними діями винятково економічного характеру [404, с. 14].

Паралельно наведемо практику використання термінів у вітчизняному законодавстві. В. О. Навроцький, досліджуючи наступність кримінального законодавства, стверджував, що розукрупнення глав Особливої частини КК України 1960 р. спричинило потребу віднайти для розділів Особливої частини КК 2001 р. нові назви. Так, для означення того чи іншого розділу Особливої частини діючого КК України законодавець використовує два зразки: злочини проти та злочини у сфері (в КК України 1960 р. використовувався винятково термін «проти») [188, с. 49]. Перші містять вказівку на цінності, блага, яким заподіюють шкоду, а другі – на частини, межі поширення діянь.

Попри те, що автор вважає такі назви невдалими, наведене свідчить про доцільність використання, зокрема у нашому дослідженні, поняття «злочини у сфері економіки». Така позиція впливає з міркувань, що вказаний термін: 1) найповніше визначає коло неправомірних діянь, що посягають на встановлений законом порядок здійснення економічних відносин; 2) включає злочини не лише з Розділу VII «Злочини в сфері господарської діяльності»; 3) використовується законодавцем для визначення меж поширення певного явища, передбаченого в окремому розділі КК України. Водночас слід наголосити, що до сфери економічних необхідно відносити злочини лише *sensu stricto*, об'єктом посягання яких є споріднені суспільні відносини економіки, як системи організації та управління виробництвом, розподілу, обміну, збуту й споживання товарів та послуг.

Обґрунтувавши доцільність вживання поняття «злочини у сфері економіки» під час дослідження окресленої групи злочинів, необхідно також

встановити обсяг та зміст явища «економічна злочинність» та з'ясувати, яку саме сукупність злочинних діянь воно охоплює. Термін «економічна злочинність» має кримінологічний характер, а кримінологія – одна з небагатьох наук юридичного профілю, що наділена якісно різноманітним інструментарієм для дослідження соціально-правових явищ [130, с. 220]. Відтак цей аспект дасть змогу не тільки чітко визначити поняття «злочини у сфері економіки», а й сприятиме у встановленні ознак, здійсненні класифікації, виявленні причин та умов їх вчинення та шляхів протидії поширенню цього небезпечного явища.

У цьому контексті М. К. Мамардашвілі слушно порівнює економічну злочинність зі своєрідною «фіксованою точкою інтенсивності» – це явище не є і не може бути до кінця виявленим, але його пізнання є важливим стимулом для безперервного пошуку нового змісту [171, с. 32].

Поштовхом до активного обговорення явища економічної злочинності стало своєрідне звернення 1939 р. до Американського соціологічного товариства кримінолога Е. Сатерленда, який вперше використав термін «білокомірцева злочинність». Він, зокрема, вважав, що цю сукупність злочинів вчиняли особи високого соціального статусу, використовуючи своє службове становище [104, с. 7].

Внаслідок розвитку концепції Е. Сатерленда про «білокомірцеву злочинність» та удосконалення новітніх тенденцій у кримінальній практиці, вчені-кримінологи провели низку наукових досліджень. Однак усі визначення поняття економічної злочинності не знайшли одностайності. Вчені, намагаючись засвідчити значущість цього явища, використовують різноманітні кримінологічні, правові, соціологічні, філософські визначення. Тому для встановлення чіткого та повного змісту терміна «економічна злочинність» вважаємо за необхідне проаналізувати напрацювання, де цей понятійний апарат розглянути традиційно.

Одним із найперших визначень, що стало загальноновживаним під час досліджень у цій сфері, було «білокомірцева злочинність. Отже, «білокомірцева

злочинність» – це сукупність суспільно небезпечних, корисливих діянь, що вчиняють у процесі фахової діяльності особи, які мають високий соціальний статус і зловживають ним, використовуючи законослухняну поведінку всіх інших [24, с. 10–11].

Джон Локк зазначав, що несправедливість і злочин – одне й те саме, незалежно від того, чи здійснені вони вінценосним чи дрібним негідником. Титул злочинця і кількість його спільників не змінюють характеру злочину, а лише обтяжують його [95]. Поширеність учинення злочинів економічного спрямування службовими особами започатковує вживання нових термінів, які характеризують небезпеку цих неправомірних діянь, зокрема: «білокомірцева злочинність», «елітно-владна злочинність», «політична злочинність», «державна злочинність», «елітарна злочинність» тощо [65, с. 536–538].

Е. Сатерленд в основу концепції «білокомірцевої злочинності» заклав злочинну діяльність осіб, які мали високе соціальне становище. Характерною рисою подальших досліджень є те, що більшість авторів під час формування визначення поняття економічної злочинності обов'язково як необхідний елемент використовували спеціальний статус суб'єкта злочину. Так, О. Терстеген, визнаючи концепцію білокомірцевої злочинності, надав їй такого визначення – це антисуспільна, спрямована на збагачення поведінка осіб, які посідають соціально престижне місце у суспільстві та в межах своєї професійної діяльності чинять, що за одночасної законослухняної поведінки решти осіб зловживають суспільною довірою, якою користується їхня група [51, с. 115].

Ця концепція не втратила своєї значущості і в сучасних наукових дослідженнях. Однак внутрішня логіка розвитку наукового знання й еволюція досліджуваного явища обумовили започаткування вживання поняття «економічна злочинність» [104, с. 8]. Постійний розвиток економічних відносин спричинив нове бачення та розуміння цього виду злочинності, що спонукало вчених до віднайдення нових численних визначень поняття, які вирізнялися нововстановленими додатковими ознаками.

Зокрема професор А. І. Долгова наводить основні ознаки економічної злочинності.

1. *Висока латентність.* Відсутність необхідної судово-слідчої практики призводить до того, що навіть у разі заподіяння очевидної шкоди економічним інтересам особи, суспільству та державі виникають труднощі щодо застосування юридичного рішення.

2. *Заподіяння значної шкоди суспільству.* Автор наводить статистичні дані, згідно з якими загальні втрати від посягань у сфері кредитно-фінансової системи сягали 90% від суми встановленої за всіма кримінальними справами матеріальної шкоди.

3. *Стійкі негативні тенденції,* які виявляються у формуванні значної частини населення напівкримінального менталітету;

4. *Організований характер.* У більшості випадках економічна злочинність вчиняється групами або іншими кримінальними формуваннями, які використовують систему економічних та управлінських зв'язків.

Фактично, автори підручника «Кримінологія» за редакцією професора А. І. Долгової визначають економічну злочинність як сукупність декількох десятків складів злочину [129, с. 484–487].

Зазначене однак містить низку недоліків. Передусім запропоновані ознаки є загальними і можуть бути використані під час дослідження іншого виду злочинності (професійної, корупційної, насильницької, тощо). Ці елементи є основними й загальнообов'язковими, але відсутні ті, які дають змогу виокремити економічну злочинність з-поміж загальної. Щодо визначення, то його короткий зміст не дає чіткого та повного з'ясування досліджуваного явища, а навпаки викликає чимало запитань: ким, в якій сфері, за яких обставин, кому заподіюється шкода та ін.

Натомість І. М. Даньшин, визначаючи поняття економічної злочинності, звернув увагу на те, що під час з'ясування питання про належність злочину до кола економічних необхідно зважати на такі критерії: антисоціальну спрямованість діяння, наслідки та характер криміногенної мотивації поведінки

винної особи. Враховуючи ці вимоги, у зазначеному підручнику наведено такі ознаки економічної злочинності:

- вчиняються у сфері економічних відносин, тобто спрямовані проти економічної системи суспільства;

- суб'єктами цих злочинів можуть бути фізичні (громадяни) та службові особи (*оскільки досліджуване явище є кримінально-правовим, то вважаємо за доцільне вживати відповідну термінологію, виклавши цю ознаку так: суб'єктом цих злочинів може бути загальний і спеціальний (службова особа) – В. Ф.*);

- спрямовані на одержання значної економічної вигоди;

- вчиняються лише умисно з мотивів користі;

- засоби вчинення можуть бути насильницькі та ненасильницькі.

Отже, економічна злочинність – це сукупність умисних корисливих злочинів у сфері легальної та нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності і відносини у сфері господарської діяльності [145, с. 173–174].

Згодом у підручнику кримінології за редакцією В. В. Голіна, співавтором якого є професор І. М. Даньшин зазначається, що кваліфікація за злочинність у сфері економіки передбачена Розділом VI «Злочини проти власності» та Розділом VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України [144, с. 126]. Подібну думку відстоює і В. Т. Білоус, стверджуючи, що економічна злочинність – це такі суспільно небезпечні діяння, що порушують існуючі відносини власності і встановленої господарської діяльності. [20, с. 76].

Запропоновані авторами визначення економічної злочинності та перелік ознак хоча й виокремлюють її зі загальної, однак межі, що охоплюють досліджуване явище, набувають рис *sensu lato* (широкого розуміння). Родовим об'єктом злочинів проти власності є право власності, зміст якого становлять володіння, користування і розпорядження своїм майном. Своєю чергою, предметом цієї групи злочинів є майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру

[194, с. 412]. Відтак важко погодитися з твердженнями зазначених авторів, оскільки виникають сумніви, чи заподіюється, наприклад, шкода безпосередньо економіці України внаслідок крадіжки чи пошкодження приватного майна.

Про це, зокрема, свідчить розширений перелік ознак економічної злочинності, наданий А. М. Бойком:

– це спричинена закономірностями розвитку суспільства кримінологічно однорідна сукупність суспільно небезпечних і кримінально караних проявів господарської діяльності;

– посягання здійснюється на механізм організації національної економіки;

– вчинюється суб'єктами господарської діяльності через порушення порядку здійснення такої діяльності;

– метою є отримання економічної вигоди [23, с. 38].

Далі, на основі ґрунтовного дослідження, автор стверджує: оскільки економічні злочини спрямовані на отримання економічної вигоди, то винні особи можуть їх вчиняти лише умисно, доповнивши таким чином явище економічної злочинності ще однією ознакою [24, с. 80].

Водночас А. М. Бойко під кримінологічно однорідною сукупністю злочинів, яку охоплює економічна злочинність, розуміє:

– спільний об'єкт посягання – механізм організації національної економіки;

– загальну мету, притаманну всім злочинам, – отримання економічної вигоди;

– мотивацію – корисливі мотиви чи інша особиста зацікавленість;

– особливість суб'єкта злочину – суб'єкт господарської діяльності або його службова особа у процесі здійснення господарської діяльності;

– вчинення злочинів у процесі господарської діяльності з порушенням порядку здійснення такої діяльності;

– детермінованість одними і тими ж соціальними чинниками, що входять у детермінуючий комплекс економічної злочинності [24, с. 81–82].

Наведені ознаки чіткіше визначають досліджувану сукупність злочинів, виокремлюючи їх з-поміж споріднених явищ. Відтак є змога встановити окрему групу кримінально-правових норм *sensu stricto* (у вузькому розумінні), що передбачають відповідальність за окреслені неправомірні діяння.

Відповідно до завдань наукового дослідження щодо встановлення видів кримінально-правових засобів охорони економіки України необхідно також розглянути запропоновані класифікації економічної злочинності. Це сприятиме встановленню статей КК України, що передбачають кримінально-правову охорону економіки України, а отже, і кримінальну відповідальність за вчинення злочинів у цій сфері. А. І. Долгова, проаналізувавши роботи окремих учених, дійшла висновку, що економічна злочинність охоплює такі склади злочинів, як умисні посягання на економічні інтереси суспільства у випадках, коли діяння пов'язане із:

- конкретним становищем злочинця у сфері суспільного господарства з характером економічних відносин, учасником яких він є;
- соціальною роллю, соціальною позицією та ситуацією, яка притаманна функціонуванню конкретних елементів економічного механізму [129, с. 484].

Запропонований поділ лише на дві групи не є достатнім для такого обсягу злочинних діянь, як економічна злочинність, оскільки не дає чіткого уявлення про ознаки, за якими слід те чи інше неправомірне діяння до однієї з визначених груп. Наприклад, залишається невідомим яке саме конкретне становище, соціальну позицію чи соціальну роль виконує суб'єкт злочину під час вчинення контрабанди.

І. М. Даньшин, у кримінологічному аспекті, до економічної злочинності відносить:

- умисні корисливі злочини проти економічних відносин власності;
- умисні корисливі господарсько-економічні злочини;
- злочини службових осіб, пов'язані з заподіянням істотної шкоди економічній діяльності;
- злочини, що вчинюються злочинними організованими групами та злочинними організаціями і завдають шкоду економічним відносинам

власності, а також комерційній, фінансовій, банківській та іншій господарсько-економічній діяльності [145, с. 174–183].

Така класифікація вважається більш розгорнутою, оскільки, крім поділу економічної злочинності за суб'єктом вчинення злочину та за видом злочинної спільноти (службові особи, злочинні організовані групи та злочинні організації), І. М. Даньшин наводить різновиди злочинів у сфері економіки і за об'єктом посягання (економічні відносини власності та відносини економічно-господарської діяльності). Попри те, такий поділ теж є неприйнятним, оскільки автор під час здійснення класифікації обсягу розглядуваного поняття допустився типової помилки – порушив одне із основних правил логічної операції поділу. Поділ, зокрема, має здійснюватися лише за однією основою, інакше відбудеться логічна помилка – «підміна основи поділу» [341, с. 61].

Загалом, як стверджує В. Т. Білоус, серед учених-кримінологів нема однастайності щодо критеріїв поділу злочинності на окремі групи. Такими критеріями, на його думку, можуть бути антисоціальна спрямованість злочинного посягання і характер криміногенної мотивації поведінки особи, яка скоїла злочин [20, с. 76]. За цих підстав поділу автор також не визначає однієї основи, що призводить до ймовірності віднесення одного і того ж злочину до обох груп одночасно.

Учені постійно наголошують на суб'єктах злочинів, що призводить до включення до окресленої групи низки інших неправомірних діянь.

Акцентуючи на важливості суб'єкта посягання, О. М. Яковлев зазначав, що економічна злочинність – це сукупність корисливих посягань на власність і порядок управління народним господарством. Зокрема, згодом автор розширив поняття, додаючи, як і А. І. Долгова, що це такі протиправні діяння, що пов'язані з конкретним становищем злочинця у сфері народного господарства з характером економічних відносин, учасником яких він є, його соціальною роллю та позицією [24, с. 70]. І. І. Рогов вважає, що економічна злочинність охоплює частину злочинів проти власності у сфері господарської

діяльності та у сфері службової діяльності [290, с. 34–35]. Своєю чергою, з класифікації О. В. Дмитрієва випливає, що поняття економічної злочинності охоплює злочини у сфері господарської діяльності та злочини у сфері службової діяльності [54, с. 32].

Водночас необхідно навести позицію авторів щодо недоцільності розширення групи економічних злочинів за рахунок службових. В. Т. Білоус обумовлює це тим, що хоча значна їх кількість і вчиняється у сфері економіки, однак вони передусім посягають на інший різновид суспільних відносин [20, с. 76]. М. І. Мельник вказує, що якщо службова особа посягнула одночасно на суспільні відносини, які визначають правильну діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднання громадян, окремої організації, установи, підприємства і, наприклад, господарську діяльність, то її дії треба кваліфікувати за наявності відповідних ознак як злочин у сфері службової діяльності і той чи інший злочин у сфері господарської діяльності [194, с. 839].

Така позиція є справді слушною, оскільки родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності є встановлений законом порядок здійснення службовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності своїх повноважень. Якщо ж діяння, описане у статтях Розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», є способом вчинення іншого злочину, то воно підлягає кваліфікації лише відповідній частині статті, де воно зазначене. Це, наприклад, стосується таких злочинів у сфері господарської діяльності, як: нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів із бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210); видання нормативно-правових або розпорядчих актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211); маніпулювання на фондовому ринку (ст. 222¹).

Відтак, відмовившись від службових злочинів і беручи за основу об'єкт посягання, А. М. Бойко здійснив класифікацію злочинів, сукупність яких становить економічну злочинність. Отже, це злочинні діяння, що посягають на:

- окремий порядок здійснення підприємницької діяльності;
- порядок здійснення фінансово-кредитної діяльності;
- права споживачів;
- порядок ціноутворення;
- порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- порядок здійснення бюджетної політики;
- порядок здійснення приватизації [23, с. 38].

З огляду на зазначене, така кримінологічна класифікація видається найбільш вдалою, оскільки, завдячуючи об'єкту посягання, чітко виокремлено галузеві сфери, в яких вчиняється економічна злочинність. Однак цей перелік є не повним. Зокрема, Б. В. Волженкін [97, с. 39], наводячи дев'ять класифікаційних груп, виокремив податкові злочини, а Г. А. Матусовський із-поміж інших сфер наголошував на злочинах, які порушують правила митного регулювання [179, с. 42–43].

Запропонована А. М. Бойком система злочинів повністю охоплювала визначений перелік неправомірних діянь, передбачених кримінальним законодавством, однак лише у межах проведення його дослідження. Йдеться про численні зміни у КК України, зокрема виключення або доповнення не лише окремих злочинних посягань у сфері економіки, а й окремих класифікаційних груп загалом. Так, відповідно до змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності [236] з КК України виключено ст. 207 «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті» та ст. 208 «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків». Відтак ці зміни піддають сумніву доцільність подальшого зазначення у запропонованій класифікації А. М. Бойка групи злочинів, що мають спільну ознаку – порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Окрім відсутності однаковості щодо доцільності використання того чи іншого терміна, наведене свідчить ще й про неоднозначний підхід учених до ознак та класифікації досліджуваного явища. Оскільки автори не вбачають розбіжностей між зазначеними дефініціями, то під час з'ясування порушених у дисертаційній роботі питань доцільно використовувати результати наукових розвідок щодо економічних злочинів як злочинів у сфері економіки.

Крім того, автор під час наукової діяльності може декілька раз змінювати свої твердження через встановлення нових обставин. А. М. Бойко, виявивши ознаки та здійснивши класифікацію, дійшов висновку, що економічна злочинність – це утворена закономірним шляхом розвитку суспільства кримінологічно однорідна сукупність суспільно небезпечних і кримінально-караних проявів господарської діяльності, які посягають на механізм організації національної економіки та вчиняються суб'єктами господарської діяльності або їх службовими особами у процесі здійснення ними господарської діяльності через порушення порядку здійснення такої діяльності з метою отримання економічної вигоди [23, с. 39]. Однак згодом автор доповнює це визначення розмежовуючи господарську діяльність на фактичну та фіктивну.

Такі випадки є непоодинокими. Зокрема О. Г. Кальман стверджує, що економічна злочинність – це сукупність умисних корисливих злочинів і осіб, які їх вчинили, у сфері легальної і нелегальної економічної діяльності, головним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів та послуг [96, с. 141]. Згодом у монографії «Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми» автор доповнює це визначення: економічна злочинність – «... це соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище...», яке вчинюється «...з метою отримання доходу» [97, с. 27–28].

Недостатнє вивчення явища економічної злочинності К. М. Гуцалова пов'язує не з недосконалістю механізмів наукового пізнання або

неефективною організацією наукового спілкування, а з природою самої проблеми [51, с. 113]. Безперечно, за динамічності розвитку економіки є потреба її належної кримінально-правової охорони, що, своєю чергою, спричиняє законодавчі зміни. Відтак явище злочинів у сфері економіки не може бути остаточно дослідженим і вимагає постійного аналізу його нових проявів.

Окрім динамічності законодавства, доцільно виокремити також найвагоміші негативні чинники, що ускладнюють дослідження цього явища (наведені у підручнику з кримінології за редакцією професора І. М. Даньшина):

- специфіка такого виду злочинності не дає змоги чітко окреслити кримінально-правові межі його поширення;
- відсутність єдиної кримінально-правової характеристики злочинів, що формують цю групу;
- статті, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини, вчинені у сфері економіки, належать до різних розділів КК України;
- КК України не містить визначення економічного злочину;
- відсутність єдиної думки вчених-науковців щодо змісту та структури економічної злочинності;
- такі злочини характеризуються високим ступенем системності, взаємозв'язку і взаємообумовленості;
- взаємозв'язок економічної злочинності з організованою та традиційною загальнокримінальною;
- має міжнародний та транснаціональний характер;
- відсутність законодавчого закріплення поняття не лише в нормативно-правових актах України, а й у міжнародних угодах та документах ООН [145, с. 172–173].

Отже, на основі дослідження економічної злочинності, як кримінологічного явища можна зробити певні висновки та узагальнення щодо визначення поняття злочинів у сфері економіки, з точки зору кримінально-правової науки.

Передусім для чіткої визначеності змісту поняття «злочини у сфері економіки», у контексті кримінального права України, необхідним є пізнання суті термінів, які формують через словосполучення цю категорію. Також доцільно наголосити, що у наведеному словосполученні всі терміни, хоч і мають загальну форму, однак їх логічний взаємозв'язок формує нове визначення.

Найперше розглянемо поняття «злочин». На відміну від поняття «злочинність», що є кримінологічним, термін «злочин» стосується кримінально-правової науки. Однак ці два явища є взаємопов'язаними, оскільки окремий злочин є основною (хоч і не єдиною) формою прояву злочинності [13, с. 112].

Отже, доцільно прокоментувати ще раз ст. 11 КК України, яка дає чітке визначення поняття «злочин» як передбачене Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [140]. Відтак не виникає жодних питань чи протиріч щодо відповідності поняттю терміна його змісту, оскільки визначення цього кримінально-правового явища є законодавчо закріпленим. Поняття «злочин» у системі термінів кримінально-правової науки посідає особливе місце. Воно є не лише одним із основних понять, а й первинним, початковим, таким, від розуміння і трактування якого залежить з'ясування та вирішення всіх інших проблем кримінального права [78, с. 27].

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови «сфера» – це район дії, межа поширення чого-небудь; область дії, границі поширення чого-небудь; сукупність умов, середовище, в якому що-небудь відбувається [32]. Отже, сфера, з кримінально-правової точки зору, – це сукупність умов або певне середовище, в якому вчинюється злочин, що встановлює межі його поширення.

Вживання терміна «сфера» вважається вкрай вдалим, оскільки, як уже зазначалося, встановлення меж розділів Особливої частини КК України характеризуються також сферами вчинення злочинів: Злочини у сфері господарської діяльності; злочини у сфері службової діяльності та

професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення тощо.

Якщо термін «сфера» знайшов своє застосування у кримінальному законі, то поняття «економіка» не зустрічається в КК України ні у назвах розділів, ні у визначенні тієї чи іншої статті. Отже, задля використання окресленої дефініції у кримінально-правовому значенні та визначення її змісту попередньо доцільно розглянути інші джерела. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, економіка – це суспільно-виробничі відносини, які відповідають певному ступеневі розвитку продуктивних сил і становлять складають базис суспільного ладу // Система суспільного виробництва, народне господарство країни, області, району або галузі народного господарства // Структура і фінансово-матеріальний стан якої-небудь галузі господарської діяльності [32].

За Українським Радянським Енциклопедичним Словником, економіка – історично визначена сукупність суспільно-виробничих відносин, тобто економічний базис, властивий певній суспільно-економічній формації // Народне господарство даної країни або його галузь // Наука про об'єктивні закони та категорії суспільного виробництва, розподілу, обміну та споживання; методи й форми організації та управління виробництвом [149, с. 572].

Загалом термін «економіка» походить від двох грецьких слів – «ойкос», що означає дім, господарство і «номос» – закон, учення. Суть «економіки», за грецьким філософом Ксенофонтом (*автор терміна – В. Ф.*), – це мистецтво введення домашнього господарства [30, с. 9].

Отже, відповідно до роз'яснень, досліджуване явище формує певна категорія суспільних відносин, що пов'язана з виробництвом, народним господарством, фінансово-матеріальним становищем тощо. Узагальнюючи, професор С. І. Юрій цей феномен людського життя визначив так: економіка – сфера діяльності людей, у якій створюються та використовуються життєві блага для задоволення людських потреб. Автор наголошує, що економіка

загалом утворює каркас людської цивілізації, який утримує всі інші сфери життєдіяльності [359, с. 11–13].

Відтак економіку формує сукупність суспільних відносин, що притаманна саме цій сфері. Варто наголосити на її важливості, оскільки згідно з роз'ясненням суспільно-виробничі відносини економіки становлять основу суспільного ладу. Про важливість цієї сфери життєдіяльності суспільства зазначає й Л. О. Ужва, стверджуючи, що була і є доволі широкою сфера економічних відносин, яка зрештою визначає належне, повноцінне функціонування всієї системи суспільних відносин, процеси їх розвитку [320, с. 155].

Визначення меж поширення досліджуваних злочинних діянь дає змогу застосувати зміст поняття економіки у кримінально-правовому значенні. Зокрема, І. В. Озерський наголошує, що оскільки економіка – це сукупність визначених суспільних відносин, то термін «злочини у сфері економіки» є також доволі точним та конкретним, бо об'єктом злочинних зазіхань є саме економічні відносини [208, с. 23]. Думка автора є слушною, але лише щодо вдалого використання терміна «злочини в сфері економіки». Це пояснюється тим, що сукупність суспільних відносин не є єдиним елементом, який формує об'єкт злочинних посягань в економіці. На цьому наголошує і Ф. П. Шульженко, стверджуючи, що, окрім економічних відносин, безпосереднім об'єктом протиправних посягань є й відносини управління у цій сфері, що охороняються законом [354, с. 8].

Учені економічної теорії вимушені констатувати відсутність єдиного тлумачення предмета економічної теорії [30, с. 9], однак у своїх визначеннях все ж вказують на існування елемента керування. Зокрема, К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю розглядають економіку як ефективне використання обмежених виробничих ресурсів або управління ними з метою досягнення максимального задоволення потреб людини [168, с. 7].

Подібну думку відстоює також А. М. Бойко, додаючи, що об'єктом економічної злочинності є механізм організації національної економіки

(механізм господарювання) як один із основних елементів економічної системи суспільства [24, с. 77]. Своєю чергою, механізм господарювання становлять, з одного боку, діяльність суб'єктів господарського життя, порядок його здійснення, поведінка суб'єктів (*економічні відносини – В. Ф.*), а з іншого – господарсько-правові норми, які забезпечують однакове підпорядкування суб'єктів господарювання (*відносини управління – В. Ф.*) [23, с. 36].

Тобто механізм господарювання, який виокремлює А. М. Бойко, формується на поєднанні двох складових:

– економічного механізму – відповідних процесів, через які відбувається розвиток виробництва, а також розподілу та споживання створених матеріальних та духовних благ;

– механізму господарсько-правового регулювання [24, с. 76].

Отже, розглянувши твердження щодо поняття «економіка», з точки зору і теоретиків права, і вчених-економістів, слід наголосити на недостатній обґрунтованості позиції стосовно визначення явища економіки лише за сукупністю суспільних відносин. На наявність правових норм управління вказує, зокрема, й КК України. Так, ст. 203² «Зайняття гральним бізнесом» передбачає кримінальну відповідальність за здійснення грального бізнесу. Тобто у цьому випадку злочинне посягання спрямоване не на суспільно-економічні відносини, оскільки відсутні суб'єкти господарської діяльності, а безпосередньо на механізм господарсько-правового регулювання, що закріплений у Законі України «Про заборону грального бізнесу в Україні» [246].

Розглянувши понятійний апарат складових терміна «злочини у сфері економіки», можна навести визначення, первинний варіант якого ще не буде містити чіткого кримінально-правового значення. Отже, злочини у сфері економіки – це передбачені КК України суспільно небезпечні винні діяння, які вчиняються суб'єктом злочину і заподіюють шкоду суспільно-економічним відносинам та механізму господарювання.

Відтак є змога виокремити ознаки досліджуваного явища. Оскільки будь-який вид злочинності повинен походити від поняття злочину і містити

всі його ознаки, то злочин у сфері економіки визначається, як діяння, що:

- а) передбачене кримінальним законодавством;
- б) учинене суб'єктом злочину;
- в) винне;
- г) суспільно небезпечне.

Водночас специфікою цієї групи злочинів, що вирізняє її з-поміж інших, є наявність ознаки д) посягає на суспільно-економічні відносини та/або встановлений механізм господарювання.

Здійснити визначення поняття означає встановити його зміст, тобто сукупність існуючих ознак предметів, що відображені у понятті [79, с. 29]. Однак зміст поняття охоплює не всі ознаки, але лише ті, які є істотними для об'єкта, що дають змогу з точністю відрізнити його від інших об'єктів чи явищ [297, с. 36–37].

Отже, відповідно до наведеного, а також основних логічних правил, під час формулюванні змісту понять є змога запропонувати визначення досліджуваного терміна. Відтак, «злочини у сфері економіки» – кримінально карані діяння, які посягають на суспільно-економічні відносини та встановлений механізм господарювання.

Завдяки визначенню змісту поняття «злочини у сфері економіки» вирішено два пізнавальні (гносеологічні) завдання: з'ясовано властивості цього явища та встановлено обмеження, які виокремлюють його з-поміж інших суміжних з ним явищ [79, с. 49]. Крім того, зазначений термін дає змогу окреслити межі поширення цього явища та встановити, які саме кримінально-правові засоби передбачені законодавцем для охорони досліджуваних відносин.

Задля подальшого аналізу необхідно визначити поняття «засіб» та встановити його кримінально-правове значення. Вивчення відповідних наукових розвідок дасть змогу сформулювати певний понятійний апарат, що сприятиме ширшому та ґрунтовному дослідженню цієї проблематики.

На необхідності взаємного удосконалення мови і науки наголошував свого часу Г. Гегель, зазначаючи, що не можна ні удосконалити мову без удосконалення науки, ні науку без удосконалення мови; якими б достовірними не були факти, якими б правильними не були уявлення, викликані останніми,

вони будуть виражати лише помилкові враження, якщо ми не матимемо точних висловлювань для їхнього передання [52, с. 48].

Отже, відповідно до тлумачного словника, поняття «засіб» охоплює такий зміст:

1) якась спеціальна дія, що дає змогу здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб;

2) те, що слугує знаряддям у якій-небудь дії, справі // Механізми, пристрої тощо, необхідні для здійснення чого-небудь, для якоїсь діяльності [31].

Отже, якщо засіб трактується як певна дія, спосіб, знаряддя для здійснення чи досягнення чогось, то згідно з ч. 1 ст. 1 КК України під досягненням чогось необхідно розуміти завдання КК України, яке в розглядуваному випадку полягає в охороні економіки від злочинних посягань. Водночас слід зауважити, що попри важливість окресленої сфери для життєдіяльності держави загалом, економіки немає у загальному переліку об'єктів охорони. Тому вважаємо за доцільне доповнити ч. 1 ст. 1 КК України дефініцією «економіка». Але постає питання, що саме є інструментом для здійснення зазначеного завдання?

Відповідь на це запитання закріплена законодавцем у ч. 2 наведеної статті і полягає у визначенні, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили. Зокрема, злочинність діяння та його караність визначаються тільки цим кодексом (ч. 3 ст. 3 КК України), в якому систематизовано нормативні державно-владні веління.

Однак постає наступне питання: за допомогою чого такі веління втілюються у життя та набувають нормативно-правового характеру. Відповідь надає С. С. Алєєксєєв, зазначаючи, що елементарним, логічно завершеним державно-владним нормативним велінням є нормативно-правовий припис, що виражається у тексті нормативного юридичного акта [6, с. 293–297]. Досліджуючи це правове явище, Ю. О. Тіхоміров розглядав його як логічне та граматично завершене твердження, що є елементом системи законодавства або системи джерела права [86, с. 186].

Водночас припис і твердження не можуть самостійно забезпечувати своє дотримання, використання та виконання, оскільки мають бути «побачені» та «почуті». Набуття відповідної форми їхньої об'єктивації втілюється завдяки мовним засобам, зокрема реченням. Логіка цей феномен трактує як висловлювання [27, с. 19], зміст якого набуває нормативно-правового значення у формі граматично правильного речення.

Отже, можна припустити, що злочинність діяння та його караність визначаються нормативно-правовими приписами, які, своєю чергою, виражаються у тексті нормативно-правових актів. Для підтвердження цього доцільно простежити процес нормативного закріплення державно-владного веління, що стосується кримінально-правової охорони економіки від злочинних посягань. Тобто виявити, яким чином кримінальна відповідальність за вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння набуває форми своєї об'єктивації. Для прикладу слушно буде скористатися одним із видів злочину у сфері економіки.

Останні зміни у КК України внесено відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [235]. Відтак, кримінальне законодавство доповнено статтею 218¹, що передбачає кримінальну відповідальність за доведення банку до неплатоспроможності. У пояснювальній записці до законопроекту наведено обґрунтування прийняття акта, що полягає у необхідності забезпечення вищого рівня захищеності інтересів кредиторів банків у зв'язку з негативними наслідками політичної, економічної та соціальної криз у державі.

Відповідно до змісту пояснювальної записки виникла потреба у додатковому регулюванні окресленого різновиду господарської діяльності, оскільки, на переконання суб'єкта законодавчої ініціативи, діючі засоби не спроможні повною мірою забезпечити виконання цього завдання. Зазначене призвело до прийняття державно-владного веління, метою якого є посилення відповідальності осіб, причетних до роботи банку. Це насамперед стосується

керівників банків, кінцевих бенефіціарних власників банку, інших власників, які беруть істотну участь у роботі банку під час ухвалення рішень, що впливають на фінансовий стан банку. Об'єктивація зазначеного веління знайшла свій вияв у тексті кримінально-правового припису, що передбачає кримінальну відповідальність за доведення банку до неплатоспроможності. Тобто йдеться про умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб, учинення особою, яка причетна до роботи банку, будь-яких дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних, якщо це завдало значної матеріальної шкоди державі або кредитору. У разі порушення заборони застосовується зазначене у санкції покарання.

Наведене, зокрема, продемонструвало процес визначення суспільно небезпечного діяння злочином, починаючи від потреби існування кримінально-правового припису, закінчуючи створенням державно-владного веління, зміст якого набуває нормативно-правового значення у тексті кримінального закону. Однак, попри з'ясування того, як зазначені веління втілюються у життя, видається сумнівним вважати такий текст окремим засобом кримінально-правової охорони.

Такі міркування ґрунтуються позиції С. С. Алексєєва, який зазначає, що правовий засіб має бути наділений такими властивостями. Зокрема, за необхідності відповідні суб'єкти «візьмуть його в руки» і за його допомоги досягнуть необхідного та бажаного результату. Наділений такою якістю, він, умовно кажучи, завжди «знаходиться під рукою», тому є змога його «взяти» та використати для досягнення тих чи інших завдань [8, с. 221]. Як альтернативу вчений визначає закон – засіб, інструмент конституювання права, надання владній волі якостей інституційного нормативного регулятора, що володіє потужною соціальною силою [7, с. 97].

Характерною відмінністю кримінально-правової сфери від інших правових сфер, окрім охоронної функції, є наявність кримінального закону – кодексу, передбаченого законодавством України про кримінальну відповідальність.

Н. А. Орловська зазначала, що це єдиний випадок у нашій правовій системі, коли безпосередній правовий вплив на суспільні відносини, що притаманні галузям матеріального права, знаходять свій зовнішній вияв лише в одному законодавчому акті, що, з формальної точки зору, є єдиною формою вияву кримінального права як галузі. Тому, перебуваючи у співвідношенні «форма-зміст», не може бути принципових протиріч між кримінальним законом та кримінальним правом [211, с. 62].

Отже, якщо формою вияву кримінального права є КК України, то необхідно з'ясувати, що є формою вияву кримінально-правового припису, в якому визначається злочинне діяння та покарання за його вчинення. Тільки тоді буде змога встановити засоби кримінально-правової охорони економіки України.

Розглядаючи форму певного явища, слід зазначити, що філософський словник цей термін трактує як структуру, зовнішні межі явища, що тісно пов'язані зі змістом і повністю залежать від нього [203]. Подібне твердження визначається і в правовій площині, де під формою розуміється не просто дещо зовнішнє щодо її змісту, а організація змісту, яка об'єктивізується та існує, лише будучи розміщеною у заздалегідь відомі форми [8, с. 79].

Н. О. Лопашенко, досліджуючи кримінально-правовий вплив, зазначала, що віднесення того чи іншого суспільно небезпечного діяння до злочинного і призначення за нього кримінальної відповідальності є одним із методів кримінально-правової політики і має назву «криміналізація». Подібну думку відстоював і О. І. Коробєєв, додаючи фіксацію таких суспільно небезпечних діянь у законі як злочинних та кримінально караних [165, с. 278].

Наведене дає змогу стверджувати, що криміналізація є одним із напрямів реалізації кримінально-правової політики в Україні. З цього приводу В. М. Кудрявцев зазначає, що її сутність полягає у з'ясуванні цілей, підстав та можливостей встановлення кримінальної відповідальності за те чи

інше діяння і як результат – формулювання відповідної кримінально-правової норми-заборони [152, с. 197].

Отже, процес визнання відповідних видів діянь злочинними та кримінально караними є одним із різновидів методів кримінально-правової політики, відповідний результат якого знаходить свій законодавчий вияв. Однак, чи можна вважати цей метод кримінально-правовим засобом? Якщо так, то тоді виникає питання, чи належать до кримінально-правових засобів решта методів кримінально-правової політики (декриміналізація, пеналізація, депеналізація тощо).

Очевидно, для відповіді на це питання необхідно з'ясувати тлумачення терміна «метод». Отже, поняття «метод» (від грецького «спосіб») має такий зміст: спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя. // Прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності. // Спосіб дії, боротьби тощо [34]. Своєю чергою, етимологічний словник української мови вказує на запозичення цього терміна із західноєвропейських мов: нім. – methode, англ. – method і франц. – methode походять від латинського слова methodus – «прийом, спосіб, метод» [70, с. 451].

Отже, у цьому разі через тлумачення термінів «метод», «засіб», «форма» можна стверджувати, що визначення, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили, – це спосіб пізнання певного явища, зміст якого має певну форму, яку законодавець шляхом надання їй зовнішніх меж передбачив у кримінально-правовій нормі. Зокрема, А. Е. Жалінський норму кримінального права визначає як зміст, а елементи нормативного тексту – форму вияву цього змісту [73, с. 22]. Вчений також зазначає, що норми кримінального права – абстрактне поняття, і їх необхідно виокремити у кримінальному законі шляхом його тлумачення.

Підсумовуючи наведене, можна припустити, що засобом кримінально-правової охорони є кримінально-правова норма, в якій визначається, яке

діяння є злочином і яке покарання передбачено у разі його вчинення. Таке твердження загалом впливає і зі ст. 1 КК України.

Грунтовна визначеність змісту юридичного регулювання, що забезпечує його повноту, чіткість та зрозумілість, і водночас довготривалість цієї визначеності були б неможливими, якби не властива правовим нормам документальна форма фіксації їх змісту [7, с. 94]. Оскільки вже йшлося про співвідношення кримінального права та кримінального закону, тому вважаємо за доцільне навести певне уточнення щодо використання терміна кримінально-правової норми.

Як зазначає В. К. Грищук, соціальна зумовленість кримінально-правової норми – це наявність внутрішніх і зовнішніх чинників (факторів), які створюють можливість і потребу розробки і прийняття конкретної кримінально-правової норми [46, с. 100]. Водночас В. О. Навроцький, розмежовуючи поняття правової норми та статті закону, вказував, що якщо правова норма – це загальнообов’язкове правило поведінки, зміст явища, то стаття закону – форма його зовнішнього вираження [189, с. 68]. Отже, відповідно до наведеного та ч. 1 ст. 11 КК України визначення суспільно небезпечного діяння як злочину та покарання за його вчинення передбачається у статті кримінального закону.

На цю позицію звертали увагу і закордонні вчені. Зокрема А. Фейєрбах, розвиваючи згодом погляди І. Канта, вивів формулу кримінально-правових вимог, що дуже часто використовуються в науковій літературі: немає злочину, немає покарання без вказівки на те у кримінальному законі [52, с. 87]. Дещо подібною формою користувалися ще давньоримські юристи.

Однак О. А. Биков стверджує, що закон не породжує явище покарання за вчинений злочин, а тільки нормує його [29, с. 8]. Автор наголошував, що причину, яка породжує явище покарання, необхідно шукати не у законі, а у природі суспільства. Про важливість статті зазначав і В. В. Копейчиков, визначаючи її місце серед інших елементів джерел права у вигляді

зовнішньої форми норми права та нормативно-правового припису як цілісного, логічно-завершеного державно-владного веління нормативного характеру [125, с. 441].

У цьому контексті правові норми, передусім норми кодифікованих актів, сприймаються певним чином як «інструментальний цех», що забезпечує правову систему напрацьованим юридичним інструментарієм [8, с. 96]. Отже, стаття, в якій кримінально-правова норма набуває форми свого зовнішнього вияву, є кримінально-правовим засобом охорони. На це, зокрема, вказувала і Т. А. Денисова, зазначаючи, що суспільство, зокрема задля охорони, застосовує низку охоронювальних норм, які, на відміну від роз'яснювальних та регулятивних, спрямовані на регламентацію заходів відповідальності за протиправну поведінку [52, с. 75].

Слід вкотре наголосити, що під час здійснення нашого дослідження кримінально-правовий засіб визначається статтею кримінального закону не лише як форма закріплення змісту кримінально-правової норми, а як джерело інформації про кримінально-правовий припис, що передбачає заборону. С. С. Алексєєв визначає роль держави у підтримці правових норм шляхом зовнішньої їх об'єктивізації, надання їм офіційного «всезагального», загальнообов'язкового значення. У цьому контексті ключовий момент полягає у появі в офіційному державному житті писаних норм, а, точніше, писаних джерел права [8, с. 51], що дають змогу державі та громадянам використовувати право з його властивостями як знаряддя, інструмент, засіб [8, с. 161]. Використовуючи термінологію автора, саме статті є такими інструментами, що «є під рукою» і за необхідності можуть бути «взяті в руки» задля здійснення кримінально-правової охорони.

Досліджуючи механізм правового регулювання подібну думку висловлював і Н. Г. Александров. Зокрема, з-поміж правових засобів (правових норм) надавав перевагу забороняючій нормі (правова заборона на вчинення окремих дій) [4, с. 188].

Наскільки виправданими є отримані результати дослідження, є змога перевірити. Так, С. С. Алексєєв зазначав, що, попри різноманітність юридичних феноменів, існують точки відліку, показники, за допомогою яких можливе виокремлення правових засобів. Зокрема до таких показників належать: а) субстанційність правових явищ; б) можливість їх використання суб'єктами; в) наявність в правових явищах соціальної сили, своєрідної юридичної енергії [7, с. 152].

Під останнім пунктом автор розуміє закріплення в правових засобах таких можливостей та потенціалів, що дають змогу впоратися з труднощами, подолати перепони, забезпечити вирішення назрілого життєвого питання [7, с. 155].

Отже, визначивши зовнішні межі кримінально-правового засобу, доцільно розглянути зміст, який його наповнює, що дасть змогу більш детально осягнути досліджуване явище. Зокрема, І. В. Красницький, досліджуючи кримінальну відповідальність як інститут кримінального права, навів твердження про можливість визначення форми того чи іншого явища через перелік її складових елементів [128, с. 152].

Йдеться про диспозицію та санкцію, оскільки в одній визначається, яке саме суспільно небезпечне діяння є злочином, а в другій регламентується вид та розмір покарання у разі його вчинення. Важливим водночас залишається з'ясування питання, чи є кримінально-правовим засобом стаття КК України загалом, чи її структурні елементи зокрема.

Хоча диспозиція і санкція формують одне ціле – статтю КК України, але їм притаманна і певна самостійність. На цьому наголошував й І. Я. Козаченко, аргументуючи, що кожен із розглядуваних елементів виконує не тільки спільні, а й власні функції [108, с. 143].

Зокрема, зазначають учені, покарання завжди буде виступати засобом захисту суспільства від злочинних посягань, засобом запобігання злочинності [52, с. 51], засобом, завдяки якому вирішується завдання кримінально-

правової охорони [147, с. 14]. Відтак, специфічність кримінально-правової норми, яка виокремлює її з-поміж інших, виявляється саме в одному з її структурних елементів – санкції [102, с. 164].

На противагу наведеному доцільно навести позицію П. Л. Фріса, який вбачає специфічність кримінально-правової норми у її певних особливостях, що дають змогу використовувати право як цілеспрямований регулятор суспільних відносин [334, с. 20]. Автор наголошує, власне, на правовій нормі загалом, а не на її структурних елементах, оскільки саме правова норма переслідує конкретні соціальні цілі, за ступенем досягнення яких можна визначати ефективність дії правових рішень.

Подібну думку відстоює Ю. С. Жицинський. Досліджуючи складові правової норми, вчений дійшов висновку, що без диспозиції норма немислима, без гіпотези – безглузда, без санкції – неспроможна [80, с. 44].

Отже, наявність функцій, які властиві лише окремому структурному елементу, без тих, що притаманні іншому, не дають підстав ототожнювати цю частину норми як окремий засіб кримінально-правової охорони. Це впливає з міркувань їхньої взаємозалежності. Розмір і вид покарання, що передбачені санкцією залежать від діяння, передбаченого у диспозиції. Своєю чергою, ступінь тяжкості вчиненого діяння визначається суворістю покарання.

Зміст санкції полягає у встановленні моделі кримінального покарання за діяння, передбачене у диспозиції [52, с. 129]. Відповідно, не можна застосувати санкцію за відсутності передбачених у законі порушених правил поведінки.

І навпаки, у разі відсутності санкції за вчинене діяння не може бути встановлене й покарання. Це впливає з того, що державний примус за порушення того чи іншого правила не може бути застосований ні за аналогією права чи закону, ні в результаті розширеного тлумачення [160, с. 12].

Однак суперечливість тверджень підсилює думка значної кількості авторів, на думку яких санкція у структурі кримінально-правової норми відповідає за охорону суспільних відносин [211, с. 55]. І хоча така позиція суттєвих застережень не викликає, але водночас вона не дає підстав визначати санкцію як засіб кримінально-правової охорони. З цього приводу О. Е. Лейст зазначав, що санкціям відведено більш скромну роль лише з тієї причини, що вони мають соціальний сенс не самі по собі, а лише у зв'язку з тими обов'язками (або заборонами), котрі забезпечуються (гарантуються) за допомогою санкцій [160, с. 20–21].

Тут доцільно навести позицію авторського колективу навчального посібника «Покарання та його призначення за кримінальним правом України». Йдеться про тісний зв'язок не лише диспозиції та санкції, а злочину та покарання. Отже, автори наголошують, що покарання – це звичайна реакція держави на вчинений злочин. Без встановлення караності злочинів і застосування кримінального закону на практиці він був би лише переліком того, що держава вважає поведінкою, яка є шкідливою для суспільства, і не зміг би регулювати та охороняти суспільні відносини [19, с. 14]. Науковці наголошують, що саме караність злочинів робить кримінальне право методом (*не засобом* – В. Ф.) впливу на соціальні процеси, регулятором людської поведінки.

П. А. Фефелова, досліджуючи явище кримінально-правового регулювання наголошувала, що основним елементом кримінально-правової системи необхідно розглядати норми кримінального права, як нормативну основу механізму регулювання [147, с. 14]. Тобто загалом йдеться про кримінальний закон, як засіб охорони, форму, змістом якої у цьому разі є встановлення караності злочинів. Зокрема, як стверджує П. В. Хряпінський, кримінальний закон є певним засобом не лише охорони, а й виховного та превентивного впливу на осіб, засуджених за вчинення злочину, а також на інших громадян [343, с. 66].

Необхідно також наголосити на визнанні кримінально-правовим засобом статті загалом не лише через взаємозалежність диспозиції та санкції, а й у набутті іншого вияву одного з її структурних елементів за відсутності іншого. Так, Т. В. Кленова стверджує: якщо з правової норми вилучити поняття диспозиції, то вона з норми перетворюється у звичайну команду, а якщо норму позбавляють санкції, то вона втрачає свою основну відмінність від інших правил поведінки, які не мають правового характеру, а отже, втрачається сенс самого її існування [52, с. 128].

Наведене свідчить про необхідність під час дослідження розглядати статтю кримінального закону зокрема (як одне ціле), без її структурного поділу на диспозицію та санкцію. Підтвердженням доцільності такої позиції є твердження П. Л. Фріса, що поза правовими нормами їх структурні елементи взагалі діяти не можуть [334, с. 20]. У цьому випадку правові засоби мають значення «спускового механізму», що приводять у робочий стан прямий державний вплив на соціальне життя [8, с. 168].

З'ясувавши зміст понять «засіб» та «кримінально-правовий засіб» через тлумачення термінів «форма», «метод» і з використанням визначення терміна «злочини у сфері економіки» доцільно запропонувати визначення досліджуваного явища. Отже, під кримінально-правовим засобом охорони економіки України необхідно розуміти окрему статтю або частину статті кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, який заподіює шкоду суспільно-економічним відносинам та/або встановленому механізму господарювання.

Відповідно до наведеного, на основі визначеного змісту та обсягу поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України, слід наголосити, що ця категорія не утворює жодних відмінних від традиційних у понятійному апараті кримінального права явищ правової дійсності. Метою дослідження було виокремити групу тих правових феноменів, що, з точки зору свого функціонального призначення, характеризуються як інструменти кримінально-правової охорони економіки України від злочинних посягань.

2.2 Види кримінально-правових засобів охорони економіки України

Як уже зазначалось у попередньому підрозділі, єдиною формою вияву кримінально-правових приписів є кримінальний закон – кодекс, який становить законодавство України про кримінальну відповідальність. Відтак слушно навести позицію професора П. С. Матишевського, який зазначає, що кримінальне право знаходить свій вияв тільки у законах. Усі чинні кримінальні закони містить Кримінальний кодекс як єдине джерело кримінального права [138, с. 10]. Це підтверджує і ст. 3 КК України, згідно з якою законодавство України про кримінальну відповідальність становить КК України.

Однак перш, ніж встановити види кримінально-правових засобів охорони економіки України, необхідно з'ясувати питання, чи знаходять вони своє втілення лише у кримінальному законі. Попри наведені твердження, серед науковців також існує думка, що визначення КК України єдиним джерелом кримінального права має лише традиційний характер.

Прихильники нетрадиційного підходу визнають джерелами кримінального права такі правотворчі акти, що передбачають встановлення, скасування чи зміну норм кримінального права. Останні, крім КК України, відносять сюди Конституцію України, чинні для України міжнародні договори, рішення Конституційного Суду України [138, с. 11].

Загалом професор В. М. Кудрявцев, досліджуючи загальну теорію ефективності правових норм, до системи правових засобів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на суспільні відносини, включає юридичні норми та акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків [357, с. 10–11]. Ю. С. Жаріков, поділяючи цю думку, наголошує на існуванні значного переліку нормативних джерел, які здійснюють правовий вплив на законотворчий процес і на практику застосування норм кримінального права [74, с. 29].

Професор П. С. Матишевський зазначає, що кримінальний закон у широкому розумінні – це система національних законодавчих актів України та імплементованих у них положень міжнародних договорів, що містять норми кримінального права [178, с. 20]. Ця позиція є важливою у контексті досліджуваного питання, оскільки економічна злочинність – явище, притаманне не лише одній державі, а таке, що має міжнародний та транснаціональний характер. Тому твердження про міжнародну боротьбу є доволі актуальним. Зокрема Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. регламентує, що укладені та належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід’ємну складову національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства [260].

Отже, на основі викладеного доцільно дослідити кожен пропонований варіант на предмет з’ясування можливості існування кримінально-правових засобів охорони економіки поза кримінальним законом.

Для чіткого визначення всієї сукупності нормативно-правових актів, що задіяні у вказаній сфері, передусім необхідно знову звернутися до ст. 3 КК України, де визначені правові основи кримінального закону. Відповідно до цієї статті КК України ґрунтується на КУ та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Безперечно, факт віднесення КУ до джерел кримінального права не викликає жодних заперечень чи сумнівів. Це підтверджує ст. 8 основного закону держави, де зазначається, що КУ має найвищу юридичну силу, на основі якої приймаються закони та інші нормативно-правові акти [123].

Зокрема, для неухильного додержання положень КУ Пленум Верховного Суду України у постанові «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 р. № 9 зобов’язав суди під час розгляду конкретних справ оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта відповідно до Конституції. Інакше, за необхідності, застосовувати відповідну норму Конституції як норму прямої дії [263].

Відповідно до ст. 63 КУ відбулася часткова декриміналізація злочину, передбаченого ст. 385 КК України (особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом).

У підрозділі 2.1. вже наводилися питання стосовно явищ криміналізації, декриміналізації тощо і визначення їх як методів кримінальної політики. Відтак зазначену часткову декриміналізацію не можна ототожнювати з кримінально-правовим засобом. І хоча у разі невідповідності положень КК України основному закону держави повинні застосовуватися норми Конституції України, однак ці норми також сумнівно визнавати кримінально-правовими засобами. Це впливає через відсутність однієї з ознак досліджуваного явища, зокрема передбачення нормою кримінально-правового припису, що регламентує кримінальну відповідальність за злочин у сфері економіки.

Обґрунтування щодо належності міжнародних договорів до джерел кримінального права уже наводилися. Варто також наголосити, що норми міжнародного договору мають вищу юридичну силу, ніж інші нормативно-правові акти держави. Зокрема ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» передбачає: якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [260].

Відтак ч. 5 ст. 3 КК України регламентує обов'язкову відповідність законів України про кримінальну відповідальність положенням міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано ВРУ. Зокрема ст. 9 Конституції України зазначає, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Загалом Україна, за часи перебування у складі СРСР та уже як незалежна держава, підписала низку міжнародних документів (договорів, угод, конвенцій, пактів, протоколів тощо), в окремих з яких головною метою було проведення спільної протидії поширенню злочинів у сфері економіки,

зокрема відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом; підробці грошових знаків; корупції, підкупу службових осіб іноземних держав; контрабанді культурних цінностей та наркотичних засобів тощо. Однак положення, що стосувалися кримінальної відповідальності за діяння у досліджуваній сфері, реалізувалися лише через Закони України про внесення відповідних змін у КК України.

Задля уникнення дублювання інформації, що розглядатиметься у підрозділі 2.4 «Відповідність кримінально-правових засобів охорони економіки України чинним міжнародним договорам», прикладом наведеного можуть слугувати нещодавні зміни у кримінальному законодавстві. Україна підписала і ратифікувала низку угод, в яких зазначалася необхідність кримінальної відповідальності юридичних осіб. Однак реальна реалізація вказаного примусу відбулася лише після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [233].

Наголосимо що відповідно до мети дослідження науковий інтерес становлять охоронювані норми, які передбачають санкцію. Вид та розмір покарання має бути імплементовано у текст кодексу, інакше втратиться можливість його призначення. Незважаючи на укладання міжнародного договору, в якому передбачено доцільність та обґрунтованість визнання того чи іншого небезпечного діяння злочином, визнання його таким можливе лише після включення його ознак у КК України. Така позиція ґрунтується на міркуваннях, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом (ч. 3, ст. 3 КК України).

Отже, міжнародно-правові акти, підписані Україною для запровадження на її території, потребують ратифікації, а відтак упорядкування внутрішнього законодавства відповідно до їх приписів. Лише після внесення певних змін у кримінальний закон, приписи міжнародного нормативно-правового акта стають складовою національного кримінального законодавства. У цьому разі

слід наголосити, що такий припис реалізується не через міжнародний документ, а через відповідну норму, де знаходить своє законодавче закріплення.

Підтвердженням цього можуть слугувати позиції вчених. Зокрема М. Д. Дурманов зазначає, що кримінально-правові норми, котрі є обов'язковими для всіх громадян та слідчо-прокурорських органів, містяться не в конвенціях, а у кримінальних законах. Текст конвенції може в деяких випадках допомогти з'ясувати зміст відповідної статті кримінального закону [157, с. 160]. Є. Т. Усенко наголошує, що міжнародно-правова норма не може мати сили у сфері внутрішньодержавного регулювання без її трансформації у норму внутрішньодержавного права через видання того чи іншого внутрішньодержавного акта або інкорпорації її у внутрішнє право іншим способом [324, с. 68].

Отже, норми ухвалених парламентом міжнародних договорів, після надання згоди на їх обов'язковість для України, не перестають бути нормами міжнародного права, не перетворюються на норми національного права, а тому становлять окрему сукупність [318, с. 122]. Відповідно, приписи міжнародних договорів України, що передбачають караність неправомірного діяння, без відповідного включення їх до системи кримінального законодавства не можуть розглядатися як самостійні кримінально-правові засобами охорони.

Наведений перелік джерел, який формує кримінальне право України, не є вичерпним. Ю. С. Жаріков зазначає, що ці джерела є нормативними актами вищого рівня, назвавши їх «вершиною законодавчого айсбергу». Відтак на основі аналізу змісту кримінального законодавства і практики його застосування автор вказує і на існування нормативних актів інших рівнів [74, с. 29].

Ст. 92 Конституції України наводить вичерпний перелік сфер, які визначаються винятково законами України. Зокрема це стосується і діянь, які є злочинами, та відповідальності за них. Тобто лише закон може здійснити криміналізацію діяння, або навпаки – декриміналізацію певного типу поведінки людини.

Усі нововведення у кримінальному законодавстві впроваджуються винятково відповідно до законів про внесення змін у КК України.

П. С. Матишевський слушно зазначає: якщо законом здійснено криміналізацію певного типу поведінки людини, то він (*закон – В. Ф.*) у цій частині є кримінальним законом незалежно від того, чи вносить зміни та доповнення до КК України, чи є окремим або, так званим, «комплексним» законом прямої дії [138, с. 12].

Відповідно, джерелом кримінального права можуть бути не лише ті закони, які безпосередньо вносять зміни у КК України, а й, так звані, «некримінальні» закони. Наприклад, свого часу було частково декриміналізовано злочин щодо спекуляції у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (*надалі КУпАП – В. Ф.*) щодо посилення адміністративної відповідальності у вигляді штрафу» [138, с. 13].

Закони України про кримінальну відповідальність після набрання ними чинності включаються до КК України, і тільки після цього їхні положення стають або окремими кримінально-правовими засобами охорони, або доповненням (уточненням) до вже існуючих. Відповідно, решта нормативних актів стає правовою базою для інших галузей права, що унеможливорює існування в них кримінально-правових засобів.

Задля уникнення неправильного визначення змісту того чи іншого закону Конституцією України (ст. 147) передбачено, що Конституційний Суд України дає офіційне тлумачення і Конституції України, і законів України. Зокрема у ст. 152 основного закону держави вказано, що у разі визнання закону, іншого правового акта або їх окремих положень неконституційними, то вони втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

П. С. Матишевський із цього приводу зазначає: якщо Конституційний Суд України ухвалить рішення про неконституційність окремих положень (нормативних приписів) Особливої частини КК України, що стосуються кримінальної відповідальності за злочин певного виду, то він відтак здійснить декриміналізацію відповідного злочину [138, с. 13].

Наведене твердження – вид правової діяльності високого юридичного рівня, оскільки акти конституційного тлумачення законів мають силу останніх [356]. Зокрема В. А. Ніконов, відстоюючи подібну думку, зазначає, що автентичне тлумачення, тобто тлумачення, що надається органом, який прийняв закон (згідно з Конституцією України офіційне тлумачення законів дає лише КСУ), фактично є новим законом [202, с. 95].

Рішення КСУ виконують важливу роль у процесі правозастосування норм КК України. Прикладом може слугувати рішення КСУ від 16.02.2010 р. №5-рп/2010 у справі за конституційним зверненням Акціонерного товариства «Страхова компанія «Аванте» щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 1 Закону України «Про систему оподаткування», ст. 15 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [107]. У цьому рішенні наведено тлумачення щодо законних підстав встановлення додаткових пільг щодо оподаткування місцевими податками, зборами та прибутку підприємств. Тлумачення здійснює безпосередній вплив під час встановлення злочинності діяння, яке передбачене ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)». Підтвердженням цьому є думка А. Е. Жалинського, який стверджує, що ухвалення будь-якого складного рішення про застосування кримінально-правових норм, очевидно, потребує інформації, яка зберігається не лише у кримінальному законі [73, с. 285].

Однак, як уже зазначалося, ні наявність факту криміналізації (декриміналізації), ані статус закону (якщо він не вносить зміни у КК України) не надають підстав ототожнювати будь-який нормативний документ із кримінально-правовим засобом, і рішення КСУ не є винятком.

Для з'ясування повного змісту ознак злочину (особливо злочинів у сфері економіки) правозастосовувач зобов'язаний звертатись до норм інших галузей законодавства, які конкретизують (деталізують, уточнюють) визначені у КК України ознаки того чи іншого неправомірного діяння. Б. О. Курінов із цього приводу зазначає, що зафіксовані у бланкетних диспозиціях ознаки складів злочинів є важливими, істотними, оскільки саме вони визначають перелік і характер кримінально караних дій, обсяг злочинної поведінки [155, с. 60–61].

П. С. Матишевський наголошує, що бланкетна диспозиція вказує лише на склад злочину, а для визначення ознак такого злочину відсилає до норм інших галузей права або інших підзаконних актів [178, с. 31]. Однак автор стверджує, що основна особливість бланкетної норми полягає у тому, що її конкретний зміст може змінюватися не лише у зв'язку зі змінами нормативного акта, де така норма безпосередньо міститься, а й через зміни відповідних приписів інших нормативних актів, своєрідним «бланком» яких вона є. Приписи цих нормативно-юридичних актів ніколи повністю не вичерпують конкретного змісту кримінально-правової норми, тому джерелами кримінального права бути не можуть [138, с. 14].

Слід зауважити, що автор заперечує сам собі, оскільки П. С. Матишевський стверджував, що джерелами Особливої частини КК України є ті нормативні юридичні акти, які створюють, змінюють чи скасовують норми кодексу. Прикладом можуть слугувати Закони України «Про цінні папери та фондовий ринок» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Проаналізувавши ці нормативно-правові акти [281; 247] необхідно наголосити на численних змінах та доповненнях, які вносила ВРУ із дня їх прийняття. Хоч формально зміст статей КК України не змінювався, однак відбулися суттєві нововведення стосовно загальнообов'язкових ознак складів злочину. Це стосується ст. 212¹ «Ухилення від сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; ст. 223¹ «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів»; ст. 223² «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів»; ст. 224 «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів».

Ю. С. Жаріков, досліджуючи охорону законності у сфері кримінально-правового регулювання, акцентує на необхідності включення до правових основ законності кримінально-правового регулювання регулятивних законів і підзаконних нормативно-правових актів, що роз'яснюють бланкетні диспозиції кримінального закону [74, с. 33]. Автор аргументує це тим, що на відміну від кримінального закону, в якому містяться ознаки суспільної небезпеки, в

охоронюваних кримінальним законом нормативних актах наводиться детальний опис правила поведінки, його основні ознаки.

В. Д. Філімонов зазначає, що використання бланкетних диспозицій у статтях Особливої частини КК України допустиме лише у тому разі, якщо вони, поряд із вказівками на порушення правових норм, що належать до інших галузей законодавства, встановлюють кримінально-правові критерії характеру та ступеня суспільної небезпеки злочину [327, с. 79]. Тобто автор виводить кримінально-правові критерії та вказівки (інших галузей права), під час використання банкетних норм кримінального закону, на один рівень.

Подібну думку відстоює і М. І. Пікуров стверджуючи, що застосування кримінально-правової норми із бланкетною диспозицією неможливе без одночасної юридичної оцінки вчиненого діяння з точки зору норми іншої галузі права. Зокрема автор наголошує, що під час кваліфікації злочинів зі змішаною протиправністю (*наприклад, кримінально-правова та податково-правова – В. Ф.*) повинні встановлюватися ознаки, які містяться не лише у кримінальному законі, а й в інших кримінальних актах, і за ступенем обов'язковості встановлення є однаковими [220, с 385].

Для остаточного вирішення цього питання необхідно проаналізувати дослідження О. О. Дудорова щодо місця бланкетної диспозиції кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину. Вчений зазначає, що питання про галузеву належність нормативних актів, безпосередньо пов'язаних із бланкетними диспозиціями норм КК України, у літературі є суперечливими. Зокрема, деякі науковців визнають такі акти джерелами кримінального права (Л. Д. Гаухман, В. П. Коняхін, А. В. Наумов, В. О. Навроцький, С. С. Пірвагідов, Ю. Є. Пудовочкін, П. С. Яні), інші заперечують тезу про «кримінально-правову» належність нормативних актів, до яких відсилають бланкетні диспозиції (О. М. Бібік, С. Г. Келіна, Л. Л. Кругліков, М. І. Пікуров, І. В. Шишко та інші) [63, с. 258].

Автор зазначає, що приписи нормативних актів інших галузей законодавства, до яких відсилає бланкетна диспозиція норми КК України,

стають «клітинкою» кримінально-правової матерії (А. В. Наумов), використовуються у кримінально-правовому регулюванні (О. М. Бібік), належать до складу логічної кримінально-правової норми (В. П. Коняхін), деталізують ознаки складу злочину зі змішаною протиправністю, тоді як самостійної підстави кримінальної відповідальності не утворюють (М. І. Пікуров) [63, с. 257].

Узагальнюючи, О. О. Дудоров наголошує, що співіснування кримінально-правових норм і бланкетних диспозицій призводить до того, що чимало ознак складів злочинів (господарських зокрема) визначаються не лише КК України, а й іншими нормативними актами, які не є законом про кримінальну відповідальність, і серед яких можуть зустрічатися і закони, і підзаконні акти.

Логічно постає питання: чому для усунення таких протиріч законодавець не передбачив ці ознаки у диспозиції, звільнивши таким чином її від статусу банкетної. Найбільш вдале пояснення з цього приводу наводить А. В. Наумов. Автор зазначає, що згадування відповідних нормативних актів чи правил відбувається з двох причин:

- щоб не загроможувати кримінальний кодекс нормативними актами із інших галузей права;
- нормативні акти інших галузей права не залишаються постійними, тому включення їх до Кримінального кодексу потребувало б і включення до нього поправок, з огляду на будь-яку ймовірність зміни цих нормативних актів [195, с. 26].

О. М. Литвак зазначав, що, зважаючи на правоохоронну функцію, кримінальне право спирається на численні господарські, фінансові, адміністративні, цивільно-правові нормативні акти, тому повністю відмовитися від бланкетних диспозицій неможливо [162, с. 91]. Відповідно, наведені твердження по суті пояснюють доцільності існування бланкетних диспозицій у кримінальному законі.

Отже, до джерел кримінального права слушно зарахувати ті нормативно-правові акти, до яких відсилає бланкетна диспозиція норм КК України. Про це свідчить специфіка досліджуваної групи злочинів, оскільки

більшість статей, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини у сфері економіки, містять бланкетні диспозиції, зміст яких може бути розкритий лише за допомогою приписів, що містяться у нормативних актах інших галузей права. Зокрема, до них належать і постанови Кабінету Міністрів України.

Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, які є предметом злочинів Розділу XIII КК України, затверджений постановою КМУ від 06.05.2000 р. № 770 [107]. А постанова КМУ від 17.12.03 р. №1949 «Про перелік лікарських засобів та виробів медичного призначення, операції з продажу яких звільняються від обкладення податком на додану вартість» здійснила часткову декриміналізацію ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» [266]. Загалом, за результатами дослідження Г. З. Яремко, сьогодні частка бланкетних диспозицій у статтях Особливої частини КК України становить близько 53% (враховано лише ті бланкетні диспозиції, де бланкетна вказівка має змістовне навантаження) [364, с. 8].

Наведене, хоч і дає змогу припустити належність окреслених нормативно-правових актів до джерел кримінального права, однак не дає підстав визнати їх кримінально-правовими засобами. Для підтвердження цього доцільно вкотре наголосити на віднесенні до санкції кримінально-правової норми всіх нормативних приписів Загальної та Особливої частин кримінального законодавства, що передбачають примусові заходи. Відтак до бланкетної диспозиції норм КК України належать приписи тих нормативно-правових актів, до яких вона відсилає. Цю позицію поділяє і М. М. Кропачов, зазначаючи, що норма, яку охороняє кримінальний закон, створює складову кримінально-правової норми. Вона входить до неї як об'єкт кримінально-правової охорони і, таким чином, стає одним із елементів складу зазначеного у законі злочину [147, с. 162].

Врешті доцільно навести позицію М. Боярські, який виокремлював два значення джерел права – джерела пізнання права та джерела виникнення права. До першого належить уся інформація про право, яке вже втратило свою обов'язковість (важлива для істориків права), та яке є діючим (становить

предмет аналізу для теоретиків та практиків). Джерела другого виду охоплюють зміст, що формує норму права, і становлять сукупність результатів діяльності правотворчих органів. Своєю чергою, в науці кримінального права джерела виникнення права ще поділяються на джерела у значенні матеріальному (воля правотворчого суб'єкта) та формальному (нормативно-правові акти), звідки й виникає зобов'язувальне право [366, с. 48].

Таким чином, формулювання уявлень про види кримінально-правових засобів охорони економіки необхідно розпочинати на основі галузевої належності норми загалом, що дає змогу зробити висновок про відсутність підстав пошуку кримінально-правових засобів поза кримінальним законом. І хоча окремі нормативно-правові акти здійснюють певний вплив на структурні елементи статті КК України, однак ознак самостійних кримінально-правових засобів охорони економіки не набувають.

Таке міркування ґрунтується на попередньо наведених твердженнях, які визначають кримінально-правовий засіб як державно-владне веління, що: має нормативно-правовий характер; передбачає злочинність діяння та його караність; зовнішньою формою об'єктивізації положень якого є стаття; належить до групи, систематизовано в окремому, визначеному законодавцем нормативно-правовому акті – КК України. Саме наявність останньої ознаки і визначає належність правового засобу до кримінально-правової сфери охорони. Відсутність цієї особливості у низці наведених не надає підстав визначати державно-владне веління кримінально-правовим засобом охорони.

Отже існує лише єдиний галузевий вид кримінально-правових засобів охорони досліджуваної сфери, структурні межі якого визначає діючий КК України. Тому доцільно проаналізувати цей нормативний документ на предмет встановлення конкретних кримінально-правових засобів, які здійснюють охорону економіки, та, зважаючи на специфічні ознаки окресленої сфери, здійснити їхню класифікацію.

Беручи до уваги результати дослідження підрозділу 2.1, кримінально-правовий засіб існує як одне ціле з його структурними елементами. У разі

вчинення діянь, описаних у диспозиції статті КК України, держава відповідно до санкції набуває правочинності карати правопорушників. В. Г. Смірнов, проголошуючи пріоритет охоронної функції кримінального права, це явище ототожнював зі засобом досягнення захисту суспільства від злочинних посягань [162, с. 78].

Загальна та Особлива частини КК України тісно взаємопов'язані, оскільки застосування норм Особливої частини ґрунтується на тих загальних та принципових приписах, які сформульовані у нормах Загальної частини [155, с. 29]. Водночас слід з'ясувати, чи є кримінально-правовим засобом охорони лише та кримінально-правова норма, одним зі структурних елементів якої обов'язково є санкція.

Зокрема, чи йдеться про визначення кримінально-правовими засобами лише тих статей, що передбачені в Особливій частині КК України, чи Загальної також. Це пояснюється тим, що статті Загальної частини характеризуються відсутністю одного зі структурних елементів кримінально-правової норми.

Н. А. Орловська з цього приводу зазначала, що значна кількість норм Загальної частини КК України містить такі лише диспозиції. Цей феномен автор пояснює специфікою кримінально-правової охорони, яка є найбільш «вагомим аргументом у руках держави та суспільства» [211, с. 98].

Отже, санкція конкретної статті Особливої частини КК України передбачає вид та розмір покарання за конкретне вчинене діяння, зазначене у диспозиції цієї статті. Наявність у діянні всіх ознак, передбачених заборонною нормою кримінального права, є підставою для кваліфікації діяння як злочину [154, с. 15]. Однак, наявні випадки призначення покарання, вказівка на можливість застосування якого у санкції відсутня. Проаналізувавши 244 обвинувальні вироки за вчинення злочину у сфері економіки, 29% призначених покарань виходять за межі санкції (*Детальніше йтиметься у підрозділі 3.1 – В. Ф.*).

Окремо визначена стаття Особливої частини КК України не може дати остаточне уявлення про межі покарання, котре може бути призначене судом, а

в окремих випадках суд може призначати додаткове покарання, що не передбачене санкцією [211, с. 99]. Зокрема, у санкції передбачені лише типові види покарання, а нетипові призначаються на основі положень Загальної частини [21, с. 61–62].

Відтак у процесі притягнення до кримінальної відповідальності кримінально-правовий засіб застосовується не самостійно, оскільки санкція статті не дає вичерпного переліку можливого виду та розміру покарання за вчинене діяння.

З огляду на зазначене, доцільно навести позицію Т. А. Денисової, оскільки під час дослідження покарання вчена здійснила кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз. Отже, роль санкції будь-якої кримінально-правової норми виконують розпорядження, у яких регламентуються примусові заходи, що діють у разі порушення диспозиції. Однак розпорядження містяться і в Загальній, і Особливій частині КК України. Якщо у статті або її частині Особливої частини КК України містяться розпорядження, що мають спеціальний характер і визначають модель кримінального покарання, то у Загальній – розпорядження загального характеру, в яких визначаються загальні правила призначення покарання [52, с. 129].

Уже неодноразово йшлося про загальні правила призначення покарання, що містяться у Загальній частині КК України. Відтак доцільно внести деякі уточнення і вказати на нещодавні зміни, що засвідчують зворотне. Йдеться про прийняття Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р., прикінцеві положення якого передбачають внесення змін до деяких законодавчих актів [262]. Відповідно до КК України внесено зміни, які, незважаючи на загальні правила звільнення від кримінальної відповідальності, виключають підстави їх застосування у разі вчинення корупційних злочинів (*окрім закінчення строків давності – В. Ф.*). Крім того, такі обмеження стосуються і питань звільнення від покарання та його відбування, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким.

Загалом Ю. С. Жаріков зазначає, що Особливій частині кримінального закону відповідають заборонні та заохочувальні норми, а Загальній частині – зобов'язуючі, уповноважуючі та заохочувальні. Водночас, з одного боку, кримінально-правові відносини не можуть виникнути без норми Особливої частини, а з другого – кримінальна відповідальність не може бути реалізована без застосування норм Загальної частини [75, с. 110–111]. Відповідно, втрачається специфічність та призначення кримінально-правового засобу охорони суспільства від злочинних посягань.

Очевидно, що хоча покарання за конкретне суспільно небезпечне діяння і вказане у санкції статті чи її частині, однак вона не може бути застосована без використання правил, що передбачені у Загальній частині КК України. Адже саме статті Загальної частини зрештою закріплюють перелік пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, правила призначення покарання загалом та у разі незакінченого злочину, співучасті, підстави звільнення від кримінальної відповідальності та покарання тощо.

Н. А. Орловська з цього приводу зазначала, що без норм Загальної частини не може бути реалізована не лише кримінальна відповідальність, а жоден із різновидів реакції на вчинений злочин (суспільно небезпечне діяння) [211, с. 66].

Норми Загальної частини КК України передбачають не лише правила застосування санкції статті Особливої частини. Йдеться про те, що не завжди кваліфікація вчиненого кримінально-караного діяння призводить до висновку про факт злочину.

В. О. Навроцький зазначає, що наявність сукупності ознак, передбачених заохочувальною нормою, є підставою для кваліфікації діяння як правомірного або такого, за яким кримінальна відповідальність не настає [192, с. 191]. У кримінальному праві передбачено цілий інститут обставин, за яким вчинене діяння вже на момент його виконання не може визнаватися злочинним, його наслідки не визнаються наслідками злочину, вчинене не тягне кримінальну відповідальність [190, с. 323].

Крім того, такі діяння визнаються не лише правомірними, а зазвичай суспільно-корисними, що сприяють охороні соціального правопорядку чи правильній реалізації функцій державних органів, тієї чи іншої суспільної діяльності [343, с. 46], відповідають інтересам особи, суспільства та держави [190, с. 324].

Отже, ігнорування правил, передбачених у нормах Загальної частини КК України, унеможливорює правильне (законне) застосування кримінально-правових засобів охорони. Відповідно, передбачається ймовірність втрати основного призначення санкції, коли покарання перетворюється у помсту. Адже насилля може бути правомірним лише у формі державної санкції узаконеного права [199, с. 77].

Тут слушно зазначити позицію Г. П. Новоселова, який наводить формулу, згідно з якою санкція конкретної кримінально-правової норми повинна не виходити за межі, визначені статтею Особливої частини, з урахуванням встановлених статтями Загальної частини цілей покарання [204, с. 181].

Отже, визначивши взаємозв'язок норм Загальної та Особливої частин КК України, обов'язкову необхідність використання правил під час застосування окремої статті чи частини статті, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинене діяння, постає питання, чи можна ототожнювати норми Загальної частини КК України як окремі кримінально-правові засоби охорони економіки? Видається, що ні, оскільки простежується аналогія зі структурними елементами статті, де виключення бодай однієї складової позбавляє її охоронного кримінально-правового значення. Відтак, хоч норми Загальної частини й містять обов'язкові правила, однак самостійно виконувати роль кримінально-правового засобу охорони не можуть.

Підтвердженням окресленої позиції слугує твердження Н. А. Ниркової, яка до санкції кримінально-правової норми відносить всі ті нормативні положення Загальної та Особливої частин кримінального законодавства, в

яких передбачено примусові заходи (впливу, реагування) стосовно осіб, які вчинили злочин певного виду [52, с. 130].

Доцільно вкотре наголосити, що правовий засіб є категорією загальноправовою і розглядається у дослідженні з точки зору сукупності правового інструментарію для вирішення конкретних проблем. О. О. Іванов визначає цю категорію як чисельні елементи, за допомогою яких право здійснює свій вплив на суспільні відносини [90, с. 233]. Відповідно, всі приписи, розміщені в КК України, необхідно розглядати як елементи, що так чи інакше здійснюють певний вплив на суспільні відносини, які виникають у кримінально-правовому полі.

Критеріями поділу правових засобів учені визначають: галузеву належність (конституційні, адміністративні, цивільні, кримінальні тощо); за характером (матеріальні, процесуальні); за функціями (регулятивні, охоронні, виховні, профілактичні) тощо [3, с. 105]. Оскільки завданням наукового дослідження передбачено виокремлення з-поміж кримінально-правових засобів впливу тих, що здійснюють охорону економіки України, то слід наголосити, що охоронна функція права – це обумовлений соціальним призначенням аспект правового впливу, спрямований на охорону загальнозначущих, найбільш важливих економічних, політичних відносин, подолання явищ, не притаманних певному суспільству. Специфікою охоронної функції є розгляд права як особливого способу впливу на поведінку людей, що виражається не лише після вчинення злочину, а й у впливі на людську свідомість погрозою санкцій, встановленням заборон і реалізацією юридичної відповідальності. Таким чином відбувається інформування суб'єктів суспільних відносин про те, які соціальні цінності знаходяться під охороною засобами правових приписів [85].

Підсумовуючи, зазначимо, що відповідно до нашого дослідження економіка є об'єктом, що знаходиться під охороною кримінального законодавства. Отже, кримінально-правові приписи, в яких передбачено

відповідальність за злочини у сфері економіки, є засобами її охорони. Водночас це не виключає існування інших правових засобів, що застосовуються з метою впливу на зазначені суспільні відносини.

Відповідно до запропонованого у підрозділі 2.1 визначення кримінально-правового засобу охорони економіки України слід виокремити ті, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини у сфері економіки (Додаток А). Відповідно, на основі встановлених у дослідженні критеріїв кримінально-правовими засобами охорони економіки України є статті/частини статей, зазначені у Розділі VII (окрім ст.ст. 201 та 227), ст.ст. 111, 113, 114, 306 КК України.

Розглядаючи кожну із наведених позицій зокрема, варто зазначити, що стосовно Розділу VII додаткова аргументація є зайвою. Виключенню підлягають лише ст. 201 «Контрабанда» та ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції».

Щодо складу злочину контрабанди, то таке рішення впливає з діючої редакції зазначеного у кримінальному законі діяння, оскільки відповідно до внесених змін зазнав змін і об'єкт посягання. Зокрема, після декриміналізації товарної контрабанди об'єктом посягання залишились встановлений порядок обігу предметів дозвільної системи, громадська безпека, здоров'я населення тощо (відповідно до предмета злочину). Однак їх об'єднує порядок переміщення через митний кордон України. Тому доцільно цю статтю включити до розділу, що передбачає порушення порядку переміщення через державний кордон України, зокрема Розділу XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» КК України.

Аналогічна ситуація стосується й ст. 227 КК України, оскільки відповідно до диспозиції предметом складу злочину є небезпечна продукція, а об'єктом – здоров'я населення. Подібну думку зокрема відстоюють О. О. Дудоров [64, с. 218] та М. І. Хавронюк [337]. Відтак

ст. 227 КК України доцільно включити до Розділу II «Злочини проти життя та здоров'я особи».

Ст.ст. 111, 113, 114 КК України об'єднані спільним об'єктом посягання – національна безпека України. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [265] економіка посідає вагоме місце серед сфер учинення зазначених злочинів. Зокрема, про економічну безпеку України (ст. 111) та об'єкти, що мають важливе народногосподарське значення (ст. 113), йдеться безпосередньо у диспозиції статей. Щодо ст. 114, то предметом злочину є відомості, що становлять державну таємницю, зокрема у галузі економіки. Отже, якщо шкода заподіюється економіці, то зазначені вище кримінально-карані діяння необхідно відносити до злочинів у сфері економіки.

Стосовно складу злочину, передбаченого у ст. 306 КК України «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», то цей склад злочину є спеціальним щодо складу злочину, передбаченого ст. 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». Об'єднані вони спільним об'єктом посягання – встановленим із метою протидії залученню в економіку «брудних» коштів порядком здійснення підприємницької та іншої господарської діяльності.

Як зазначає М. І. Мельник, відмінність між наведеними статтями полягає у джерелах надходження доходів та деяких ознаках об'єктивної сторони [194, с. 717]. І хоча саме джерела здобуття коштів стали вирішальним чинником розміщення зазначеного складу злочину в Розділі XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» КК України, однак це не виключає факту заподіяння шкоди саме економіці.

Зважаючи на важливість порушеної проблематики, вкотре зауважимо на наявності правових засобів й інших галузей права, зміст яких передбачає

регулювання і охорону відносин у сфері економіки. Н. А. Орловська, зокрема, зазначає, що попри охоронне призначення кримінально-правової норми, традиційно кримінально-правові засоби охорони розглядаються не як первинні, а як додаткові [211, с. 60]. Автор аргументує свою позицію тим, що кримінально-правові норми фактично є різновидом державної реакції, яка приводиться в дію у разі порушення правил поведінки іншої галузевої належності.

Незважаючи на свій другорядний характер, кримінально-правові засоби мають застосовуватися лише як крайні засоби. В. К. Грищук з цього приводу зазначав, що норми об'єктивного українського кримінального права мають застосовуватися лише тоді, коли всі інші суспільні засоби (соціально-економічні, організаційно-політичні, інформаційні, правові та ін.) не досягли бажаного результату у протидії злочинності [48, с. 12].

Встановивши чіткий перелік кримінально-караних діянь у сфері економіки, необхідно здійснити класифікацію кримінально-правових засобів охорони досліджуваної сфери. Однак для правильного поділу злочинів у сфері економіки на класи слушно передусім визначити зміст поняття «класифікація» та її різновиди.

Отже, класифікація – це багатоступеневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення і отримання нових знань стосовно членів поділу. Розрізняють два види класифікації:

- природну – здійснюється на підставі суттєвих ознак об'єктів, що досліджуються;
- штучну – здійснюється на підставі несуттєвих ознак об'єктів, що досліджуються [341, с. 62–63].

Важливим є використання основних логічних правил під час здійснення класифікації, оскільки професор А. П. Козлов зазначав, що практиці потрібні якомога чіткі та зрозумілі поняття, визначення, класифікації, котрі може надати лише формальна логіка. Недотримання формально-логічних правил неминуче призводить до помилки необ'єктивності дослідження [110, с. 16–33].

Саме завдяки правильному вибору основного критерію поділу і вмінню послідовно дотримувати його протягом всієї класифікації значною мірою визначають його кінцевий успішний результат [297, с. 181]. Кожен предмет, який належить більшості, повинен бути включений лише в один із запропонованих класів.

Перш, ніж запропонувати власний варіант класифікації кримінально-правових засобів охорони економіки України, слід наголосити на відсутності досліджень цього питання вітчизняних учених-правників. Зокрема, більшість із них, зосереджувались на здійсненні кримінологічної класифікації економічної злочинності або кримінально-правової класифікації економічних злочинів, оминаючи відтак злочини у сфері економіки.

Одна з перших у світі класифікацій економічної злочинності запропонована наприкінці 70-х років Інститутом ООН Азії і Далекого Сходу з попередження злочинності і поводження з правопорушниками, яка охоплювала такі склади:

- монопольні злочини;
- шахрайство (підкуп, зловживання довірою, обман покупців);
- цифрові махінації;
- фіктивні організації;
- фальсифікації бухгалтерських документів;
- порушення ергономічних вимог і стандартів;
- навмисна неточність в описі товарів;
- нечесна конкуренція;
- фінансові порушення і ухилення від сплати податків;
- митні порушення;
- валютні махінації;
- біржові і банківські порушення;
- порушення, що завдають шкоду навколишньому середовищу;
- «відмивання» злочинно отриманих грошей і власності [13, 125–126].

Зазначена класифікація, хоча й становить науковий інтерес для класифікації злочинів у сфері економіки, однак є неприйнятною для чинного КК України. Насамперед це пов'язано з тим, що у 70-х роках минулого століття в економіці та кримінальному законодавстві відбулася низка змін. Відповідно до кримінального законодавства України монопольні суспільно небезпечні діяння не визнаються злочинами. Крім того, порушення, що завдають шкоду навколишньому середовищу, сумнівно визнавати злочинами у сфері економіки.

Відтак задля уникнення дублювання інформації, зазначеної під час аналізу явища економічної злочинності, для здійснення найоптимальнішої класифікації кримінально-правових засобів охорони економіки України необхідно розглянути ще окремі результати досліджень. Цікавими, з правової точки зору, постають спроби здійснити класифікацію російських учених, оскільки у кримінальному кодексі Російської Федерації чітко вказаний розділ «Злочини в сфері економіки». Згідно з Особливою частиною КК РФ цей розділ містить відповідні Глави: Злочини проти власності; Злочини у сфері економічної діяльності; Злочини проти інтересів служби в комерційних та інших організаціях. Отже, за Т. Д. Устіною, система злочинів у сфері економіки має такий вигляд:

- 1) у сфері підприємництва;
- 2) у сфері кредитних відносин;
- 3) у сфері відносин, що забезпечують свободу та добросовісність конкуренції;
- 4) у сфері фінансів, обігу дорогоцінних металів та каменів;
- 5) в сфері зовнішньоекономічної діяльності та митного контролю;
- 6) у сфері відносин, що забезпечують захист прав споживачів [325, с. 30].

Аналізуючи кримінально-правовий досвід РФ, наведемо позицію Б. В. Волженкіна, який, узявши за основу видовий об'єкт злочинного посягання, пропонує такі групи злочинів у сфері економіки:

- 1) злочини службових осіб, що порушують встановлені Конституцією і федеральними законами гарантії здійснення економічної, зокрема підприємницької, діяльності, права і свободи її учасників;

- 2) злочини, що порушують загальні принципи встановленого порядку здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності;
- 3) злочини проти інтересів кредиторів;
- 4) злочини, пов'язані з проявом монополізму і недобросовісної конкуренції;
- 5) злочини, що порушують встановлений порядок обігу грошей і цінних паперів;
- б) злочини проти встановленого порядку зовнішньоекономічної діяльності (митні злочини);
- 7) злочини проти встановленого порядку обігу валютних цінностей (валютні злочини);
- 8) злочини проти встановленого порядку сплати податків і страхових внесків у державні позабюджетні фонди (податкові злочини);
- 9) злочини проти прав та інтересів споживачів [40, с. 58].

Запропонована вченими класифікація свідчить про науковий інтерес винятково до Глави, що об'єднує злочини у сфері економічної діяльності, оминаючи відтак інші групи неправомірних діянь, віднесені законодавцем до злочинів у сфері економіки. Водночас Б. В. Волженкін наводить більш розгорнутий поділ, що завдяки конкретизації ознак дає змогу об'єднати злочини у сфері економіки у менші групи. Своєю чергою, це сприяє детальнішому пізнання явища та ефективності пошуку дієвих заходів його протидії.

Запропоновані класифікації, вважаємо, є цінними для використання у подальших дослідженнях, однак у нашому випадку доцільно запропонувати власний варіант, який відповідав би чинному вітчизняному кримінальному законодавству. Водночас кожен із зазначених поділів можливий для застосування, оскільки: 1) масив встановлених засобів об'єднаний родовим об'єктом посягання – економікою; 2) предметом поділу є кримінально-правовий засіб, а не кримінально-каране діяння, відтак суттєвою ознакою для здійснення класифікації необхідно розглядати сфери вчинення злочинних діянь.

Отже, використовуючи досвід вітчизняних та зарубіжних учених, правила логічного поділу, класифікація кримінально-правових засобів охорони економіки України виглядатиме так:

- 1) проти основ національної безпеки України;
- 2) у сфері господарської діяльності;
- 3) у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

Одразу зауважимо, що злочини у сфері економіки проти основ національної безпеки України формуватимуть зазначену групу злочинних діянь лише тоді, коли предметом конкретного злочину у цій сфері буде економіка.

Основу зазначеного поділу становить загальна класифікація злочинних діянь на розділи, запропонована законодавцем у КК України. Відповідно, за необхідності його можна деталізувати і на менші групи. Зокрема, використовуючи критерій поділу «сфера вчинення злочинних діянь», з-поміж кримінально-правових засобів охорони економіки України, передбачених Розділом VII КК України, можливим виокремити такі підгрупи (підсфери):

- обіг грошових коштів та цінних паперів (ст.ст. 199, 200, 222¹, 223¹, 223², 224, 232¹, 232²);
- підприємницька та інша господарська діяльність (ст.ст. 203¹, 203², 204, 205, 205¹, 206², 209, 209¹, 213);
- бюджетна, банківська та фінансова системи України (ст.ст. 210, 211, 212, 212¹, 216, 218¹, 219, 222);
- добросовісна конкуренція (ст.ст. 206, 229, 231, 232);
- приватизація (ст. 233).

Узагальнюючи, варто наголосити, що результати проведеного в підрозділі дослідження вирізняються нестійким характером. Це пов'язано з динамічністю економіки та постійними законодавчими змінами. Відповідно, за необхідності проведення наступного/повторного аналізу кримінально-правових засобів охорони економіки України наукове дослідження має ґрунтуватися винятково на діючому кримінальному законодавстві України.

2.3 Відмінність кримінально-правових засобів охорони економіки України від суміжних явищ та понять

Розмежування поняття кримінально-правових засобів від інших суміжних понять є необхідною умовою під час дослідження питання кримінально-правових засобів охорони економіки України. Водночас встановлення відмінностей має вагомим практичне значення для реалізації кримінально-правових норм заборон, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини у сфері економіки.

Встановлюючи співвідношення поняття кримінально-правових засобів із іншими суміжними поняттями, слід вказати на непоодинокі випадки, коли вчені використовують низку термінів, що, на їхню думку, визначають поняття окресленого явища, зокрема: захід, покарання, санкція, метод. Ситуація ускладнюється ще й тим, що, досліджуючи певне явище, окремі науковці позначають його декількома термінами одночасно і розглядають їх як синоніми.

Це неприйнятно, оскільки, як зазначає В. Є. Жеребкін, термін – це слово, яке має чітко визначене значення і будь-яка наука прагне, щоб кожен термін мав єдине значення. Багатозначність термінології призводить до усіляких непорозумінь у суперечках, дискусіях, до помилок і у мисленні, і на практиці. Неточна термінологія спричиняє сплутування понять і явищ дійсності [79, с. 43].

Досліджуючи теорію розмежування складів злочинів, Л. П. Брич наголошувала на необхідності розрізнення різних понять, що існують в одній площині, правова сутність якої зводиться до встановлення їхнього місця і виявлення меж між ними. Доцільність цієї діяльності полягає у визначенні зв'язків, значення, правового статусу кожного з розмежовуваних явищ у своїй системі координат [28, с. 45]. Отже, відмежування наведених понять дасть змогу деталізувати поняття кримінально-правових засобів, а також їх значення та роль у протидії економічній злочинності.

С. С. Алексєєв зазначав, що як субстанціональне явище правові засоби, хоча й враховуються у правовому регулюванні та включаються у діяльність

його механізму, однак доволі відрізняються від інших компонентів правової дійсності [7, с. 152]. Автор стверджує: попри те, що вищезазначені компоненти знаходяться поряд із правовими засобами та пов'язані з ними, проте безпосередньо до їхнього складу не входять.

Відтак, розглядаючи питання відмінностей кримінально-правового засобу від кримінально-правового заходу, слід насамперед звернути увагу на значну кількість випадків ототожнення вченими-правниками цих понять. Зокрема, під час дослідження певного явища науковець визначає його і як засіб, і як захід.

Так, Т. А. Денисова окреслює покарання як історично сформований захід примусу, що застосовується судом від імені держави до особи, визнаної винною у вчиненні злочину і здатної за законом нести кримінальну відповідальність. Однак далі автор визначає покарання як своєрідний засіб захисту суспільства від злочинів, один із інструментів управління процесом соціальної реадaptaції злочинця до умов життя суспільства [52, с. 64].

Н. А. Орловська, крім покарання, виокремлює також і декілька різновидів інших заходів впливу, які у тій чи іншій мірі відображають негативну реакцію на вчинений злочин (суспільно небезпечне діяння). Згодом автор визначає цю групу заходів як засоби захисту законних інтересів потерпілої сторони [211, с. 43].

Досліджуючи питання про юридичну відповідальність та державний примус, Н. М. Пархоменко застосовує термін «засіб», зазначаючи, що юридична відповідальність є одним із примусових засобів впливу. Характеризуючи види примусових засобів, учений водночас вказує і на заходи запобігання правопорушенням [84, с. 522–523].

Отже, за відсутності в науці кримінального права визначення поняття кримінально-правових засобів необхідно з'ясувати відмінності між наведеними поняттями шляхом зазначення деяких положень законодавчого закріплення зі суміжними поняттями. Так, у кримінальному законі є окремі посилання стосовно кримінально-правових заходів. Зокрема, ст. 50 КК України визначає покарання як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні

злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Відповідно до кримінального закону покарання є не єдиним кримінально-правовим заходом. Загалом законодавець виокремлює Розділ XIV КК України, в якому передбачено інші заходи кримінально-правового характеру (примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальну конфіскацію), Розділ XIV¹ КК України, який охоплює заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, а також Розділ XV КК України, в якому визначено підстави застосування заходів виховного характеру.

З огляду на зазначене, Л. В. Багрій-Шахматов виокремлює дві групи кримінально-правових заходів. До першої вчений відносить кримінально-правові заходи, які містять «заряд» кари, зокрема покарання, інститут заміни покарання більш м'яким, примусові заходи медичного, виховного характеру, примусове лікування. Другу групу формують кримінально-правові заходи, які є державними засобами правового стимулювання судимих осіб, та примусові засоби попередження рецидиву, зокрема: судимість, умовно-дострокове звільнення від покарання, адміністративний нагляд, інші заходи, пов'язані з соціальною адаптацією судимих осіб після відбування покарання та ін. [128, с. 147–148].

Подібну думку відстоює Є. М. Вечерова, яка за ступенем репресивності кримінально-правові заходи поділяє на покарання (види покарання, вичерпний перелік яких міститься у ст. 51 КК України – для дорослих; у ст. 98 КК України – для неповнолітніх) та «некаральні» заходи (підсистема видів звільнення від покарання та його відбування, а також підсистема видів звільнення від кримінальної відповідальності) [38, с. 126].

О. В. Козаченко шляхом розмежування понять кримінально-правових заходів та кримінальної відповідальності, дещо розширює обсяг поняття кримінально-правових заходів, виокремлюючи три групи: кримінальне покарання; кримінальна відповідальність (не пов'язана з покаранням); заходи, не пов'язані з покаранням і відповідальністю [109, с. 241].

Однак метою наукової роботи не передбачено дослідження кримінально-правових заходів, тому наведені твердження авторів не підпадають під детальний розгляд. Водночас навіть на основі наведеного констатуємо відмінність досліджуваних понять. Для цього доцільно скористатись уже наведеними твердженнями, які визначили належність правового засобу до кримінально-правової сфери охорони. Зокрема, встановлено ознаки, сукупність яких визначала зміст поняття кримінально-правового засобу охорони як державно-владного веління, що: має нормативно-правовий характер; передбачає злочинність діяння та його караність; зовнішньою формою об'єктивізації положень якого є стаття; належить до групи, що систематизовано в окремому, визначеному законодавцем нормативно-правовому акті – КК України.

Способами встановлення місця того чи іншого явища у сфері його існування є порівняння визначених об'єктів, що має характер зіставлення відповідних, кореспондуючих умов, особливостей та ознак [28, с. 45]. Відтак, хоча кримінально-правовий захід і містить ознаки державно-владного веління нормативно-правового характеру, закріпленого у відповідних статтях, група яких систематизована у КК України, однак це не дає підстав визначати його однорідним поняттям з кримінально-правовим засобом. Відсутність ознаки, яка б передбачала злочинність діяння та його караність, не дає змоги визначати окремий кримінально-правовий припис як кримінально-правовий засіб охорони.

На таку позицію, власне, вказує й етимологічне тлумачення складових термінів «засіб» і «захід». Відповідно до зазначеного під засобом розуміється спеціальна дія, що дає змогу зробити щось, досягти чого-небудь; спосіб; те, що слугує знаряддям в якійсь діяльності, справі. І. І. Митрофанов зазначав, що у суто етимологічному аспекті «засіб» належить до розряду термінів, що не є чітко відособленою значеннєвою одиницею. І у разі розгляду дій та способів як певної сукупності, тобто в взаємозв'язку (одночасності реалізації) доцільнішим є використання терміна «заходи» [184, с. 106].

Варто погодитися з думкою автора, оскільки відповідно до формулювання сучасного тлумачного словника української мови захід – це сукупність дій або способів для досягнення або здійснення чого-небудь [31]. Відміною рисою зазначених понять необхідно вважати саме знаряддя, за допомогою якого здійснюється ця діяльність, зокрема кримінально-правову норму заборони.

М. М. Кропачов зазначав, що кримінально-правові заходи діють на різноманітні аспекти буття людини: тілесну недоторканість, свободу, майнові відносини, життя, політичні свободи. Обмеження видів, способів і меж дії на ці аспекти буття людини, яка скоїла злочин, здійснюється в суворо визначених цілях, за допомогою засобів кримінального законодавства [147, с. 57].

Отже, незважаючи на відсутність однорідності понять, кримінально-правовий засіб та захід перебувають у певному зв'язку, оскільки саме в одному зі структурних елементів засобу (санкції) регламентується можливість застосування заходів. Водночас різновид кримінально-правового заходу залежить від іншої структурної одиниці засобу – диспозиції, в якій вказуються ознаки суспільно небезпечного діяння, яке законодавець визначає злочином.

Ю. В. Філей, розглядаючи кримінально-правову норму, зазначав, що санкції виконують розпорядження, в яких зазначаються примусові заходи, що діють у разі порушення диспозиції. Якщо диспозиція – це початок процесу дії кримінально-правових норм, то санкція – це його завершальний етап [329, с. 32]. Відповідно, за природою свого існування кримінально-правовий засіб розпочинає своє функціонування значно швидше ніж кримінально-правовий захід. Відбувається це, зокрема, ще й через превентивний вплив на поведінку людей шляхом інформування суб'єктів суспільних відносин про те, що саме знаходиться під охороною засобів кримінально-правових приписів.

Під час розгляду питання відмінності кримінально-правового засобу від кримінально-правового заходу використовувалися поняття, що окреслюють суміжні явища. Йдеться про покарання та санкцію. Оскільки ці поняття досліджувалися під час з'ясування категорії кримінально-правових засобів

охорони економіки України, то доцільно, з огляду на певну взаємозалежність, розглянути їх у сукупності, без урахування наведених тверджень.

Незважаючи на певний зв'язок санкції та покарання, ці поняття все ж не є тотожними. З цього приводу А. П. Козлов зазначає, що термінові «санкція» відповідає термін «покарання» як реальне втілення такої санкції [52, с. 129].

Загалом з-поміж усіх заходів державного примусу покарання є найбільш суворим, оскільки застосовується за вчинення злочинів. М. Й. Коржанський сутністю покарання визначав позбавлення засудженого певних благ – волі, майна та примушування його до деяких дій чи втрат, у чому й полягає кара за вчинений злочин [133, с. 112].

Водночас, якщо серед учених й існує однастайність щодо покарання як кримінально-правового заходу, то стосовно санкції ведеться певна полеміка. На думку А. В. Наумова, санкція – це примусовий захід, за допомогою якого відповідне правило поведінки охороняється від правопорушень [195, с. 30]. Г. Н. Ветрова вважає, що санкція – це правовий засіб забезпечення виконання юридичних обов'язків та охорони суб'єктивних прав від можливих порушень [37, с. 47–48]. Н. А. Орловська змістовні аспекти кримінально-правових санкцій визначає через засоби (заходи) стимулювання належної поведінки та/або протидію девіантним проявам [211, с. 86].

Щодо санкції, то відмінності цього суміжного поняття були зазначені під час дослідження кримінально-правового засобу охорони як єдиного цілого його структурних елементів. Відповідно, додаткова аргументація стосовно наведеної категорії є зайвою.

Загалом для більш чіткого розуміння відмінностей між наведеними суміжними поняттями необхідно сформулювати твердження із зазначенням усіх явищ, що їх окреслюють. Отже, формою реалізації державою кримінально-правових засобів охорони є застосування до особи, яка вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру (покарання тощо), що передбачені у санкції статті, з урахуванням положень Загальної частини КК України. Слід також наголосити на дії кримінально-

правового засобу, коли він здійснює охорону незалежно від того, чи злочин було вчинено, чи ні. Йдеться про позитивний (перспективний) аспект відповідальності, коли у суб'єктів відбувається формування позитивної та необхідної, з погляду права, поведінки. Важливість такої відповідальності зумовлюється запобіганням вчиненню злочинів задля уникнення необхідності карати за них [49, с. 134].

Для остаточного вирішення зазначених у досліджуваному підрозділі завдань, необхідно встановити відмінності між кримінально-правовим засобом та методом. Загалом у кримінально-правовій доктрині методами правового регулювання визнаються способи, засоби, прийоми чи їх сукупність, що впливають на суспільні відносини з метою їх збереження та трансформування з використанням відповідного кримінально-правового інструментарію [193, с. 177]. Тобто саме інструментарій (кримінально-правові засоби) дають змогу здійснити таку діяльність.

Поряд із загально-правовими методами правового регулювання, кожній галузі права притаманний специфічний метод, який, власне, і виокремлює її з-поміж решти галузей. У цьому контексті, кримінальне право регламентується специфічною властивістю (методом) – застосуванням з боку держави до особи злочинця санкції кримінально-правової норми, тобто покарання [36, с. 6].

За результатами досліджень науковців в окресленому напрямі (С. С. Алексєєв [5], Ю. В. Баулін [16], В. М. Кудрявцев [150–152], О. В. Наден [193] та ін.) визнано існування імперативного та диспозитивного методу кримінального права. Зокрема, якщо функціональна спрямованість імперативного методу полягає у визначенні, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили, то диспозитивного – у звільненні від обтяжень, що застосовуються (або можуть бути застосовані) до особи у зв'язку з учиненим діянням.

Зокрема, через характерну особливість кримінального права (охоронна функція) Ю. В. Баулін визначає метод кримінально-правової охорони як

публічне право домінуючого суб'єкта (держави) на застосування примусу та визначення виду та міри обмежень прав та свобод до іншого суб'єкта (злочинця), що індивідуалізується судом та здійснюється спеціальними органами державної влади [16, с. 30]. Як стверджує П. В. Хряпінський, саме для держави кримінальне право визначає обсяг повноважень щодо протидії та запобігання вчинюваним злочинам [345, с. 156].

Відповідно, специфічність кримінально-правового методу мотивується можливістю застосування спеціально уповноваженими на те органами державного примусу як елемента механізму забезпечення належного функціонування правової системи, а відтак і соціальної системи загалом. Специфіку методу кримінально-правового регулювання обумовлює зокрема і те, що більшість кримінально-правових норм – це норми заборони, які становлять серцевину кримінального права: з ними пов'язані та узгоджені всі інші кримінально-правові норми [182, с. 54].

Отже, кримінально-правовий метод – це певна група способів, прийомів, сукупність яких дає змогу реально втілити приписи, зазначені у кримінально-правовому засобі. Кримінально-правовий засіб є своєрідним інструментом, знярядям, що використовується для виконання специфічного методу кримінального права – покарання. Тобто, використовуючи термінологію С. С. Алексєєва [8, с. 168], у разі вчинення суспільно небезпечного діяння, що відповідає ознакам злочину, конкретний кримінально-правовий засіб охорони набуває значення «спускового механізму», що приводить у робочий стан всі окреслені елементи.

Наведене відтак свідчить, що кримінально-правові засоби та кримінально-правові заходи, покарання, санкція, метод не можуть розглядатися як тотожні поняття. Однак, маючи єдину правову природу, вони окреслюють тісно пов'язані між собою суміжні явища, які, створюючи певну систему та зв'язок елементів, забезпечують виконання покладених на кримінальне законодавство завдань.

2.4 Відповідність кримінально-правових засобів охорони економіки України чинним міжнародними договорами

У попередніх підрозділах наводилися приклади про масштаби заподіяння шкоди внаслідок учинення злочинів у сфері економіки. Тенденція єднання соціальних, правових та економічних систем світового співтовариства, що спостерігається протягом останніх десятиріч, поряд із очевидними перевагами призводить і до виникнення нових форм злочинних діянь. Відповідно, це негативне явище є проблемою не лише окремо взятої держави, а й світової спільноти загалом. Тому слушно зазначає професор В. С. Зеленецький, що корупція і злочинність у сфері економічної діяльності набули глобальних масштабів, а їхній прояв можна кваліфікувати як загальнопланетарний [65, с. 262].

Уперше про значну небезпеку злочинів у сфері економіки на міжнародному рівні обговорено 1975 р. на Міжнародному конгресі ООН із боротьби зі злочинністю та поводження з правопорушниками. Зокрема, сформульовано основні ознаки економічної злочинності: провадження злочинної діяльності з метою економічної вигоди; зв'язок із певними організаційно-правовими формами господарської діяльності; використання професійної чи службової діяльності; високе соціальне становище суб'єктів цієї злочинності; володіння політичною владою [24, с. 20–21].

Науковці дійшли висновку, що національні кордони є елементом, що, ймовірно, сприяє, ніж перешкоджає безкарному вчиненню досліджуваних неправомірних діянь [26, с. 17]. Вони аргументують це тим, що ризик бути спійманим зменшується через серйозні проблеми між правоохоронними органами багатьох країн та відсутність належної правової бази.

Оскільки окремі прояви злочинів у сфері економіки мають транснаціональний характер і здійснюються через національні кордони держав, то протидія їм вимагає координації та узгодження відповідних міжнародних заходів. Тому очевидно, що процес переростання окремих злочинних проявів із

національного рівня у міжнародний спричинив об'єднання зусиль міжнародного співтовариства щодо запобігання цьому небезпечному явищу. Завдяки зусиллям ООН, РЄ, міжурядових органів, зокрема, прийнято чимало нормативно-правових актів, розроблено міжнародні стандарти у цій сфері [177, с. 9].

Внаслідок такої активності джерела міжнародного кримінального права доповнено новими міжнародними конвенціями, двосторонніми договорами, що сприяють формуванню стійких міжнародних звичаїв, принципів та прецедентів. Отже, у рамках міжнародного співтовариства боротьба зі злочинністю ведеться не лише за допомогою застосування національних кримінальних та інших законів, а й за допомогою цілого комплексу міжнародних угод [65, с. 327].

Запобігання вчиненню злочинів у сфері економіки набуває актуальності та перестає бути завданням окремо взятої держави. Відтак міжнародне співробітництво є неодмінною умовою протидії економічній злочинності та вважається профілактичним заходом [307, с. 101].

Найбільш поширеною формою нормування міжнародних відносин є міжнародний договір. Зокрема, науковці у своїх дослідженнях наводять визначення терміна «міжнародний договір» [315, с. 107; 401, с. 223; 175, с. 188], однак досі відсутні ґрунтовні праці щодо міжнародного договору кримінально-правового характеру. Тому, розглядаючи міжнародно-правові стандарти щодо регулювання відповідальності за злочини у сфері економіки використовуватимуться загальноправові позиції вчених.

Загалом основним напрямом міжнародного правового співробітництва щодо протидії злочинності є уніфікація кримінального законодавства держав та правової допомоги у кримінальних справах. Однак, відповідно до тематики дослідження, основну увагу буде приділено міжнародно-правовому регулюванню відповідальності за злочини, вчинені у сфері економіки, зокрема здійсненню криміналізації діянь і відтворенню цього процесу в чинному законодавстві України.

З цього приводу А. Д. Дорошенко зазначав, що гармонізація кримінального законодавства України з міжнародно-правовими нормами

проявляється саме у збільшенні кількості та деталізації нових складів злочинів, передбачених міжнародно-правовими договорами, до яких приєдналася Україна [58, с. 377]. Отже, караність діянь є основним питанням під час досліджень відповідності КК України положенням, що зазначені у міжнародно-правових договорах.

В. Є. Скомороха наголошував, що ставши частиною національного права України, відповідна норма договору не трансформується в нову національну норму країни, а реалізується самостійно, в окремих випадках – разом із прийняттям внутрішньодержавного правового акта [303]. Отже, міжнародно-правові акти, підписані Україною для запровадження на її території, потребують ратифікації та, а відтак упорядкування внутрішнього законодавства відповідно до їх положень.

В. В. Коваленко зазначав, що для ефективної реалізації норм, закріплених на міжнаціональному рівні, Україна повинна мати не тільки готовність і бажання їх дотримуватися, а й відповідне внутрішнє законодавство, адаптоване до світових стандартів [104, с. 299]. Водночас окремі прийняті ООН та РЄ документи мають обов'язковий характер для держав-членів цих організацій, інші – лише рекомендаційний характер, але у всіх випадках їхній досвід у цій галузі для законодавства молодшої української держави має неоціненне значення [187, с. 6].

З метою прискорення процесу упорядкування внутрішніх законодавств відповідно до підписаних міжнародних угод світова спільнота визначила основні завдання, що покладаються на міжнародні організації. Наприклад, Світовий банк та Міжнародний валютний фонд розробляють власну політику боротьби з корупцією, яка виявляється у припиненні наданні позик урядам, що не реагують адекватно на проблеми корупції [118, с. 340].

Свого часу неналежний стан правового реагування на легалізацію злочинних коштів в Україні призвів до включення нашої держави до, так званого, «чорного списку» FATF (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням

грошей). Це призвело до чималих збитків нашої держави, ускладнило здійснення зовнішньоекономічної діяльності, негативно позначилося на авторитеті України на міжнародній арені [177, с. 9].

Ратифіковані Україною міжнародні договори спричиняють згодом певні зміни, що безпосередньо стосуються й удосконалення кримінального законодавства. Тому для уникнення в майбутньому негативних заходів примусового впливу з боку міжнародної громадськості необхідно проаналізувати міжнародно-правові норми, спрямовані на охорону економіки від злочинних посягань, а також відповідність вітчизняних кримінально-правових засобів їхнім положенням. Такий аналіз дасть змогу не лише з'ясувати співвідношення існуючого стану вітчизняного законодавства з потребами сьогодення, а й виявити правові прогалини та запропонувати шляхи їх усунення.

Дослідження цього питання є важливим, з огляду на прагнення України до вступу в Євросоюз, а, відтак, готовності до ратифікації низки угод і, врешті, спроможності упорядкування внутрішнього законодавства відповідно до його вимог. Тому добросовісне виконання державами взятих на себе зобов'язань є однією з умов досягнення довіри в очах європейської громадськості.

Отже, є низка міжнародних договорів кримінально-правового характеру, що містять норми, об'єкт охорони яких стосується досліджуваної проблематики. Аналіз зазначених міжнародних нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що міжнародне співтовариство особливу увагу приділяє протидії лише певним злочинним проявам у сфері економіки. Тому доцільно розпочати дослідження із тих міжнародно-правових джерел, які є найчисленнішими.

Одним із найнебезпечніших злочинних проявів, який непокоїть світову громадськість, є легалізація коштів, здобутих злочинним шляхом, оскільки міжнародне співтовариство розглядає легалізацію доходів від злочинної діяльності як новий виклик, що становить загрозу глобальній безпеці [307, с. 101]. Загалом нині операції з легалізації злочинних доходів зазвичай мають міжнародний характер. Науковці пояснюють цей феномен тим, що професійні злочинці діють на міжнародному рівні не лише через прагнення заволодіти

все більшими масштабними ринками. Рушійною силою є сприятливі умови для вчинення таких діянь, зокрема прогаліни у національному й міжнародному законодавствах [26, с. 17].

Світова спільнота занепокоєна не так мірою протиправності походження доходів, одержаних злочинним шляхом, як характером безконтрольного введення їх в законну економіку, оскільки порушується основна умова її належного функціонування, перекручуються функції фінансово-господарської діяльності, зростає тіньове виробництво, прискорюються процеси тінізації економіки [307, с. 102].

Проблеми протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, на початку ХХ ст. мали суто національний характер та існували у межах лише однієї держави. однак із часів функціонування пралень Аль Капоне, внаслідок створення потужних організаційних угруповань, «відмивання» грошей набуло міжнародних масштабів. Протидії цій проблемі присвячені: Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (08.11.1990 р.) [118], Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (27.01.1999 р.) [131], Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (15.11.2000 р.) [115], Конвенція ООН проти корупції (31.10.2003 р.) [116].

Зокрема у нормах цих міжнародних актів визначається взаємозв'язок між різними формами організованої злочинності та корупції, що забезпечують надходження значних прибутків та фінансових коштів і, як наслідок, підривають законну економіку, створюючи загрозу для стабільності, безпеки та суверенітету держав.

Характерною рисою такого злочинного діяння є те, що умовою його вчинення є наявність доходів, отриманих злочинним шляхом. Відповідно до даних Інтерполу ще в середині 1990-х років річний грошовий обіг організованих злочинних угруповань в світі сягав 400 млрд. дол. Із них понад 50% становив незаконний обіг наркотичних засобів, а іншу групу формували: розкрадання товарів, контрабанда, проституція, азартні ігри, торгівля зброєю,

жінками, шантаж тощо [18, с. 27]. Загалом, за оцінками Міжнародного валютного фонду, у світі щорічно відмивається близько 600 млрд. дол. США, одержаних незаконним шляхом [221, с. 148–149], і з кожним роком ця цифра збільшується.

Протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, спрямована і на усунення сприятливих умов для існування організованої злочинності. Відтак сторони міжнародних угод, крім запобігання цих вказаних злочинних діянь, рішуче налаштовані позбавити осіб доходів, одержаних від злочинної діяльності (з тексту *Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин – В. Ф.*) [271]. На IV пленарному засіданні Конференції країн-членів ООН, де прийнято цю Конвенцію, визнано поняття «відмивання грошей» як умисне приховування дійсного характеру, джерела майна або фінансових коштів, розміщення чи володіння незаконними доходами, зокрема рух або конверсія доходів з метою їх легалізації [307, с. 107].

Доцільно також навести низку міжнародно-правових актів, прийняття яких вплинуло на встановлення кримінальної відповідальності за легалізацію доходів, отриманих злочинним шляхом. Отже, крім зазначених, міжнародно-правове регулювання протидії легалізації злочинно одержаних доходів здійснюється відповідно до: Неапольської політичної декларації і Глобального плану дій проти організованої транснаціональної злочинності; Декларації ООН від 23.12.1994 р.; Конвенції РЄ про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005 р. Згідно з міжнародними угодами розпочали діяти: Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF); Егмонтська група; Базелеський комітет; Вольфсберзька група; Міжнародна асоціація органів нагляду за страховою діяльністю; Міжнародна організація комісій з цінних паперів. Кожна із них, залежно від мети створення, запроваджувала принципи, рекомендації, методики, директиви щодо протидії відмиванню злочинних коштів [177].

Розглядаючи кримінально-правовий стан цього питання у нашій державі, слід зазначити, що перша спроба закріплення кримінальної

відповідальності відбулася 1995 р., коли КК України (1960 р.) було доповнено ст. 229-12 «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів» [141]. Відповідно до диспозиції цієї статті злочином визнавалося розміщення фінансових коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, у банках, на підприємствах та в інших структурах, незалежно від форм власності, або придбання за такі кошти об'єктів, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих та інших потреб, або використання таких коштів і майна з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів.

Криміналізація зазначених діянь була правовим результатом ратифікації нашої держави у 1991 р. Конвенції про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин [267]. Зокрема, ст. 3 Конвенції зазначала, що кожна держава-учасниця, з урахуванням своїх конституційних положень і основних принципів своєї правової системи, вживає необхідні заходи з метою визнання злочинами такі діяння.

Однак, очевидно, є суттєвий недолік зазначеної вимоги, що, зрештою, втілюється у ст. 229-12 КК України (1960 р.) – предметом злочину могли бути лише ті кошти, які здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. Про це йшлося і на засіданні міжнародного парламентського «круглого столу» у липні 1999 р. Його учасники, зокрема, наголосили, що організована злочинність, яка виникла у країнах СНД, не є зарубіжним аналогом. Це пояснювали тим, що економічну основу організованої злочинності у країнах співдружності становлять капітали, отриманні під час перерозподілу державної власності і ринкового реформування економіки, що дало змогу кримінальним елементам організувати і здійснити широкомасштабні шахрайські операції та афери. Саме такі фінансові заходи (*а не здійснення незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин – В. Ф*) стали основним інструментом накопичення капіталів організованих злочинних або напівкримінальних формувань [54, с. 543].

Відтак назріла нагальна потреба у законодавчих змінах задля ефективної протидії цим неправомірним діям. Для вирішення цього питання прийнято численні закони та інші підзаконні акти, однак вони мали лише декларативний характер і не сприяли позитивним змінам [307, с. 123–130].

Ситуація змінилася 2001 р. із прийняттям чинного КК України, який містить ст. 209, що значно розширила можливі сфери незаконного одержання коштів. Зокрема, кримінальній відповідальності підпадали діяння щодо «відмивання» будь-яких коштів, отриманих злочинним шляхом.

Однак такі правові зміни загалом не сприяли активізації боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, що призвело, як уже зазначалося, до включення нашої держави 2001 р. до «чорного» списку FATF. Однак завдяки удосконаленню правової бази протидії зазначеному злочинному діянню, та з урахуванням рекомендацій FATF [308] у 2004 р. Україну виключено з цього списку [18, с. 9].

Водночас необхідно проаналізувати правові зміни 2014 р. у кримінальному законодавстві щодо протидії досліджуваному злочину. Ще до усунення законодавчих прогалин Україну спіткали «заохочувальні» заходи FATF, які полягали у поверненні її до «чорного» списку, тобто до категорії держав, недоліки правової системи яких не дають змоги своєчасно знешкодити цю злочину діяльність [321].

Загалом зміни стосувалися обтяження відповідальності, що підтверджує визнання небезпечності окреслених злочинних діянь не лише міжнародною спільнотою, а й Україною зокрема. Отже, окрім ст. 209, КК України доповнено ст. 209¹, яка передбачала кримінальну відповідальність за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

У примітці до ст. 209 визнано, що суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, є діяння, за яке у КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі або штраф понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян (*у попередній*

редакції передбачено винятково покарання у виді позбавлення волі – В. Ф.). Такі зміни, вважаємо, є цілком виправданими, оскільки за попередньою редакцією до кримінальної відповідальності за ст. 209 КК України не можна було, наприклад, притягнути особу, яка легалізувала кошти, одержані внаслідок вчинення злочину, санкція якого покарання у виді позбавлення волі взагалі не передбачала.

Водночас слід вказати на недоцільність виключення законодавцем зі загального списку злочинів (*щодо примітки до ст. 209 КК України, відповідно до внесених змін Законом України від 18.05.2010 р. № 2258-VI – В. Ф.*) ст.ст. 212 і 212¹ КК України. Це пояснюється тим, що фактично особа незаконно володіє коштами, які відповідно до чинного законодавства зобов'язана сплатити державі, а держава, своєю чергою, усвідомлюючи небезпеку вчинених суспільно небезпечних діянь, вправі застосувати покарання у виді штрафу до двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отже, попри те, що санкція статті, з огляду на значний розмір коштів, вказує на вагому суспільну небезпеку вчиненого діяння, яке передувало легалізації (відмиванню) доходів, однак на той час не виникало підстав у застосуванні ст. 209 КК України. Подібну думку відстоюють і В. Н. Денисов, В. І. Євінгов [287, с. 67].

О. О. Дудоров неузгодженість позицій учених пояснює недосконалістю змісту самої норми. Автор наголошує, що у назві ст. 209 КК України та примітці до неї йдеться про одержані доходи, однак у диспозиції ч.1 статті – про кошти та майно, одержане внаслідок учинення певного діяння [145, с. 186–193]. Відповідно, сумнівним постає обґрунтування законодавця щодо відсутності складу злочину легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, якщо особа, ухилившись від сплати передбачених ст.ст. 212 і 212¹ обов'язкових платежів, здобуде окреслені кошти чи майно.

На основі позицій учених щодо сумнівної доцільності виключення із числа предикатних злочинів суспільно небезпечних діянь, зазначених в окреслених статтях, цілком обґрунтованим було внесення законодавчих змін, які виключили ці винятки (*відповідно до Закону України від 14.10.2014 р.*

№ 1702-VII – В. Ф.). У пояснювальній записці до законопроекту відсутні чіткі коментарі щодо такого рішення, однак є змога простежити логіку законодавця щодо прийнятого ним державно-владного веління. Отже, предметом злочину, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 209 КК України, є кошти або інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння. Відповідно до диспозиції злочином визнається вчинення фінансової операції чи правочину з одержаним у такий спосіб злочинним доходом. З огляду на наведене, отримані особою кошти (за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а також за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування) не є предметом злочину легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Така позиція законодавця впливає з міркувань, що такі кошти жодним чином не приносять особі доходу, а зберігаються у неї й надалі.

Однак не можна визнавати такого роду кошти як незлочинний дохід, оскільки відповідно до вимог законодавства особа зобов'язана їх сплатити, інакше до неї будуть застосовані заходи державного примусу. Відтак цілком обґрунтовано включити до предикатних діяння, передбачені ст.ст. 212 і 212¹, оскільки особа вчиняє злочин, передбачений ст. 209, зокрема розпоряджається коштами, що не є її власністю. Тобто вчиняє фінансову операцію чи правочин із коштами, які, хоч і перебувають у її володінні, однак їй вже не належать.

Підтвердженням наведеного є вимоги, зазначені у Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Зокрема, злочином (відповідно до ст. 209 КК України – В. Ф.) необхідно вважати будь-який кримінальний злочин, в результаті якого здобути доходи [250]. Відповідно до рекомендацій FATF [170] відмивання грошей застосовувати до всіх «вагомих» злочинів з метою охопити якомога більше коло основних злочинів. Своєю чергою, відповідно до Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності кожна держава-учасник має визнавати предикатними якомога ширше коло діянь.

Слід зазначити, що поряд із загальною протидією цьому злочину (ст. 209 КК України) законодавець не позбавив чинності кримінально-правового засобу (ст. 306 КК України), спрямованого на охорону економіки від використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Ця кримінально-правова норма є відповідною реакцією на міжнародно-правові вимоги, що пов'язані з визнанням злочином конверсії або переведення власності, якщо відомо, що така власність отримана внаслідок будь-якого правопорушення, пов'язаного з наркотичними засобами, психотропними речовинами чи їх аналогами з метою приховання або замовчування незаконного джерела власності [312, с. 12].

Оскільки злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення не є предметом окресленого цим підрозділом дослідження, то обмежимося лише зазначенням тих міжнародно-правових актів, які здійснюють контроль у цій сфері. Це, зокрема, Єдина конвенція про наркотичні засоби (30.03.1961 р.) та Протокол до неї (25.03.1972 р.) [72], Конвенція про психотропні речовини (21.02.1971 р.) [120], Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (20.12.1988 р.) [112].

Отже, рекомендовані у міжнародних договорах вимоги щодо протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, передбачені у ст.ст. 209, 209¹, 306 КК України. Про це свідчить відсутність зауважень та примусових заходів негативного характеру до України з боку міжнародної спільноти.

Наведені міжнародно-правові акти, очевидно, стосуються найнебезпечніших посягань на економіку, однак доцільно також виокремити ті міжнародні заходи, що спрямовані на запобігання іншим злочинним діянням у цій сфері. Одним із найстарших документів міжнародного кримінального права щодо

охорони економіки є Паризька конвенція про охорону промислової власності (20.03.1883 р.) [217]. Серед закріплених у ній положень, зокрема, встановлено режим використання знаків для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару. Для реалізації вимог Конвенції, що стосуються зобов'язань сторін засобами кримінально-правового характеру передбачити у власному законодавстві відповідальність за незаконне використання перелічених предметів, у КК України діє ст. 229. Однак у зв'язку із постійним удосконаленням способів здійснення злочинної діяльності слушною є пропозиція вчених дещо розширити об'єктивну сторону злочину шляхом доповнення диспозиції ст. 229 додатковим діянням: «використання схожих (імітуючих) знаків для товарів і...» [194, с. 573]. Запропоноване нововведення сприятиме зменшенню сумнівних фірм, на кшталт, Sonni, Reabok, Balldynini, що дасть змогу неуважним споживачам користуватися якісною продукцією справжніх брендів.

Розглянемо також міжнародне кримінально-правове регулювання питань, пов'язаних із контрабандою. Наразі відсутній комплексний документ, який об'єднував би заходи щодо протидії усім можливим проявам зазначеного злочину, однак деякі з них закріплені у положеннях окремих міжнародно-правових актів. Йдеться про Конвенцію про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту (14.05.1954 р.) [119], Конвенцію ООН про заходи, спрямовані на заборону та попередження незаконного вивезення, ввезення та передачу права власності на культурні цінності (17.11.1970 р.) [113], Конвенцію ООН про охорону культурної і природної спадщини (16.11.1972 р.) [114], Європейську Конвенцію про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами (28.06.1978 р.) [71], Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок (28.10.1979 р.) [121], Конвенцію ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (20.12.1988 р.) [112].

Положення цих міжнародно-правових актів знайшли своє втілення у відповідних статтях КК України: 201 «Контрабанда» (*предмет злочину* –

культурні цінності, зброя та боєприпаси до неї, радіоактивні речовини тощо – В.Ф) [210] та 305 «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів».

Однак є певні відмінності у понятійному апараті. Зокрема, це стосується предметів «культурних цінностей» та «культурної спадщини». Попри те, що ці поняття є близькими за значенням, однак не є ідентичними. Цю проблематику вивчали Е. О. Коваленко [104, с. 35], Є. М. Хазов [340, с. 12], С. М. Приданов [355, с. 22] та інші. Правильність формулювання та загальна уніфікація поняття унеможливили б допущення помилок під час його практичного застосування.

Норми міжнародного права подекуди не в змозі охопити всі можливі прояви суспільно небезпечних діянь. Але це не є перешкодою для самостійного запровадження кримінальної відповідальності на рівні національного законодавства. Прикладом може слугувати міжнародно-правове регулювання протидії фальшивомонетництву.

Отже, наведене неправомірне діяння бере свої витoki ще з часів стародавності. Відтак, реагування міжнародної громадськості розпочалося на ранніх етапах інтеграційних процесів. Зокрема, на першій Міжнародній конференції з уніфікації кримінального законодавства, яка відбулася 1927 р., поряд із іншими злочинами міжнародного характеру, підробку металевих грошей і державних цінних паперів визнано як міжнародний злочин [222, с. 336].

Відповідно, 1929 р. прийнято Міжнародну конвенцію із боротьби з підробкою грошових знаків [185], в якій визнано злочином будь-які обманні дії з виготовлення або зміни грошових знаків (паперових грошей, зокрема банкових білетів і металевих монет, що використовуються в обігу на законних підставах – і національних, і іноземних). Поштовхом для прийняття цього документа була суттєва прогалина у кримінальних законодавствах більшості країн того часу, яка полягала у відсутності норми, що передбачає кримінальну відповідальність за підроблення

грошей іноземної держави. Відповідно до цього документа як злочин, що підлягав карі, визнано: збут підроблених грошових знаків; дії, спрямовані на збут, ввезення на територію, одержання або добування для себе підроблених грошових знаків, за умови, що їх підробний характер був відомим; а також замах на вчинення цих діянь або умисна співучасть у них.

Зазначені приписи знайшли своє відображення у ст. 199 КК України. Однак у зв'язку з розвитком економіки та банківської діяльності виникли нові форми вияву неправомірних діянь у цій сфері. Йдеться про можливість використання банківських карток, документів на грошовий переказ чи інших засобів доступу до банківських рахунків. Оскільки Конвенція прийнята у першій половині ХХ ст., коли ще не були відомі наведені способи обороту грошових коштів, то, відповідно, норми міжнародного документа містили вказівку на встановлення кримінальної відповідальності за підроблення та інші, пов'язані з цим, діяння лише стосовно грошових знаків. Зокрема у міжнародному акті не передбачено також кримінальної відповідальності за вивіз фальшивих грошей за межі держави [93, с. 101].

Д. Едмонсон наголошував, що сучасний фальшивомонетник уже не має нічого спільного з тими малоосвіченими злочинцями, які діяли впродовж багатьох століть. Сучасний випускник престижного вищого навчального закладу – досвідчений інженер-металург, зайнятий своїм промыслом у майстерні, оснащений різноманітним новітнім електронним обладнанням [223, с. 247]. Подібну думку відстоює В. О. Іваненко, зазначаючи, що злочинці вдало використовують сучасну техніку, хімічні речовини, барвники, якісний папір, що дає змогу швидко й у великій кількості виготовляти фальшивки високої якості [93, с. 102].

Усвідомлюючи нові технічні спроможності злочинців, законодавець передбачив ст. 199 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання під час продажу товарів, збуту або збут

підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів [174]. Водночас, зважаючи на значні негативні наслідки, що спричиняються підробленням сучасних засобів доступу до банківських рахунків, діє ст. 200, що передбачає незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення, що значно розширює зміст злочинних діянь, зазначених Конвенцією [215].

Отже, із наведених міжнародно-правових стандартів щодо регулювання відповідальності за злочини у сфері економіки доцільно підсумувати, що основні їх приписи, за винятком окремих уточнень, відображені у чинному кримінальному законодавстві України у таких статтях:

– ст. 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів;

– ст. 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення;

– ст. 209. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

– ст. 209¹. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму;

– ст. 229. Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару;

– ст. 306. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Водночас через нещодавні законодавчі зміни у КК України слід наголосити на заходах кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Така доцільність полягає у наявності підстави для застосування до юридичної особи відповідних заходів – учинення уповноваженою особою окремих злочинів у сфері економіки.

Загалом відповідно до міжнародно-правових норм відповідальність юридичних осіб є обов'язковою вимогою щодо ефективності боротьби з низкою злочинних діянь. Перш за все це пов'язано зі злочинною експансією транснаціональних корпорацій, що спричиняють значну шкоду національній економіці держав, а така діяльність визначається юристами різних країн як «економічна агресія» [302, с. 10].

Отже, Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (31.10.2003 р.) [116] передбачає необхідність встановлення відповідальності юридичних осіб за участь у злочинах; Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (27.01.1999 р.) [132] містить конкретизацію злочинів – дача хабара, зловживання впливом та відмивання доходів; Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (15.11.2000 р.) [115] – вимогу встановлення кримінальної відповідальності юридичним особам за участь в організованій злочинній групі, перешкоджання здійснення правосуддя; у Міжнародній конвенції Організації Об'єднаних Націй йдеться про боротьбу з бомбовим тероризмом (15.12.1997 р.) [186].

У наукових колах триває полеміка щодо доцільності впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб [2, с. 142; 39, с. 81; 200, с. 18–21; 212, с. 65; 328, с. 56–58], однак ратифікація міжнародного договору передбачає зобов'язання держави виконувати його приписи, тому встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб не є винятком. Особливого значення впровадження у внутрішнє законодавство приписів міжнародного права набуває тоді, коли наслідком є дотримання

міжнародних стандартів. Це, зокрема, стосується й досліджуваного випадку, оскільки відповідальність юридичних осіб є одним із пунктів виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України.

Отже, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. (набрання чинності 01.09.2014) [233], Загальну частину КК України доповнено Розділом XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Такі нововведення передбачають підстави для застосування, звільнення від застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, їх види тощо.

Відповідно до тематики дослідження кримінально-караними діями юридичної особи є вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст.ст. 209, 306 КК України. Покаранням може бути штраф, конфіскація майна, ліквідація.

Хоча застосування наведених стягнень вже були передбачені цивільним та адміністративним правом, проте нема необхідності вдаватися до аналізу щодо доцільності введення таких нововведень. За результатами анкетування, такі зміни є слушними (68%); зокрема за злочини, передбачені ст.ст. 209 і 306 КК України, – 22%, за кожен злочин у сфері економіки – 65%; а решта (13%) зазначили ст.ст. 205, 212, 221, 223 КК України.

Про підтвердження чи спростування наведеного свідчитимуть статистичні дані щодо динаміки вчинення злочинів. Загалом міжнародно-правові вимоги виконані, що сприяло певному упорядкуванню українського законодавства відповідно до міжнародно-правових стандартів охорони економіки.

Окрім зазначених міжнародно-правових актів, задля упорядкування національного законодавства відповідно до міжнародно-правових нормам,

організації та здійснення міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності, зокрема економічної, засадничими є такі документи:

- Загальна декларація прав людини;
- Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього;
- Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини;
- Декларація ООН про ліквідацію усіх форм расової дискримінації;
- Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього;
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [104, с. 287].

Боротьба зі злочинами у сфері економіки на міжнародному рівні здійснюється не лише шляхом криміналізації зазначеного діяння, а й внаслідок запровадження цілого комплексу заходів, які передбачають створення відповідних органів, розроблення рекомендацій, впровадження системи правової допомоги у кримінальних справах тощо. Ратифікація Європейських конвенцій (про передачу провадження у кримінальних справах, видачу правопорушників, взаємну допомогу тощо) сприяє розширенню правової бази діяльності правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинами у сфері економіки. На основі цих актів укладаються угоди між правоохоронними органами суверенних держав.

Однак, на відміну від відомчих договорів міжнародні договори України укладаються від імені держави загалом. Тому завдяки їм складовою правової системи нашої країни, після відповідної процедури ратифікації та упорядкування законодавства відповідно до положень прийнятих документів, є загальновизнані принципи і норми міжнародного права.

Очевидною є та обставина, що взаємодія національного та міжнародного права не повинна зводитися лише до взаємодії нормативних складових цих правових систем, а до беззаперечного впливу на правову систему України загалом. Сюди необхідно віднести її нормативну, організаційну, ідеологічну складові та відповідні рушійні процеси: правотворчість, правове мислення тощо [318, с. 5].

В. Ю. Мейтус зазначав, що можна створювати програми, розробляти стратегії, приймати закони, і навіть засновувати відомства з величними та багатообіцяючими назвами, і водночас не зрушитися з місця [180, с. 251]. За останнє десятиріччя внаслідок певних причин, зазначає В. М. Кудрявцев, жодна зі створених за цей час програм боротьби зі злочинністю не виконана повністю [153, с. 338].

Процес удосконалення та упорядкування внутрішнього законодавства щодо протидії злочинам у сфері економіки відповідно до міжнародно-правових норм не завжди сприяє ефективному та реальному виконанню їхніх приписів. Із цього приводу М. І. Хавронюк, аналізуючи сучасний стан боротьби з корупцією, наголошував, що за двадцять років у сфері законотворчої діяльності можна було спостерігати, як законопроекти приймалися відразу у першому й другому читаннях практично без обговорень. Попри те, що явно, кричуще суперечили Конституції, були закони, котрі вважалися «народженими» ще до їх «запліднення», і закони, котрі вважалися «чинними, але не діючими». Траплялося, що зміни вносилися до законів, прийнятих буквально «вчора», а іноді забували внести вкрай необхідні зміни роками. Є чимало законів, до яких вносилися сотні, інколи протилежних за змістом, змін, і приймається чимало нових законів, які втручаються у компетенцію уряду або регулюють питання, давно вирішені іншими законами. Є закони, які з різних причин просто не діють, а є такі, що діють, хоча вочевидь діяти не повинні... [336].

Підсумовуючи, доцільно зазначити вагому роль імплементації положень міжнародного кримінального права в удосконаленні КК України, а відтак його відповідність чинним міжнародним договорам. Водночас через специфіку досліджуваної галузі права, попри доцільність та обґрунтованість визнання того чи іншого небезпечного діяння злочином, приписи міжнародних договорів України не можуть здійснювати кримінально-правову охорону без відповідного включення їх до системи вітчизняного кримінального законодавства.

Висновки до другого розділу

1. Під час аналізу кримінально-правової літератури встановлено широке використання терміна «засоби». Однак серед учених нема однастайності щодо змісту цього явища. Це свідчить, що обрана проблема ще не стала об'єктом належної уваги теоретиків права. Допоки відсутнє наукове визначення окремого поняття, доти відсутні й достовірні його ознаки, властивості, критерії поділу тощо.

Визначення змісту поняття «кримінально-правові засоби охорони економіки України» ускладнює відсутність єдиної дефініції, яка характеризувала б злочинні діяння у сфері економіки. Використовуючи метод виключення, обґрунтовано, що з-поміж загального переліку найуживаніших понять («злочини у сфері економіки», «злочини у сфері економічної діяльності», «злочини економічного характеру», «злочини економічної спрямованості», «злочини у сфері господарської діяльності», «злочини у сфері підприємницької діяльності», «економічні правопорушення», «тіньова економіка», «економічні злочини», «економічна злочинність») найбільш чітко та повно визначає обрану в дослідженні проблематику дефініція «злочини у сфері економіки».

Задля чіткої визначеності змісту окресленого поняття здійснено пізнання проаналізовано терміни, які формулюють через словосполучення цю категорію. Відтак запропоновано визначення терміна «злочини у сфері економіки» – це кримінально-карані діяння, які посягають на суспільно-економічні відносини та встановлений механізм господарювання.

2. Термін «економіка» не вказано у ч. 1. ст. 1 КК України у переліку об'єктів охорони, однак відповідно до тематики дисертаційної роботи завданням КК України визначається правове забезпечення охорони економіки від злочинних посягань. Вирішення цього завдання полягає у визначенні, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили. Для встановлення інструмента здійснення окресленої

охорони визначено додаткові ключові поняття. Отже, через тлумачення термінів «метод», «засіб», «форма» з'ясовано, що визначення, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили, – це спосіб пізнання певного явища через нормативно-правові приписи, зміст яких має певну форму, яку законодавець шляхом надання їм зовнішніх меж розмістив у кримінально-правовій нормі. Своєю чергою, кримінально-правова норма знаходить свій вияв у статті КК України або її частині. Отже, засобом здійснення кримінально-правової охорони є стаття/її частина КК України.

3. З метою з'ясування питання, чи є кримінально-правовим засобом стаття КК України загалом, здійснено аналіз її складових – диспозиції та санкції. Обґрунтовано, що наявність функцій, які властиві лише окремому структурному елементу, без тих, що притаманні іншому, не дають підстав ототожнювати їх як окремих засіб кримінально-правової охорони.

4. Встановивши зміст понять «засіб» та «кримінально-правовий засіб», на основі визначення терміна «злочини в сфері економіки» запропоновано визначення досліджуваного явища. Відтак під кримінально-правовим засобом охорони економіки України необхідно розуміти окрему статтю або частину статті кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, який заподіює шкоду суспільно-економічним відносинам та/або встановленому механізму господарювання.

5. З метою встановлення видів кримінально-правових засобів охорони економіки України здійснено аналіз нормативно-правових актів на предмет з'ясування питання, чи знаходять окреслені засоби своє втілення лише в КК України. Встановлено, що джерелами кримінального права є: КК України, Конституція України, закони (кримінальні, некримінальні), рішення Конституційного Суду України, міжнародні договори, норми галузей права та нормативно-правових актів, до яких відсилає бланкетна диспозиція статті, вирок суду. Водночас наведене не визначає ці нормативно-правові акти як кримінально-правові засоби охорони економіки України, що свідчить про відсутність підстав для пошуку їх поза кримінальним законом.

6. Доведено, що, попри те, що норми Загальної частини КК України й містять обов'язкові правила, однак самотійно виконувати роль кримінально-правового засобу охорони не можуть. Натомість групу досліджуваних засобів формують статті/частини статей Особливої частини КК України, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини в сфері економіки. Відповідно до діючого законодавства кримінально-карані діяння у сфері економіки зазначені у ст.ст. 111, 113, 114, 306 Розділу VII (окрім ст.ст. 201 і 227) КК України.

7. Для систематизації, поглиблення й отримання нових знань стосовно досліджуваного явища здійснено класифікацію кримінально-правових засобів охорони розглядуваної сфери. У зв'язку із відсутністю кримінально-правової літератури стосовно порушеної в дисертаційній роботі проблематики досліджувалися наукові праці присвячені економічній злочинності та злочинам у сфері економіки. Використовуючи логічні правила, за основу поділу обрано родовий об'єкт посягання, внаслідок чого законодавцем визначено сфери вчинення кримінально-караних діянь, зокрема злочинів: проти основ національної безпеки України; у сфері господарської діяльності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; інших злочинів проти здоров'я населення.

Запропоновані авторське визначення та класифікація не є незмінними та остаточними, пояснюється постійним розвитком та модернізацією, відповідними вимогами часу, економічними відносинами і процесами організації та регулювання ними.

8. Відмежування досліджуваного явища від інших сприяло ґрунтовному пізнанню поняття кримінально-правових засобів, визначенню їх ролі у протидії економічній злочинності. Зокрема, встановлюючи відмінність кримінально-правових засобів охорони економіки України від суміжних понять, виокремлено такі: захід, покарання, санкція, метод. Зокрема, захід, покарання, та санкцію можна охарактеризувати як форму реалізації державою кримінально-правових засобів. Тобто це застосування до особи,

яка вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру (покарання тощо), передбачених у санкції статті, з урахуванням положень Загальної частини КК України. Натомість кримінально-правовий метод – це певна група способів, прийомів, сукупність яких дає змогу реально втілити приписи, зазначені у кримінально-правовому засобі. Наведені поняття не є тотожними, однак, маючи єдину правову природу, тісно пов'язані між собою, створюючи певну систему, зв'язок елементів.

9. Внаслідок розширення меж злочинних проявів очевидним є факт, що протидія злочинам, яка раніше вважалася самостійною проблемою держави, за сучасних умов, вже не може вирішуватися тільки на національній основі та вимагає координації, узгодження відповідних міжнародних заходів. Трансформація окремих злочинних проявів із національного рівня у міжнародний спричинив об'єднання зусиль міжнародного співтовариства щодо запобігання цьому небезпечному явищу через уніфікацію кримінального законодавства держав та правову допомогу у кримінальних справах.

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що міжнародне співтовариство особливу увагу приділяє протидії лише певним злочинним проявам у сфері економіки, що відображені у чинному кримінальному законодавстві України, зокрема у ст.ст. 199, 200, 209, 209¹, 229, 306 КК України.

В окремих випадках норми міжнародного права не в змозі охопити всі можливі прояви вагомих суспільно небезпечних діянь. Але це не є перепорою для самостійного запровадження кримінальної відповідальності на рівні національного законодавства. Прикладом цього може слугувати міжнародно-правове регулювання протидії фальшивомонетництву, що відображено у ст. 199 КК України. Однак, усвідомлюючи нові технічні можливості злочинців, законодавець виокремив ст. 200, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням

для їх виготовлення, що значно розширює зміст злочинних діянь, зазначених у міжнародному документі.

Доповнення Загальної частини КК України Розділом XIV¹ сприяло упорядкуванню українського законодавства відповідно до міжнародно-правових стандартів охорони економіки. Такі нововведення передбачають підстави для застосування, звільнення від застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, їх види тощо.

На основі проаналізованих статей констатовано:

– доцільність включення законодавцем до предикатних злочинів (щодо примітки до ст. 209) ст.ст. 212 та 212¹ КК України, оскільки відповідно до санкцій цих статей значний розмір коштів свідчить про суспільну небезпеку вчиненого діяння, яке передувало легалізації (відмиванню) доходів.

– слушність пропозицій щодо необхідності розширити об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 229, шляхом доповнення диспозиції додатковим діянням: «використання схожих (імітуючих) знаків для товарів і...».

Своєчасне упорядкування внутрішнього законодавства відповідно до міжнародно-правових норм та формування правової системи України згідно з міжнародними стандартами сприятиме удосконаленню кримінально-правових засобів охорони економіки, що дасть змогу молодій державі успадкувати багаторічний світовий досвід протидії поширенню цього явища.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1 Особливості застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України

Попередні підрозділи дисертаційної роботи стосувалися вивчення питань, пов'язаних із правотворчою діяльністю у сфері охорони економіки України від злочинних посягань. Зокрема розглядалися основні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених, науковий інтерес яких спрямований на окреслену проблематику. Відтак наведено власну позицію щодо сучасного стану дослідження охорони економіки України, окреслено проблемні моменти задля їх вирішення, обґрунтовано використання поняття злочинів у сфері економіки, встановлено кримінально-правові засоби охорони економіки України, здійснено аналіз зарубіжного досвіду тощо.

Водночас недостатньо акцентувати лише на теоретичній основі. На необхідності розширення сфери наукового дослідження наголошувала і Н. П. Ждиняк. Розглядаючи питання співвідношення понять реалізації та застосування забороняючих кримінально-правових норм, учена вбачала потребу у вивченні не лише чинного законодавства, а й практики його застосування судами й органами виконання покарань [77, с. 305].

Відмежовуючи явища реалізації та застосування забороняючих кримінально-правових норм, Л. І. Спірідонов визначав їх як стадії дії норми. Зокрема, дію закону автор розглядав як дві стадії – перша попереджувальна дія юридичної заборони, що змушує людину утриматися від вчинення протиправних діянь; друга – застосування кримінального закону

правоохоронними органами в тому випадку, якщо кримінально-правова заборона все ж таки порушується [309, с. 126].

Загалом кожна норма кримінального права за своїм значенням і змістом має встановлювати: 1) коли слід керуватися певною правовою нормою; 2) яка поведінка визнається як належна за цією правовою нормою для учасників регульованих відносин; 3) які наслідки настануть для особи, яка порушила припис цієї правової норми [292, с. 1].

Зміст кримінального закону дає роз'яснення щодо наведених питань, однак не з'ясовано, які саме наслідки реально настануть для особи, яка порушила кримінально-правову заборону. Це пояснюється тим, що стан злочинності залежить не тільки від детермінантів, що сприяють вчиненню злочинів, а й від чинників, що перешкоджають здійсненню неправомірних діянь, одним із яких, зокрема, є загроза застосування кари.

Покарання передусім має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів і засудженими, й іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України). Із набранням чинності забороняюча кримінально-правова норма вже починає діяти, оскільки саме з цього моменту можливий її попереджувальний вплив на відповідних осіб. Однак, коли такий вплив не спрацював і вчинено злочин, то з цього моменту працівники судових та правоохоронних органів застосовують забороняючу кримінально-правову норму [76, с. 303].

Застосування норм права – це форма реалізації норм права компетентними суб'єктами щодо вирішення конкретної справи, що має державно-владний, творчо-організуючий характер, здійснюється у встановленому процедурному порядку і завершується виданням правозастосовного акта [42]. Своєю чергою, акт застосування права – це індивідуальний правовий акт державновладного характеру, прийнятий компетентним органом у встановленій законодавством формі, з конкретної справи, стосовно конкретного суб'єкта, і підтверджує, встановлює, змінює або припиняє його права чи обов'язки [11].

Якщо у встановленому законом порядку доведено, що особа вчинила злочин, то до неї застосовується покарання, передбачене санкцією конкретного кримінально-правового засобу. Однак санкція сама по собі автоматично не може призвести до негативних юридичних наслідків щодо правопорушника, а тому для цього потрібна додаткова дія державного органу або посадової особи [42]. Йдеться про винесення судом обвинувального вироку щодо особи, яка вчинила злочин, що є актом застосування права.

Отже, шляхом аналізу вироку, можливо з'ясувати, які саме наслідки реально були застосовані до особи, яка порушила кримінально-правову заборону. Важливість встановлення цієї інформації пояснюється значенням покарання, оскільки воно є наразі одним з істотних антикриміногенних чинників [292, с. 6]. Неминуче настання суворого покарання є дієвим заходом запобігання вчиненню злочину.

Зважаючи на взаємозалежність диспозиції та санкції кримінально-правової норми [52, с. 128–129; 334, с. 20; 80, с. 44], встановлення виду та розміру призначеного покарання дасть змогу визначити особливості та доцільність її застосування загалом. Про необхідність внесення відповідних змін зокрема свідчать і результати дослідження ефективності реалізації кримінально-правового засобу охорони економіки України (підрозділ 3.2).

Відтак проаналізовано по 20 вироків, у яких зазначено конкретну статтю КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення злочину у сфері економіки. Під час дослідження кожного вироку основну увагу приділено інформації, яка надала б відповідь на такі питання: 1) вид покарання, яке призначено; 2) чи знаходиться розмір призначеного покарання у межах, визначених санкцією; 3) якщо у межах, то до якої межі ближче – верхньої чи нижньої; 4) реальність виконання покарання. Отримані дані вкажуть на доцільність застосування того чи іншого виду покарання під час учинення конкретного злочину. Для об'єктивної оцінки встановлення особливостей застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України визначено часовий період – 2012 та 2013 рр., відповідно, по 10 вироків за кожен

рік. Цей період дослідження обрано, оскільки зазначені роки характеризуються відносною стабільністю у правовій системі, що дасть змогу виявити тенденції, що відбуваються в умовах, не наближених до військового стану.

Залежно від визначеної законодавцем послідовності зазначення кримінально-правових засобів у КК України, за умови наявності вироків, раціонально розпочати дослідження від найпершого.

Стаття 114. *Шпигунство*. За встановлений період ухвалено лише два обвинувальні вирокі, однак лише один стосувався злочину, де об'єктом посягання визначено національну безпеку України у сфері економіки. Отже, одній особі призначене покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк у межах санкції ближче нижньої межі з реальним його відбуванням (табл. 3.1.1).

Стаття 199. *Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів*. Відповідно до змісту вироків за вчинення 22 злочинів 22 особам призначено покарання, з яких: 1 штраф (4%), 1 громадські роботи (4%), 1 обмеження волі (4%), 19 позбавлень волі на певний строк (88%). У межах санкції – 16 (73%), які всі, без винятку, ближче нижньої межі, а ті, що виходять за межі, становлять 6 (27%). Однак із призначених покарань лише 6 характеризуються реальним відбуванням (27%), а 16 позбавлень волі на певний строк – звільненням (73%) (табл. 3.1.2). Це свідчить про те, що санкція потребує законодавчого перегляду як така, що є надмірно суворою, внаслідок чого у більшості випадків відсутнє реальне відбування покарання.

Стаття 200. *Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення*. За окреслений період ухвалено лише 6 обвинувальних вироків, в яких визначено винними у вчиненні цього злочину 8 осіб. Отже, серед призначених покарань: 6 штрафів (75%) і 2 позбавлення волі на певний строк (25%). У межах санкції – 7 (87%)

покарань, з яких ближче нижньої межі – 5 (71%), а ближче верхньої – 2 (29%). Лише одне покарання виходить за межі санкції (13%). Відповідно до призначених покарань 6 характеризуються реальним відбуванням (75%), а 2 позбавлення волі на певний строк – звільненням (25%) (табл. 3.1.3). Тобто жодне із призначених покарань у вигляді позбавлення волі не було реально відбуте.

Стаття 203¹. *Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва*. За наведений період ухвалено лише 14 обвинувальних вироків, в яких зазначено вчинення 14 злочинів, за які передбачено кримінальну відповідальність цією статтею. Отже, 14 особам призначено покарання, з яких 12 штрафів (86%) і 2 позбавлення волі на певний строк (14%). Розміри покарань, що знаходяться в межах санкції, – 6 (43%), з яких тих, що ближче нижньої межі, – 5 (83%), а ближче верхньої – 1 (17%). 8 покарань виходять за межі санкції (57%). Необхідно зазначити, що із призначених покарань 13 характеризуються реальним відбуванням (93%) і тільки одне позбавлення волі на певний строк – звільненням (7%) (табл. 3.1.4).

Стаття 203². *Зайняття гральним бізнесом*. Відповідно до змісту вироків вчинено 20 злочинів, за які 20 особам призначено покарання тільки у вигляді штрафу (100%). У межах санкції – 15 (75%) покарань, які всі, без винятку, ближче нижньої межі, а ті, що виходять за межі, становлять 5 (25%). Усі покарання, без винятку, характеризуються реальним відбуванням (100%) (табл. 3.1.5).

Стаття 204. *Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів*. Відповідно до змісту вироків вчинено 42 злочини. Серед призначених покарань: 31 штраф (74%), одне обмеження волі (2%) та 10 позбавлень волі на певний строк (24%). У межах санкції – 29 (69%) покарань, які всі, без винятку, ближче нижньої межі, а ті, що виходять за межі, становлять 13 (31%). Однак із призначених покарань 34 характеризуються реальним відбуванням (81%), а 8 покарань у

вигляді позбавлення волі на певний строк – звільненням (19%) (табл. 3.1.6). Зазначене дає підстави стверджувати про необхідність перегляду доцільності передбачення у цій статті покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк.

Стаття 205. *Фіктивне підприємництво*. Відповідно до змісту вироків було вчинено 20 злочинів, за які 20 особам призначено: 19 штрафів (95%) та одне обмеження волі (5%). У межах санкції – 19 (95%), які всі, без винятку, ближче нижньої межі, а ті покарання, що виходять за межі, становлять 5%. Однак із призначених покарань лише 15 характеризуються реальним відбуванням (75%), а 4 покарання у вигляді трьох штрафів та одного обмеження волі – звільненням (20%). У зв'язку із закінченням строків давності наявне одне звільнення від кримінальної відповідальності (5%) (табл. 3.1.7). Факт призначення майже усіх покарань ближче до нижньої межі та звільнення їх п'ятої частини від реального відбування свідчить про необхідність законодавчого перегляду цього злочину як адміністративного правопорушення.

Стаття 209. *Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом*. За наведений період ухвалено лише 17 обвинувальних вироків, в яких зазначено вчинення 19 злочинів, за які передбачено кримінальну відповідальність цією статтею. Отже, призначено 46 різновидів покарань, з яких: 17 позбавлень права обіймати певні посади... (37%), конфіскація майна – 10 (22%) та 19 позбавлень волі на певний строк (41%). Розміри покарань, що знаходяться у межах санкції, – 33 (72%); ті, що ближче нижньої межі, – 11 (33%), а ближче верхньої – 22 (67%). 13 покарань виходять за межі санкції (28%). Із призначених покарань 39 характеризуються реальним відбуванням (85%) і 7 позбавлень волі на певний строк – звільненням (15%) (табл. 3.1.8). Доцільно наголосити, що найбільше покарань у вигляді позбавлення волі на певний строк призначено саме за вчинення досліджуваного злочинного діяння.

Стаття 210. *Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених*

бюджетних призначень або з їх перевищенням. За вказаний період ухвалено лише 4 обвинувальних вироки. З-поміж призначених покарань – 2 штрафи (33%), 2 позбавлення права займати певні посади ... (33%), одне обмеження волі (17%) та одне позбавлення волі на певний строк (17%). Усі покарання знаходяться у межах санкції ближче нижньої межі (100%). Усі призначені покарання характеризуються реальним відбуванням (100%) (табл. 3.1.9).

Стаття 212. *Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів).* Відповідно до змісту вироків вчинено 20 злочинів, за які призначено 45 покарань, з яких – 14 штрафів (32%), 19 позбавлень права обіймати певні посади ... (42%), 6 конфіскацій майна (13%) та 6 позбавлень волі на певний строк (13%). З-поміж призначених покарань ті, що в межах санкції, – 36 (80%), з яких ближче нижньої межі – 16 (44%) та 20 – ближче верхньої межі (56%). Виходять за межі санкції 9 покарань (20%). Однак із призначених покарань лише 36 характеризуються реальним відбуванням (80%), а 7 покарань у вигляді однієї конфіскації майна та 6 позбавлення волі на певний строк – звільненням (16%). У зв'язку зі закінченням строків давності наявні 2 випадки звільнення від кримінальної відповідальності (4%) (табл. 3.1.10). Дані свідчать про відсутність жодного реального відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

Стаття 212¹. *Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.* Зокрема, ухвалено лише 2 обвинувальних вироки. Серед призначених покарань 2 штрафи (50%), одна конфіскація майна (25%) і одне обмеження волі (25%). Ті, що в межах санкції, становлять 3 (75%), з яких ближче нижньої межі – 2 (67%) та 1 – ближче верхньої межі (33%). Виходить за межі санкції 1 покарання (25%). Однак із призначених покарань лише 3 характеризуються реальним відбуванням (75%), а 1 покарання у вигляді штрафу – звільненням (25%) (табл. 3.1.11).

Стаття 213. *Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом.* Відповідно до змісту вироків 20 особам призначено 3 штрафи (15%) та

17 громадських робіт (85%). У межах санкції – 18 (90%), з яких ближче нижньої межі – 17 (94%) та 1 – ближче верхньої межі (6%). Виходять за межі санкції 2 покарання (10%). Варто зауважити, що спільно зі ст. 203-2, за наявності 20 вироків, це єдині випадки відсутності звільнень від відбування покарання (табл. 3.1.12), що підтверджує відповідність учиненого діяння з передбачуваним у санкції покаранням.

Стаття 216. *Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок.* Ухвалено лише 12 обвинувальних вироків, в яких зазначено вчинення 13 злочинів, за які передбачено кримінальну відповідальність цією статтею. Отже, 13 особам призначено покарання, які всі у виді штрафу (100%). У межах санкції – 9 (69%), з яких ближче нижньої межі 8 (89%) та 1 – ближче верхньої межі (11%). Виходить за межі санкції 4 покарання (31%). Усі покарання, без винятку, характеризуються реальним відбуванням (100%) (табл. 3.1.13).

Стаття 219. *Доведення до банкрутства.* Ухвалено лише 1 обвинувальний вирок. Отже, призначено 2 покарання: у вигляді штрафу (50%) та позбавлення права обіймати певні посади... (50%); обидва у межах санкції (100%), що ближче верхньої межі (100%) з реальним їх відбуванням (100%) (табл. 3.1.14).

Стаття 222. *Шахрайство з фінансовими ресурсами.* Ухвалено 19 обвинувальних вироків, відповідно до яких вчинено 20 злочинів. Призначено 29 покарань, з яких: 19 штрафів (66%), 9 позбавлень права обіймати певні посади ... (31%) та 1 позбавлення волі на певний строк (3%). У межах санкції – 15 (52%), з яких ближче нижньої межі – 11 (73%) та 4 – ближче верхньої межі (27%). Виходять за межі санкції 14 покарань (48%). Із призначених покарань лише 27 характеризуються реальним відбуванням (93%). У зв'язку зі закінченням строків давності наявні 2 випадки звільнення від кримінальної відповідальності (7%) (табл. 3.1.15).

Стаття 229. *Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.*

Ухвалено 15 обвинувальних вироків, відповідно до яких вчинено 18 злочинів. Призначено 23 покарання, з яких 18 штрафів (78%) та 5 позбавлень права обіймати певні посади ... (22%). У межах санкції – 14 (61%), з яких ближче нижньої межі – 12 (86%) та 2 – ближче верхньої межі (14%). Виходять за межі санкції 9 покарань (39%). Усі покарання, без винятку, характеризуються реальним відбуванням (100%) (табл. 3.1.16).

Стаття 233. *Незаконна приватизація державного, комунального майна.* Ухвалено лише один обвинувальний вирок, в якому зазначено вчинення одного злочину із призначенням одного покарання у вигляді штрафу, що виходить за межі санкції з реальним його відбуванням (табл. 3.1.17).

Стаття 306. *Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.* Ухвалено 12 обвинувальних вироків, відповідно до яких було вчинено 12 злочинів. Призначено 19 покарань, з яких 7 конфіскацій майна (37%) та 12 позбавлень волі на певний строк (63%). У межах санкції – 7 (37%), які всі ближче верхньої межі (100%). Виходять за межі санкції 12 покарань (63%). Однак із призначених покарань лише 15 характеризуються реальним відбуванням (79%), а 4 покарання у вигляді позбавлення на певний строк – звільненням (21%) (табл. 3.1.18). Наведене свідчить про необхідність перегляду розміру покарання.

Слід зазначити, що на момент дії кримінально-правового засобу відсутні обвинувальні вирокі за злочинні діяння, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена ст.ст. 111, 113, 205¹, 206, 206², 209¹, 211, 222¹, 223¹, 223², 224, 231, 232, 232¹, 232². Крім того, відсутня практика застосування ст. 218¹ у зв'язку із доповненням нею КК України у 2015 р.

Отже, проаналізувавши 244 обвинувальні вирокі, у яких зазначено призначення покарання за вчинення злочину у сфері економіки, наведемо особливості застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України.

1. Кримінально-правові засоби, за якими наявні випадки їхнього застосування, – 18, зокрема: ст.ст. 114, 199, 200, 203¹, 203², 204, 205, 209, 210, 212, 212¹, 213, 216, 219, 222, 229, 233, 306 (52%).

2. Кримінально-правові засоби, за якими відсутні наявні випадки їхнього застосування, – 16: ст.ст. 111, 113, 205¹, 206, 206², 209¹, 211, 218¹, 222¹, 223¹, 223², 224, 231, 232, 232¹, 232² (48%).

3. З-поміж призначених покарань:

- штраф – 49%;
- позбавлення права обіймати певні посади... – 16%;
- громадські роботи – 5%;
- конфіскація майна – 7%;
- обмеження волі – 1%;
- позбавлення волі на певний строк – 22%.

4. Покарання у межах санкції – 71%, з-поміж яких:

- ближче нижньої межі – 73%;
- ближче верхньої межі – 27%.

5. Покарання, що виходять за межі санкції, – 29%.

6. Реальне відбуття покарання – 84%.

7. Звільнення від відбування покарання – 15%, з-поміж яких:

- штраф – 10%;
- конфіскація майна – 2%;
- обмеження волі – 2%;
- позбавлення волі на певний строк – 86%;

8. Звільнення від кримінальної відповідальності – 1%.

Завдання кримінального закону передусім полягає у загальній превенції, коли попередження розраховане на невизначене коло осіб. Кримінальний закон в такому випадку забезпечує законслухняну поведінку громадян, утримує їх від вчинення протиправних дій [104, с. 176]. Відповідно, на законодавчому рівні закріплено, що одним із завдань КК України є запобігання злочинам, яке здійснюється шляхом визначення у ньому, які

суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили (ст. 1 КК України).

За результатами дослідження, найбільш поширеним видом призначеного покарання за злочини у сфері економіки є штраф – 49%. Загалом штраф не тільки у вітчизняному, але й у зарубіжному кримінальному праві давно вже став класичним видом покарання. У сучасному світі немає жодного кримінального кодексу, який би не передбачав цього виду покарання [225, с. 3].

З цього приводу В. В. Коваленко вважає за необхідне оптимізувати практику застосування покарання у вигляді штрафів за економічні злочини з метою встановлення адекватності такого покарання тяжкості вчиненого злочину, особі винного і обставинам справи [104, с. 183].

Загалом автор, здійснюючи дослідження штрафу як виду покарання за кримінальним правом України, наводить такі позитивні ознаки його застосування:

- ефективний вплив на злочинця без застосування до нього суворих заходів, зокрема позбавлення волі;
- скорочення питомої ваги позбавлення волі у структурі карності злочинів і зниження рівня переповнення в'язниць;
- відсутність необхідності у спеціальній виконавчій системі;
- поповнення державного бюджету [104, с. 183].

Безумовно, штраф як вид покарання найчастіше зустрічається у Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності», що підтверджує усвідомлення законодавця ефективності використання зазначеного заходу примусу за злочини, вчинені у сфері економіки. Однак наявними є норми, де тяжкість вчиненого діяння не відповідає суворості застосованому виду покарання.

У цьому контексті слушно навести прикладом призначених покарань та їх реальних відбувань. Хоча санкцією статті й передбачено певний вид покарання, однак, якщо суд під час призначення покарання, зважаючи на тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може

ухвалити рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). Зокрема, щодо цієї групи злочинів, то це стосується покарань у вигляді позбавлення волі на певний строк, оскільки з-поміж загальної кількості звільнення від покарань вони становлять 86%.

Уже неодноразово наголошувалося на особливій специфіці суб'єктів злочинів у сфері економіки, освітній, соціальній та культурно-правовий рівень яких дає змогу виокремити економічну злочинність як «білокомірцеву». Зокрема, одним із напрямів діяльності сучасної пенітенціарної системи щодо встановлення соціальної справедливості є не лише каральна функція, а й профілактика рецидиву злочинів. Однак внаслідок тривалого перебування у місцях позбавлення волі, негативного впливу оточуючого криміногенного елемента – засуджений за злочин у сфері економіки набуває нових навичок та вмінь, що сприятимуть повторному вчиненню неправомірної діяльності у майбутньому.

Відтак сумнівним постає факт, що потрапляння цієї категорії суб'єктів злочинів до місць позбавлення волі сприятиме досягненню виправлення засудженої особи та попередження з її боку вчинення нових злочинів.

Є й інший аспект. Існує безліч прикладів, коли після відбування покарання (повністю або частково) особа не відчуває себе покараною, бо в її розпорядженні залишаються будинки, автомобілі, фірми, значні кошти за кордоном тощо. Водночас держава та громадяни залишаються ошуканими [104, с. 184].

Тому, поряд із зазначеними позитивними рисами штрафу, доцільно навести і негативні, зокрема:

– неможливість застосування штрафу до всіх категорій населення у зв'язку з його майновим розшаруванням (існування альтернативи у вигляді позбавлення волі і штрафу призводить до того, що незаможним засудженим призначається позбавлення волі, а багатим – штраф);

– можливість заміни штрафу позбавленням волі, що призводить на практиці до того, що за діяння незначної тяжкості особа піддається позбавленню волі [225, с. 4].

Ось чому у кожному випадку суд під час призначення покарання за кожною справою має зважати на ступінь тяжкості вчиненого злочину, обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання, особу винного. Правильна кваліфікація злочину є необхідною передумовою індивідуалізації покарання, оскільки лише на її підставі можливе винесення судом законного і обґрунтованого вироку, а отже, і призначення справедливого і доцільного покарання.

Для остаточного вирішення питання щодо актуальності застосування штрафу як основного виду покарання за злочини у сфері економіки необхідно розглянути способи визначення одиниці виміру такого виду покарання відповідно до іноземних законодавств.

Загалом умовно можна виокремити три способи:

1) визначається у сталих сумах у національній грошовій одиниці відповідної країни (Росія, Англія, Швейцарія);

2) використання певної умовної розрахункової одиниці:

а) без урахуванням розміру доходів конкретної особи, яка вчинила злочин: одиниці, так званої, «базової величини» (Білорусь), мінімальні заробітні плати (Латвія), мінімальні прожиткові мінімуми (Литва), неоподаткований мінімум доходів громадян (Україна);

б) із урахуванням розміру доходів конкретної особи, яка вчинила злочин (Іспанія, Польща, Німеччина);

3) встановлення штрафу у розмірі, кратному розміру майнової шкоди, що заподіяна злочином (зокрема кримінальним кодексом УРСР відповідно до ст. 84-1 призначалося покарання у трикратному розміру викраденого).

З огляду на зазначене, доцільно також навести законодавство Німеччини щодо можливості призначення судом виплати штрафу частинами. Натомість за невикрадений грошовий штраф призначається позбавлення волі з розрахунком – одна дена ставка відповідає одному дню позбавлення волі [170, с. 44].

Подібна позиція зазначена і у вітчизняному законодавстві, зокрема у 2008 р. ст. 53 доповнено ч. 4, що передбачає, що суд з урахуванням майнового

стану особи може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до трьох років, що дає підстави стверджувати про удосконалення кримінального законодавства шляхом запозичення деяких норм зарубіжних держав.

Якщо порівнювати з кримінальним законом Німеччини, то варто наголосити, що вітчизняний законодавець пішов дещо гуманнішим шляхом, визнаючи можливість суду замінити несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт. Однак розрахунок такої заміни потребує негайних змін, оскільки десять годин громадських робіт за один встановлений законодавством неоподаткований мінімум доходів громадян або відповідно, місяць виправних робіт – чотири встановлених законодавством неоподаткованих мінімумів доходів громадян – за сучасних умов є просто абсурдним (станом на 01.06.2015 р. розмір встановленого законодавством неоподаткованого мінімуму доходів громадян становить сімнадцять грн.).

Але якщо законодавець ухвалить рішення про прирівнення неоподаткованого мінімуму доходів громадян до податкової соціальної пільги (станом на 01.06.2015 р. – 609 грн.), то мінімальний розмір штрафу зросте із 510 до 18270 грн., що не буде ефективним вирішенням питання.

Тому, з огляду на порушену проблематику та досвід зарубіжних держав, найбільш ефективним та оптимальним вирішенням цієї проблеми буде заміна діючої одиниці виміру штрафу. Подібним шляхом пішло й російське законодавство, яке 2003 р. внесло зміни до кримінального кодексу в частині заміни мінімального розміру оплати праці на російську грошову одиницю – рубль [170, с. 52].

Зважаючи на негативні економічні процеси, що притаманні не лише нашій державі, а й загалом світу (нешодавня світова економічна криза), нестабільність вітчизняної грошової одиниці не дає підстав стверджувати про доцільність впровадження зміни одиниці виміру штрафу на гривню. У цьому разі слушно буде скористатися досвідом Республіки Польща і встановити замість неоподаткованого мінімуму доходів громадян денні

ставки з урахуванням матеріального положення особи та прибутку, який ця особа мала чи могла мати в середньому за день. У разі призначення покарання у вигляді штрафу непрацюючій особі денна ставка вираховується на основі розміру мінімальної заробітної плати. Подібний спосіб визначення одиниці виміру штрафу притаманний і німецькому кримінальному законодавству.

Таке нововведення буде найефективнішим стимулом до утримання від учинення злочинних дій з боку «білих комірців» і вперше, і в майбутньому. Зокрема результати анкетування свідчать, що у разі визначення діючої одиниці виміру покарання неефективною, респонденти вважають за доцільне запровадити використання певної розрахункової одиниці з урахуванням розміру доходів конкретної особи, яка вчинила злочин (74%). Відповідно, особа реально буде усвідомлювати загрозу втрати своїх статків.

З цього приводу В. І. Антіпов зазначав, що логічними і необхідним етапом, який завершує роботу правоохоронних органів, є розгляд кримінальних справ судом, винесення вироку і призначення покарання. Якщо через будь-які причини винній особі призначають покарання, розмір якого не відповідає суспільній небезпеці скоєного та особистості винного, ефективність діяльності правоохоронних органів може бути значно знижена і навіть зведена нанівець [13, с. 847].

Отже, на основі наведеного аналізу, можна зробити підсумок щодо особливостей застосування кримінально-правових засобів охорони економіки України. Найпершою особливістю, що вирізняє цю категорію злочинів з-поміж інших, є призначення основного покарання у виді штрафу. Про це, зокрема, свідчить упровадження значних змін, внесених 2011 р. у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [239], коли низка покарань були замінені саме на штраф. Однак питання щодо ефективності впровадження таких нововведень розглядатиметься у наступному підрозділі.

3.2 Ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України

Будь-яка прийнята законодавчим органом норма є носієм спільної для усіх галузей права ознаки, що полягає у суспільно-корисній меті її існування – отримати максимально позитивні результати у регульованій нею сфері суспільних відносин. Отже, ефективність кримінально-правових норм повинна визначатися тим, наскільки вони сприяють досягненню встановленої законодавцем мети, а відтак – наскільки кримінально-правовий засіб є дієвим, виконуючи роль «спускового механізму» *(відповідно до термінології С. С. Алексєєва – В. Ф.)*.

В. М. Баранов зазначав, що ефективність норми кримінального права характеризує підсумок, кінцевий результат реалізації цієї норми за певний період у сфері, що визначається державою [15, с. 283].

Однак, чи виконує чинне кримінальне законодавство своє завдання, зокрема, чи ефективними є його норми [77, с. 229]. З цього приводу Н. П. Ждиняк зазначає про існування дещо зворотного процесу, незважаючи на декларації України про гуманізацію кримінальної відповідальності та покарання.

На цій проблемі наголошував і М. М. Кропачов як на можливій загрозі тотальній криміналізації Російської Федерації. Відтак найперше завдання для громадськості та держави автор вбачав у обмеженні злочинності. Однак сподівання на те, що її вдасться вирішити шляхом удосконалення кримінального законодавства або суворішим покаранням не виправдались: законодавство поволі удосконалюється, санкції стають більш суворішими, а злочинність зростає [147, с. 3].

Попри надважливість одержаних результатів і для правотворчої, і правозастосовної практики, відсутні дослідження щодо ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України. Крім того, у

юридичній літературі немає одностайності стосовно ефективності правових норм загалом, зокрема щодо ефективності норм кримінального права [293, с. 97].

Отже, дослідження цього питання дасть змогу визначити ефективність реалізації діючих кримінально-правових засобів охорони економіки України, а одержані результати окреслять правові прогалини для їх подальшого усунення.

Як зазначає І. О. Рощина, загалом ефективність – це абстрактне поняття, яке означає тільки здатність застосовуваного засобу сприяти досягненню бажаної мети [293, с. 97]. Термін «ефективність» походить від латинського слова «effectivus» (у перекладі – продуктивний, дієвий) [304, с. 825]. Беручи за основу першоджерело тлумачення явища, його зміст у юридичній літературі знайшов своє відповідне застосування. Найбільше прихильників отримала концепція, згідно з якою під ефективністю правової норми розуміють співвідношення між фактичним результатом їх дії й тією соціальною метою, для досягнення якої ці норми були прийняті (В. М. Кудрявцев, В. І. Нікітинський, М. С. Самощенко, В. В. Глазирін) [357, с. 22]. Однак одразу постає два питання: що треба розуміти під результатом їх дії та яка соціальна мета їх прийняття.

Незважаючи на правову площину досліджень, науковці у своїх працях використовують чимало різних за формою викладу визначень. Учені, визначаючи ефективність, трактують її як правильність, обґрунтованість, доцільність, результативність, оптимальність, економічність, корисність [360, с. 40; 101, с. 18]. Для формування власної позиції розглянемо погляди окремих авторів.

Отже, однією із думок стосовно ефективності є здатність правових норм з найменшими витратами здійснювати позитивний вплив на суспільні відносини [326, с. 26]. Тобто йдеться про їх економічність. Однак таке визначення буде неприйнятним і недоцільним у рамках нашого дослідження. Попри те, що злочини вчиняються у сфері економіки, це не дає підстав ототожнювати ефективність кримінально-правових засобів з їхньою економічністю. Мета їх прийняття не пов'язана зі зменшенням витрат під час регулювання суспільних

відносин, оскільки ефективність норм права можна було б визначати за обсягом затрат, що є неприпустимим для кримінально-правової галузі.

Близьким за значенням економічності, але не тотожним стосовно ефективності є термін оптимальності. Зокрема В. М. Баранов під час визначення оптимальності правової норми вказує на її економічність у соціальних та часових затратах [15, с. 288]. Доцільність використання першої складової уже розглядалося. Відповідно, чи впливає найкоротший термін на здатність норми щодо ефективної реалізації правового забезпечення охорони економіки від злочинних посягань? Очевидно, ні. Ці завдання мають виконуватися постійно, а не якнайшвидше.

В. А. Козлов, формулюючи поняття ефективності правової норми, окреслює її через забезпечення досягнення соціально-корисної та об'єктивно обґрунтованої мети [77, с. 230]. Отже, на думку вченого, ефективність визначається як корисність та обґрунтованість.

Загалом, у юридичній літературі під корисністю правових норм розуміється співвідношення очікуваних та побічних результатів [176, с. 395]. Проте встановлення факту наявності переваги кількості очікуваних результатів над побічними може і підтверджує обґрунтованість існування кримінально-правового засобу, але ці показники у жодному разі не визначають рівень його ефективності.

Наступним є ототожнення ефективності правової норми з результатом її реалізації. Зокрема, у своїх працях на це вказують С. С. Алексєєв та О. В. Смірнов, визначаючи її результативність через наслідки регульованих нормою суспільних відносин, та трактують ефективність як результат впливу права на суспільні відносини [5, с. 32].

Таке ототожнення вважаємо найбільш удалим, але водночас неповним, оскільки не охоплює всього змісту ефективності. Адже знаючи лише наслідок, не можна визначити ефективність, оскільки важливою є мета законодавця у прийнятті окремої кримінально-правової норми. Крім того, не зрозуміло, що необхідно вважати наслідком, – утримання від учинення злочинів, чи винесення обвинувальних вироків.

Наведемо також визначення ефективності правової норми, запропоноване В. В. Лапаєвим та В. Ф. Сіренком. Позиції учених становлять науковий інтерес, оскільки вони під час своїх досліджень пішли шляхом не ототожнення понять, а через концентрацію уваги на явищі інтересу і використання його під час визначення ефективності.

Зокрема, В. В. Лапаєва пропонує розглядати питання ефективності відповідно до сутності правового регулювання, яке полягає у розумінні законотворчості як узгодження різних соціальних інтересів, за якого свобода реалізації одних інтересів не порушує інших [159, с. 41]. Поділяючи цю думку, В. Ф. Сіренко зазначає про існування певної моделі, складові якої можна розглядати як елементи ефективності. Отже, йдеться про соціальні проблеми, котрі потрібно задовольнити за допомогою конкретного нормативного акта; правові засоби, їх кількість та якість; здатність правових засобів задовольняти соціальні потреби, закріплені у нормативному акті; перспективність напрямів удосконалення законодавства з метою задоволення соціальних потреб за допомогою правових засобів [300, с. 3–13].

Незважаючи на те, що така позиція містить у своєму визначенні порушену у науковому дослідженні дефініцію «правовий засіб», однак є неприйнятною для кримінального права. Задоволення зазначених соціальних потреб здійснюється насамперед приватноправовими засобами, а не кримінально-правовими. Водночас запропонований авторами підхід до усвідомлення ефективності правових норм загалом є цінним для теорії права, оскільки дає поштовх до проведення нових досліджень в окресленому напрямі.

Отже, хоча й відсутнє універсальне визначення поняття ефективності правової норми, але для більшості із запропонованих позицій характерне згадування про мету її існування.

Однак звернімося до КК України. Хоча у кримінальному законі чітко не вказано мети законодавця, з якою він приймав відповідні кримінально-правові норми, однак вона впливає зі ст. 1, де визначено основне завдання КК України – охорона найважливіших суспільних відносин від злочинних

посягань, а також запобігання злочинам. Відповідно до цього у КК України передбачено кримінально-правову заборону, а також вид та розмір покарання, що буде застосоване до особи у разі її порушення.

М. М. Кропачов наголошував, що правове регулювання у всіх випадках починається з правової норми, в якій би формі вона не була б виражена [147, с. 25]. Тобто з моменту набрання чинності окремої забороняючої кримінально-правової норми вже починає здійснюватися охорона відповідних суспільних відносин від вчинення злочину.

І. О. Рощина, досліджуючи умови підвищення ефективності норм кримінального права, наголошувала на основному теоретичному підґрунті здійснення цього шляхом системного вивчення статей КК України, а також існуючої правозастосовної практики [294, с. 191]. Тобто автор, підтверджуючи позицію визначення ефективності кримінально-правової норми через співвідношення результату її дії та мети прийняття, наголошує на необхідності досліджень якісних властивостей змісту окресленого явища та практики його застосування.

Характерні риси кримінально-правового засобу охорони економіки України (структурні елементи, джерела, зв'язок із нормами інших галузей права тощо) обговорено у перших двох розділах дослідження. Зокрема, про важливість якісних властивостей норми зазначав Н. П. Ждиняк, акцентуючи на їхній попереджувальній дії на суспільні відносини шляхом впливу на поведінку осіб, які можуть бути суб'єктами злочину [76, с. 302].

Очевидно, кримінально-правова норма не може діяти сама по собі і її дія проявляється у поведінці осіб, на яких вона спрямована. Якщо особа не дотрималася конкретного правила поведінки і порушила його, тоді уповноважений на те орган застосовує кримінально-правову заборону, результат чого описано у підрозділі 3.1. Водночас забороняюча кримінально-правова норма не визнається винятково як правило для правоохоронного органу чи суду, а й для громадян загалом. Уся система кримінально-правових заборон сформована саме через можливість асоціальної поведінки громадян, що завдає істотної шкоди суспільним відносинам [292, с. 3].

Отже, на основі наведених завдань КК України видається можна припустити, що мета прийняття кримінально-правового засобу досягається шляхом невчинення злочину, за який передбачено відповідальність. Правова норма – результат правотворчої діяльності. Наскільки плідно, якісно вона реалізуватиметься, настільки ефективною буде й норма, що встановлюється у процесі цієї діяльності [293, с. 98].

Н. П. Ждиняк зазначає, що ефективність кримінально-правової норми визначається доти, допоки кримінально-правова норма не буде порушена [76, с. 304]. Після порушення кримінально-правової норми автор пропонує розглядати вже ефективність правозастосовчої діяльності.

Оскільки науковий інтерес окресленого дослідження обмежується лише ефективністю реалізації, а не застосуванням кримінально-правових засобів охорони економіки України, то результат цієї діяльності ймовірно простежити за динамікою вчинення відповідних злочинів. Це впливає із міркувань, що основним показником динаміки є темп зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів [143, с. 44]. Відповідні дані засвідчать, на скільки відсотків певна кількість злочинів є більшою або меншою за аналогічний показник, узятий за базу порівняння, що у результаті дасть змогу встановити наявність чи відсутність ефективності конкретного кримінально-правового засобу охорони економіки України.

Одним із чинників впливу на злочинність є зміни кримінального законодавства, що розширюють або звужують сферу злочинних діянь [142, с. 24]. У цьому контексті Ю. В. Баулін зазначає, що законодавство повинно адекватно і своєчасно реагувати на зміни у злочинному середовищі й у сфері протидії злочинності, тобто бути динамічним [16, с. 97].

Задля проведення дослідження доцільно скористатися даними Єдиного звіту МВС України про злочинність за 2002, 2004, 2009 та 2012 роки [66–69]. Вибір зазначених періодів характеризується певними причинами: по-перше, за базу порівняння взято перший рік чинності нового КК України; по-друге, показники продемонструють існуючий стан речей від прийняття КК України і

донині; по-третє, відповідні результати нададуть змогу проаналізувати не лише ефективність існування діючого кримінально-правового засобу, а й впроваджених у ньому значних змін, пов'язаних із прийняттям у 2003, 2008 та 2011 роках відповідних законів [240; 236; 239].

Стаття 199. *Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів.* За 2002 р. зареєстровано 1614 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 1716; 2009 – 1648; 2012 – 460 злочинів (рис. 3.2.3). Отже, порівняно із базовим 2002 р. у 2004 р. темп зростання становить 6%, 2009 р. – 2%, а у 2012 р. зафіксовано темп зниження кількості зареєстрованих злочинів, що сягнув позначки 71,5%. Зміни у зазначену статтю вносилися лише один раз у вересні 2012 р. і стосувалися винятково диспозиції, в частині розширення сфери злочинних діянь. Це єдиний випадок серед кримінально-правових засобів охорони економіки України, коли розмір і вид покарання, з часів прийняття КК України, залишилися сталими.

Стаття 200. *Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення.* За 2002 р. зареєстровано 528 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 55 злочинів; 2009 – 303; 2012 р. – 139 злочинів (рис. 3.2.4). Отже, порівняно із базовим 2002 р. спостерігається темп зниження у 2004 р. на 89,5%, у 2009 – 42,6%, а у 2012 р. – 73,6%. Цікавим постає такий стрімкий темп зниження показників у 2004 р., адже перші зміни в окреслену статтю внесено лише 2008 р. Отже, на ефективність кримінально-правового засобу вплинули інші чинники. Однак результати 2012 р. свідчать про позитивні зміни, внесені не лише 2008 р., а й 2011 та 2012 рр.

Стаття 203¹. *Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва.* У зв'язку з тим, що КК України доповнено зазначеним кримінально-правовим засобом лише 2002 р.,

а за 2004 р. відсутні зареєстровані злочини, то базою порівняння доцільно встановити показник за 2009 р., який становить 467 злочинів, а за 2012 р. – 92 злочини (рис. 3.2.5). Відповідно, простежується суттєвий темп зниження кількості зареєстрованих злочинів, що становить 80,3%. Проаналізувавши діючий зміст статті та зміст у першопочатковій редакції, можна припустити, що виявлений темп зниження пов'язаний зі зміною виду покарання з обмеження волі до п'яти років на штраф, гранична верхня межа якого становить десять тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Стаття 203². *Зайняття гральним бізнесом*. КК України доповнено цією статтею у 2010 р., відповідно, наявні дані лише за 2012 р., що становить 926 зареєстрованих злочинів. Однак уже 2011 р. до цієї статті внесено зміни, що стосувалися винятково покарання. Ефективність зазначеного кримінально-правового засобу і внесених до нього змін можна буде встановити у подальших дослідженнях, що охоплюватимуть показники 2013 і 2014 р.

Стаття 204. *Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів*. За 2002 р. зареєстровано 938 злочинів, відповідно, за 2004 – 1787 злочинів; 2009 – 1152; за 2012 р. – 2115 злочинів (рис. 3.2.6). Отже, порівняно із базовим 2002 р., у 2004 р. темп зростання становив 90,5%; 2009 – 22,8%, а у 2012 р. сягнув позначки 125,5%. У цьому разі кримінально-правові зміни призвели до зворотних наслідків, що наведених у попередній статті. Незважаючи на збільшення суворості покарання у виді штрафу, законодавець виключив можливість призначення покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Дані свідчать про неефективність зазначених нововведень, оскільки кількість зареєстрованих злочинів у 2012 р. збільшилася майже у 2,5 раза, хоча сфера злочинних діянь залишилась незмінною.

Стаття 205. *Фіктивне підприємництво*. За 2002 р. зареєстровано 182 злочини, відповідно, за 2004 рік – 245 злочинів; 2009 – 460; за 2012 р. – 323 злочини (рис. 3.2.7). Отже, темп зростання у 2004 р. – 34,6%; 2009 – 152,7%; а у 2012 році дещо зменшився за попередній рік, однак вищий за базовий на

77,5%. Показники свідчать про зниження кількості зареєстрованих злочинів лише у 2012 р. Тобто у зв'язку зі змінами, внесеними 2011 р. винятково до санкції статті (зокрема відмова від покарань у виді обмеження волі та позбавлення волі на певний строк з одночасним збільшенням розміру покарання штрафу) зростання ефективності окресленого кримінально-правового засобу.

Стаття 206. *Протидія законній господарській діяльності*. За 2002 р. зареєстровано 33 злочини, відповідно, за 2004 р. – 26 злочинів; 2009 – 21; за 2012 р. – 5 злочинів (рис. 3.2.8). Дані свідчать про постійний темп зниження кількості зареєстрованих злочинів у звітному періоді, що порівняно із базовим 2002 р. становить: у 2004 р. – 21,2%; 2009 – 36,3%; а у 2012 р. – 84,8%. Отже, незважаючи на постійний спад кількості зареєстрованих злочинів, суттєві зміни простежуються саме за 2012 р. Можна підсумувати, що такі показники отримано внаслідок введення за зазначені злочинні діяння у 2011 р. покарання у виді штрафу. Зокрема, окрім штрафу, залишилося як альтернативне покарання – позбавлення волі на той самий строк, що й у попередній редакції.

Стаття 209. *Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом*. За 2002 р. зареєстровано 347 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 419 злочинів; 2009 – 342; за 2012 р. – 266 злочинів (рис. 3.2.9). Дані свідчать про темп зростання кількості зареєстрованих злочинів у 2004 р., що становить 20,7%. Однак порівняно із наступними роками спостерігається темп зниження: 2009 р. – 1,4%; 2012 – 23,3%. Загалом до цієї статті вносилися зміни у 2003, 2010 та 2011 рр. На сьогодні можна припустити, що останні нововведення характеризуються найефективнішим результатом. Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [391] внесено зміни до примітки цієї статті, зокрема: 1) суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, визнавався злочин, за який у КК України передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або

штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; 2) виключено ст. 207 КК України «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті». Попри те, що фактично сфера злочинних діянь розширилась, однак наведені зміни сприяли зменшенню кількості зареєстрованих злочинів.

Стаття 209¹. *Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.* Оскільки КК України доповнено цією статтею у 2003 р., то базу порівняння доцільно визнати 2004 р. У зазначений період зареєстровано 1 злочин, відповідно, у 2009 р. – 8 злочинів, а у 2012 р. – 1 злочин (рис. 3.2.10). Отже, порівняно із 2004 р. у 2009 р. спостерігається темп зростання на 700%, а за 2012 р. показники залишаються незмінними. Проаналізувавши внесені зміни до зазначеної кримінально-правової заборони за 2010 та 2011 рр., слід вказати, що вони стосувалися і диспозиції, і санкції. Окрім розширення сфери злочинних діянь, також встановлено суворіше покарання у виді штрафу.

Стаття 210. *Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням.* За 2002 р. зареєстровано 201 злочин, відповідно, за 2004 р. – 140 злочинів; 2009 – 27; за 2012 р. – 16 злочинів (рис. 3.2.11). Дані свідчать про постійний темп зниження кількості зареєстрованих злочинів у звітному періоді, що порівняно із базовим 2002 р. становить: у 2004 р. – 30,3%; 2009 – 86,5%; а у 2012 р. – 92%. До окресленої статті вносилися зміни у 2008 р. (зменшилася верхня межа призначення покарання у виді позбавлення волі до шести років) та у 2010 р. (назву статті та абзац перший частини першої виклали в новій редакції). Оскільки до санкції суттєвих нововведень не було впроваджено, то можна припустити, що на ефективність зазначеної кримінально-правової заборони вплинув новий зміст викладу диспозиції. Зокрема, сфера злочинних діянь залишилася незмінною.

Стаття 211. *Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону.*

За 2002 р. зареєстровано 7 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 3 злочини; 2009 – 2; а за 2012 р. – жодного (рис. 3.2.12). Отже, спостерігається постійний темп зниження кількості зареєстрованих злочинів у звітному періоді, що порівняно із базовим 2002 р. становить: у 2004 р. – 57,1%; 2009 – 71,4%; а за 2012 р. взагалі відсутні показники. Загалом розглядувана та попередня кримінально-правова заборона характеризуються внесенням до них подібних змін одними і тими ж законами, що спричинили настання аналогічних результатів.

Стаття 212. *Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)*. За 2002 р. зареєстровано 111 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 96 злочинів; 2009 – 31; а за 2012 р. – 39 злочинів (рис. 3.2.13). Отже, темп зниження у 2004 році – на 13,5%; 2009 – 72%; а у 2012 році дещо збільшився за попередній рік, однак нижчий за базовий на 64,8%. Показники свідчать про зниження кількості зареєстрованих злочинів і лише у 2012 р. спостерігається незначне збільшення порівняно з попереднім роком, однак все ж меншим, ніж за 2002 р. Загалом у зазначену кримінально-правову заборону вносилися зміни тричі: 2008, 2010 та 2011 рр. Стосувалися вони умов звільнення від кримінальної відповідальності та виду покарань: по-перше, значне збільшення розмірів штрафу, по-друге, виключення з основних покарань виправних робіт, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк.

Стаття 212¹. *Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування*. Оскільки КК України доповнено цією статтею у 2005 р., то базою порівняння доцільно визнати 2009 рік. У вказаний період зареєстровано 9 злочинів, відповідно, у 2012 р. – 5 злочинів (рис. 3.2.14). Отже, порівняно із 2009 р. у 2012 р. спостерігається темп зниження на 44,4%. Загалом проаналізувавши внесені до окресленої статті зміни у 2010 та 2011 рр., варто зауважити, що на таку ситуацію вплинули: 1) викладення нової редакції кримінально-правової заборони у зв'язку із прийняттям Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 р. [395];

2) виключення виправних робіт, обмеження волі та позбавлення волі на певний строк із основних покарань та значне збільшення розмірів штрафу.

Стаття 213. *Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом.* За 2002 р. зареєстровано 3129 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 2643 злочини; 2009 – 1149; а за 2012 р. – 2268 злочинів (рис. 3.2.15). Одразу наголосимо, що це найбільша кількість зареєстрованих злочинів, за які передбачено кримінальну відповідальність серед кримінально-правових засобів охорони економіки України. Отже, темп зниження у 2004 р. – на 15,5%; 2009 – 63,2%; а у 2012 р. дещо збільшився за попередній рік, однак нижчий за базовий на 27,5%. Із часу дії КК України у зазначену статтю вносилися зміни лише один раз у 2011 р., які стосувалися винятково покарання: 1) збільшення розмірів штрафу; 2) виключення обмеження волі з основного покарання. Дані свідчать про неефективність унесених змін до окресленого кримінально-правового засобу охорони економіки України.

Стаття 216. *Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок.* За 2002 р. зареєстровано 124 злочини, відповідно, за 2004 р. – 249 злочинів; 2009 – 183; а за 2012 р. – 130 злочинів (рис. 3.2.16). Дані свідчать про стрімке збільшення темпу зареєстрованих злочинів у 2004 році – 100,8% та поступове зниження, порівняно із попереднім періодом, однак все ж більшим за базу порівняння: 2009 р. – 47,5%, 2012 – 4,8%. Можна припустити, що на таку ситуацію вплинули внесені до окресленої статті зміни у 2003 та 2011 рр.: 1) викладення нової редакції кримінально-правового засобу у зв'язку із внесення змін до Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» від 10 липня 2003 р. [396]; 2) виключення обмеження волі та позбавлення волі на певний строк із основних покарань, а також значне збільшення розмірів штрафу. Загалом у 2012 р. вкотре внесено зміни у зазначену статтю, що звузили сферу злочинних діянь. Однак їх ефективність можна буде проаналізувати у подальших дослідженнях, що охоплюватимуть показники 2013 і 2014 рр.

Стаття 219. *Доведення до банкрутства*. За 2002 р. зареєстровано 20 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 30 злочинів; 2009 – 13; а за 2012 р. – 10 злочинів (рис. 3.2.17). Подібно до попередньо описаних даних спостерігається збільшення темпу зареєстрованих злочинів у 2004 р. на 50%, однак із поступовим зниженням, порівняно із базовим 2009 р. – 35% та 2012 р. – 50%. Проаналізувавши внесені у зазначений кримінально-правовий засіб зміни, можна стверджувати, що на кількість зареєстрованих злочинів вплинули: 1) доповнення статті приміткою стосовно визнання злочином діяння, яке заподіяло матеріальну шкоду, що у 500 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян; 2) збільшення розміру штрафу та виключення обмеження волі з основного покарання.

Стаття 222. *Шахрайство з фінансовими ресурсами*. За 2002 р. зареєстровано 852 злочини, відповідно, за 2004 р. – 756 злочинів; 2009 – 531; а за 2012 р. – 215 злочинів (рис. 3.2.18). Отже, спостерігається постійний темп зниження кількості зареєстрованих злочинів у звітному періоді, що порівняно із 2002 р. становить: у 2004 р. – 11,2%; 2009 – 37,6%; а у 2012 р. – 74,7%. Це яскравий приклад процесу удосконалення кримінально-правового засобу охорони економіки України шляхом внесення до нього змін у 2008 та 2011 рр., що не пов'язані зі звуженням сфери злочинних діянь, однак водночас сприяли його ефективності.

Стаття 222¹. *Маніпулювання на фондовому ринку*. КК України доповнено окресленою статтею 2011 р., відтак наявні дані лише за 2012 р. – 1 зареєстрований злочин. Однак необхідно зазначити, що вже у тому ж році до неї внесено зміни, що стосувалися винятково покарання. Отже, ефективність цього кримінально-правового засобу і внесених до нього змін можна буде встановити у подальших дослідженнях, що охоплюватимуть показники 2013 і 2014 рр.

Стаття 223¹. *Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів*. Попри те, що КК України доповнено цією статтею ще у 2008 р., однак відсутні зареєстровані злочини за 2009 та 2011 рр.

Стаття 223². *Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів.* Зазначений кримінально-правовий засіб аналогічно доповнено в КК України, як і попередній, у 2008 р. І хоча за 2009 р. відсутні зареєстровані злочини, однак у 2012 р. зафіксовано один (100% зростання) (рис. 3.2.19). попри те, що зміни у цю і попередню статті стосувалися виду та розміру покарання, однак для цієї статті це не мало позитивних наслідків.

Стаття 224. *Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів.* За 2002 р. зареєстровано 16 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 8 злочинів; 2009 – 5; а за 2012 р. – 4 злочини (рис. 3.2.20). Отже, спостерігається постійний темп зниження кількості зареєстрованих злочинів у звітному періоді, що порівняно із базовим 2002 р. становить: у 2004 р. – 50%; 2009 – 68,7%; а у 2012 р. – 75%. Незважаючи на ефективність кримінально-правового засобу, зміни, внесені у 2011 р., тільки поліпшили його. Зазначені нововведення стосувалися збільшення розміру штрафу.

Стаття 229. *Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару.* За 2002 р. зареєстровано 53 злочини, відповідно, за 2004 р. – 45 злочинів; 2009 р. – 56; а за 2012 р. – 88 злочинів (рис. 3.2.21). Хоча у 2004 р. й спостерігається темп зниження кількості зареєстрованих злочинів, що становить 15%, однак наступні звітні періоди характеризуються збільшенням: 2009 р. – 5,6%; 2012 р. – 66%. Загалом у цю статтю вносилися зміни чотири рази (2003, 2006, 2007, 2011 рр.), однак вони не сприяли зниженню кількості зареєстрованих злочинів. Особливо це стосується 2011 р., коли зміни вносилися стосовно покарання, що дає змогу стверджувати про їхню неефективність та необхідність запровадження додаткових нововведень.

Стаття 231. *Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю.* За 2002 р. зареєстровано 5 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 2 злочини; 2009 – 2; а за 2012 р. – 4 злочини (рис. 3.2.22). Якщо у 2004 та 2009 рр. простежується однаковий темп зниження кількості зареєстрованих злочинів (60%), то у 2012 р. –

лише на 20%. Дані свідчать, що виключення у 2011 р. із переліку основних покарань обмеження волі на строк до п'яти або позбавлення волі на строк до трьох років із одночасним збільшенням розміру штрафу не сприяли ефективності кримінально-правового засобу.

Стаття 232. *Розголошення комерційної або банківської таємниці*. За 2002 р. не зареєстровано жодного злочину, відповідно, за 2004 р. – 1 злочин; 2009 – 1; а за 2012 р. знову жодного злочину (рис. 3.2.23). Отже, незважаючи на те, що у 2004 та 2009 рр. темп зростання у кількості одного злочину становить 100%, то у 2012 р. цей показник повернувся до рівня показника базового періоду. Отже, внесені у 2011 р. зміни, зокрема збільшення суворості покарання у виді штрафу із одночасним виключенням з основних покарань виправних робіт та позбавлення волі на певний строк, призвели до зниження кількості зареєстрованих злочинів. Однак одразу доцільно зауважити, що не можна говорити про об'єктивність такої думки за різниці лише в одне неправомірне діяння.

Стаття 232¹. *Незаконне використання інсайдерської інформації*. Оскільки КК України доповнено цією статтею 2006 р., то базою порівняння доцільно визнати 2009 р. Однак ані за 2009 р., ані за 2012 р. не було зареєстровано жодного злочину.

Стаття 232². *Приховування інформації про діяльність емітента*. Аналогічна ситуація, що й із попередньою статтею, спостерігається із зазначеним кримінально-правовим засобом.

Стаття 233. *Незаконна приватизація державного, комунального майна*. За 2002 р. зареєстровано 60 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 53 злочини; 2009 – 45; а за 2012 р. – 21 злочин (рис. 3.2.24). Отже, спостерігається постійний темп зниження кількості зареєстрованих злочинів у звітному періоді, що порівняно із базовим 2002 р. становить: у 2004 р. – 11,6%; 2009 – 25%; а у 2012 р. – 65%. Незважаючи на ефективність кримінально-правового засобу, зміни, внесені у 2011 р., тільки поліпшили його. Зазначені нововведення стосувалися збільшення розміру штрафу.

Стаття 306. *Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.* За 2002 р. зареєстровано 130 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 179 злочинів; 2009 – 101; а за 2012 р. – 116 злочинів (рис. 3.2.25). Отже, зростання темпу зареєстрованих злочинів спостерігається лише у 2004 р. – 37,6%. Однак наступні дані свідчать про його зниження: 2009 р. – 22,3%; 2012 р. – 10,7%. У зазначену статтю вносилися зміни чотири рази, що стосувалися і диспозиції, і санкції, однак за нововведень суттєвих змін не відбулося.

Навівши дані кожної статті окремо, доцільно також зазначити динаміку зареєстрованих злочинів у сфері економіки за визначені періоди загалом. За 2002 р. зареєстровано 8350 злочинів, відповідно, за 2004 р. – 8454 злочини; 2009 – 6556; а за 2012 р. – 7245 злочинів (рис. 3.2.2). Перш, ніж визначати темп зростання/зниження кількості зареєстрованих злочинів, наголосимо, що відповідні показники жодним чином не можуть свідчити про загальну ефективність сукупності кримінально-правових засобів охорони економіки України. Це пояснюється тим, що в базі порівняння за 2002 р. відсутні дані стосовно низки неправомірних діянь, кримінальну відповідальність за вчинення яких було передбачено згодом. У цьому разі результати порівняння свідчатимуть винятково про динаміку зареєстрованих злочинів у сфері економіки за окремий період. Отже, спостерігається незначний темп зростання у 2004 році – 1,2%, однак із подальшим зниженням у 2009 р. – 21,4% та 2012 р. – 13,2%.

Водночас слід наголосити на наявності окремих статей, ефективність яких не вдалося встановити: ст.ст. 111, 113, 114 (відсутність показників кількості зареєстрованих злочинів за звітні періоди порівняння); ст.ст. 203², 222¹ (відсутність бази порівняння); ст.ст. 223¹, 232¹, 232² (відсутність зареєстрованих злочинів). Необхідно більш детально зупинитися на останніх трьох кримінально-правових засобах. Таке рішення викликане через

остаточну невизначеність щодо їхнього віднесення до того чи іншого рівня ефективності.

Попри те, що кримінально-правовий засіб охорони економіки України діяв, однак не відома причина відсутності зареєстрованих злочинів. Тобто можна стверджувати про настільки ефективну реалізацію статті, що можливі суб'єкти злочину просто уникали його вчинення. Однак спростувати це припущення може факт наявності високого рівня латентності цього злочинного діяння. Зокрема, злочин реально вчинено, але він не став відомий органам кримінального судочинства, а відтак не відображається в офіційній статистиці [143, с. 46].

Оскільки одним із методів виявлення латентної злочинності є анкетування, доцільно скористатися даними, отриманими внаслідок відповідного опитування. Отже, на запитання, які злочини у сфері економіки характеризуються найбільшою латентністю, не було жодного випадку зазначення однієї із зазначених статей. Це дає змогу стверджувати про віднесення ст.ст. 223¹, 232¹, 232² до найвищого рівня ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України.

Отже, аналіз динаміки реєстрації злочинних діянь, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена 28 статтями КК України, дає змогу визначити п'ять рівнів ефективності реалізації кримінально-правового засобу охорони економіки України. Віднесення статті до відповідного рівня визначався за основним показником динаміки – темпом зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів.

I рівень (постійний темп зниження) – ст.ст. 203¹, 206, 210, 211, 212¹, 222, 223¹, 224, 232¹, 232², 233.

II рівень (кінцевий темп зниження щодо попереднього та базового періодів) – ст.ст. 199, 200, 209, 219.

III рівень (кінцевий темп зниження лише щодо базового періоду) – ст.ст. 212, 213, 231, 306.

IV рівень (кінцевий темп зниження лише щодо попереднього періоду) – ст.ст. 205, 209¹, 216, 232.

V рівень (темپ зростання щодо попереднього та базового періодів) – ст.ст. 204, 229.

Учені вважають, що на практиці інформація, заснована на статистиці, не завжди відповідає дійсності і має спотворений характер [144, с. 26]. Відповідно, слід навести ті статті КК України, які, на думку опитаних, характеризуються найбільшою латентністю, – ст.ст. 199, 205, 209, 212.

Офіційна статистика значною мірою не відображає дійсного стану речей [143, с. 49], однак є корисною для виявлення проблемних моментів для їхнього подальшого усунення. Очевидним є факт, що на рівень злочинності впливає не лише законотворча діяльність, а й економічні, соціальні, політичні, культурні, релігійні процеси, що відбуваються у державі у конкретний період часу. Відповідно до результатів анкетування причиною латентності визнали недосконалість кримінально-правової заборони лише 12% опитаних, натомість недосконалість роботи правоохоронних/судових органів – 88%.

У контексті дослідження ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України науковий інтерес також має питання, наскільки ефективно застосоване покарання, відбування якого позитивно вплинуло на запобігання вчиненню в майбутньому цього неправомірного діяння. Проаналізувавши 244 вироки, встановлено, що повторність сягає лише 3%.

Отже, відповідно до запропонованого визначення рівня ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України, що вдалося встановити, відсотковий поділ має такий вигляд: I рівень – 44%; II – 16%; III – 16%; IV – 16%; V рівень – 8%. Крім того, зазначення змін, внесених до конкретного кримінально-правового засобу, та визначення темпу зростання/зниження кількості зареєстрованих злочинів сприятиме прийняттю науково обґрунтованих рішень, спрямованих на вдосконалення окремих структурних елементів кримінально-правової заборони.

Висновки до третього розділу

Дослідження особливостей застосування та ефективності реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України дало змогу з'ясувати окремі, порушені у дисертаційній роботі, питання.

1. Обґрунтовано необхідність розширення сфери наукового дослідження шляхом акцентування уваги не лише на теоретичній основі, а й на вивченні практики застосування чинного кримінального законодавства судами й органами виконання покарань. Доведено, що завдяки аналізу вироку можна з'ясувати особливість застосування кримінально-правового засобу охорони економіки України. Для об'єктивної оцінки встановлено часовий період (2012 та 2013 рр.) та проаналізовано 20 вироків (по 10 вироків за кожен рік), у яких зазначено конкретну статтю/частину статті КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення злочину у сфері економіки.

Визначивши, які саме наслідки реально були застосовані до особи, яка порушила кримінально-правову заборону, отримані дані дали відповідь на такі питання: 1) вид призначеного покарання; 2) встановлення розміру призначеного покарання у межах, визначених санкцією; 3) якщо у межах, то ближче до верхньої чи нижньої межі; 4) реальність виконання покарання. Результати дослідження свідчать про особливість та доцільність застосування кожного зазначеного виду покарання за вчинення конкретного злочину. Важливість встановлення цієї інформації пояснюється тим, що неминуче настання суворого покарання є дієвим заходом запобігання вчиненню злочину.

2. Проаналізувавши 244 обвинувальних вироків, з'ясовано, що із призначених покарань за вчинення злочину у сфері економіки найчастіше застосовується штраф (49%). Розмір покарань у більшості випадків – ближче нижньої межі (73%) – у межах, передбачених санкцією. Із загальної кількості звільнення від відбування покарання (15%) найчастіше це стосується позбавлення волі на певний строк (86%).

3. Оскільки найбільш поширеним видом призначеного покарання, за вчинення злочинів у сфері економіки, є штраф, то здійснено аналіз іноземних законодавств на предмет визначення одиниці виміру штрафу. Виокремлено три способи: визначення сталих сум у національній грошовій одиниці відповідної країни; використання певної умовної розрахункової одиниці; встановлення його у розмірі, кратному розміру майнової шкоди, що заподіяна злочином.

Обґрунтовано доцільність встановлення заміни неоподаткованого мінімуму доходів громадян на денні ставки з урахуванням матеріального становища особи та прибутку, який ця особа мала чи могла мати в середньому за день. Слушність запропонованої позиції визначення одиниці виміру штрафу підтверджують і результати анкетування.

4. Встановлено, що ефективність кримінально-правових норм визначається тим, наскільки вони сприяють досягненню встановленої законодавцем мети. У зв'язку із відсутністю одностайної позиції вчених, задля формулювання власної думки та надання відповіді на окреслені у дисертаційній роботі питання розглянуто позиції окремих авторів. На основі одержаних результатів та завдань КК України доведено, що мета прийняття кримінально-правового засобу досягається шляхом невчинення злочину.

Обґрунтовано позицію встановлення ефективності зазначеної діяльності шляхом аналізу динаміки вчинення відповідних злочинів. Розглянуто вплив змін кримінального законодавства, що розширюють або звужують сферу злочинних діянь, на показники економічної злочинності. Часовим періодом аналізу визначено 2002, 2004, 2009 та 2012 рр., оскільки: базою порівняння є перший рік чинності нового КК України; показники простежили ситуацію від прийняття КК України до нині; відповідні результати дали змогу проаналізувати не лише ефективність існування діючого кримінально-правового засобу, а й внесених до нього змін, пов'язаних із прийняттям у 2003, 2008 та 2011 р. відповідних законів.

5. Запропоновано 5 рівнів ефективності реалізації кримінально-правового засобу охорони економіки України. Критерієм поділу визначено

основний показник динаміки – темп зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів. За результатами дослідження: I рівень (постійний темп зниження) – ст.ст. 203¹, 206, 210, 211, 212¹, 222, 223¹, 224, 232¹, 232², 233; II рівень (кінцевий темп зниження щодо попереднього та базового періодів) – ст.ст. 199, 200, 209, 219; III рівень (кінцевий темп зниження лише по відношенню до базового періоду) – ст.ст. 212, 213, 231, 306; IV рівень (кінцевий темп зниження лише щодо попереднього періоду) – ст.ст. 205, 209¹, 216, 232; V рівень (темп зростання щодо попереднього та базового періодів) – ст.ст. 204, 229.

6. Зважаючи на те, що офіційна статистика значною мірою не спроможна відобразити дійсну ситуацію, шляхом анкетування проаналізовано досліджувану групу злочинів на виявлення з-поміж них найбільш латентних. На думку опитаних, найбільшою латентністю характеризуються злочинні діяння, кримінальна відповідальність за вчинення яких передбачена ст.ст. 199, 205, 209, 212 КК України. Задля виявлення проблемних моментів та їхнього подальшого усунення, відповідно до результатів анкетування, встановлено, що 12% опитаних причиною латентності вважають недосконалість кримінально-правової заборони, натомість недосконалість роботи правоохоронних/судових органів – 88%.

7. Досліджено ефективність застосованого покарання, щодо запобігання вчиненню окресленого неправомірного діяння в майбутньому. Проаналізувавши 244 вироки, встановлено, що повторність сягає лише 3%.

ВИСНОВКИ

Проблема злочинної діяльності у сфері економіки визнана як одне із найнебезпечніших явищ, притаманних новітній Україні, протидія яким є пріоритетною. Однак у реаліях сьогодення це питання залишається недостатньо вивченим і у науковому, і у практичному аспектах. Загалом у науці триває полеміка щодо окремих напрямів розгляду цієї проблематики, але системні та комплексні дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України наразі відсутні. Правоохоронна та судова практика, на жаль, теж не мають однозначної думки, які саме злочини слід відносити до сфери економіки (адже чинне кримінальне законодавство не виокремлює економіку як сферу, яку б охоплював окремий розділ КК України). Відтак унеможлиблюється формування ефективної й єдиної системи заходів щодо протидії поширенню злочинних проявів у цій сфері.

Найважливіші наукові та практичні результати, одержані під час виконання дисертації, викладено в окремих розділах та підрозділах, а також висновках до кожної структурної частини роботи.

Для розвитку теорії кримінального права, подальших наукових досліджень та для законотворчого процесу, зокрема під час доповнення чи внесення змін до чинного кримінального законодавства, мають практично-прикладне значення такі отримані у дисертації результати:

1. Проаналізовано стан наукової розробки питань, що стосуються дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України. Встановлено, що внаслідок радянсько-ідеологічної доктрини, якою тривалий час послуговувалися вітчизняні вчені, відсутні системні дослідження багатьох практичних і теоретичних проблем, з-поміж яких:

- визначення дефініції кримінально-правових засобів охорони економіки України, їхніх видів та класифікації;
- вивчення історичного походження вітчизняної економічної злочинності;

- кримінально-правова характеристика змісту явища неправомірних діянь у сфері економіки;
- упорядкованість вітчизняних кримінально-правових норм відповідно до чинних міжнародних договорів;
- відмежування кримінально-правових засобів охорони від суміжних явищ та понять;
- особливості застосування та ефективність реалізації кримінально-правових засобів охорони економіки України.

2. Під час дослідження досвіду кримінально-правової охорони економіки Республіки Польща обґрунтовано доцільність запровадження окремого структурного інституту, який об'єднував би всі кримінально-правові норми охорони економіки. Встановлено переваги та запропоновано законодавче впровадження визначення одиниці виміру штрафу у вигляді денних ставок з урахуванням матеріального становища особи та прибутку, який ця особа мала чи могла мати в середньому за день.

3. Деталізовано коло злочинних діянь, що посягають на економіку України. Обґрунтовано доведено, що з-поміж інших наведених у літературі позицій щодо визначення поняття, яке характеризує злочинні посягання у сфері економіки, найбільш оптимальним є «злочини у сфері економіки». На основі опрацювання юридичної та економічної літератури встановлено його кримінально-правове значення, яке сприяло формулюванню наукового визначення злочинів у сфері економіки як кримінально-караних діянь, які посягають на суспільно-економічні відносини та встановлений механізм господарювання.

4. Запропоновано визначення поняття кримінально-правових засобів охорони економіки України, яке б охоплювала окрема стаття або частина статті кримінального закону, що передбачає кримінальну відповідальність за злочин, який заподіює шкоду суспільно-економічним відносинам та/або встановленому механізму господарювання.

5. Здійснено класифікацію кримінально-правових засобів охорони досліджуваної сфери, основою поділу якої визначено родовий об'єкт посягання. Відтак охоплені законодавцем сфери вчинення кримінально-караних діянь стали межами поширення зазначеного явища: проти основ національної безпеки України; у сфері господарської діяльності; у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

6. Виявлено суміжні з кримінально-правовим засобом явища, зокрема: захід, покарання, санкція, метод. Встановлено їхні спільні ознаки, що полягають у державно-владних приписах нормативно-правового характеру, норми яких закріплені у відповідних статтях, систематизованих у КК України. Натомість відмінною ознакою, що визначає окремий кримінально-правовий припис як кримінально-правовий засіб, є передбачення злочинності діяння та його караності. Встановлення спільних та відмінних ознак сприяло пізнанню значення окреслених явищ та їхньої ролі у протидії економічній злочинності.

7. На основі аналізу кримінально-правових засобів охорони економіки України визначено відповідність їхніх приписів чинним міжнародним договорам. На тлі загальної протидії проявам злочинності виокремлено групу злочинів у сфері економіки, до якої прикута особлива увага світової громадськості. Відповідно до порушеної проблематики вимоги міжнародно-правових актів відображено у чинному кримінальному законодавстві у ст.ст. 199, 200, 209, 209¹, 229, 306 КК України.

8. Розширення сфери наукового дослідження шляхом вивчення практики застосування чинного кримінального законодавства судами й органами виконання покарань дало змогу виокремити особливості застосування кримінально-правового засобу охорони економіки України. Проаналізувавши 244 обвинувальні вирoki, з'ясовано, що із призначених покарань за вчинення злочину у сфері економіки найчастіше застосовується штраф (49%), розмір якого здебільшого сягає нижньої межі

(73%) санкції. Із призначених покарань у вигляді позбавлення волі на певний строк реальне відбування становить 14%. З огляду на це, недоцільно зазначати у санкції статті позбавлення волі на певний строк, а відтак необхідно запровадити штраф як основний вид покарання за злочини у сфері економіки.

9. Обґрунтовано позицію, за якою одним із способів встановлення ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України є аналіз динаміки вчинення відповідних злочинів. Запропоновано авторське визначення рівня ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України, де критерієм поділу встановлено основний показник динаміки – темп зростання або зниження кількості зареєстрованих злочинів. Згідно із дослідженими статтями відсотковий поділ ефективності кримінально-правових засобів охорони економіки України є таким: I рівень – 44% , II рівень – 16%, III рівень – 16%, IV рівень – 16%, V рівень – 8%. Водночас вивчено вплив на показники економічної злочинності з огляду на зміни у кримінальному законодавстві, що розширюють або звужують сферу злочинних діянь.

10. Запропоновано аргументовані рекомендації, що стосуються змін до кримінального законодавства, зокрема:

– доповнити перелік правового забезпечення охорони (ст. 1 КК України) додатковим об'єктом – *економіка*;

– перейменувати Розділ VII КК України на *«Злочини у сфері економіки»* та включити до нього статтю *«Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів»* (нині ст. 306). Натомість виключити:

а) ст. 201 *«Контрабанда»* та передбачити її у розділі, що охоплює порушення порядку переміщення через державний кордон України (Розділ XIV КК України *«Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації»*);

б) ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» та передбачити її у Розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи»;

– підтримати пропозицію доповнення диспозиції ст. 229 додатковим діянням: «використання схожих (імітуючих) знаків для товарів і...»;

– внести зміни до ст. 53 КК України стосовно визначення одиниці виміру штрафу денними ставками з урахуванням матеріального становища особи та прибутку, який ця особа мала чи могла мати в середньому за день. У разі призначення покарання у виді штрафу непрацюючій особі денна ставка вираховується на основі розміру мінімальної заробітної плати.

11. У процесі дослідження кримінально-правових засобів охорони економіки України визначено перспективність вивчення цього питання задля вироблення одностайної позиції щодо узгодження кримінального законодавства з вимогами практиків. Водночас дослідження є поштовхом до подальших наукових напрацювань, має практично-прикладне значення для юридичної освіти та удосконалення законодавства і практики його застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1000 лучших афоризмов человечества / худож.-оформители : Е. В. Вдовиченко, Б. В. Бублик. – Х. : Фолио, 2010. – 447 с.
2. Актуальні проблеми кримінального права : навч. посібник / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 256 с.
3. Актуальні проблеми теорії держави та права : навчальний посібник / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін. ; за заг. ред. Є. О. Гіди. – К. : ФОРМ О. С. Ліпкан, 2010. – 260 с.
4. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма / Н. Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1961. – 271 с.
5. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. С. Алексеев – М. : Юридическая литература, 1966. – 188 с.
6. Алексеев С. С. Общая теория права: учеб. / С. С. Алексеев. – М.: Велби ; Проспект, 2008. – 576 с.
7. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М. : БЕК, 1994. – 224 с.
8. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – М. : БЕК, 1995. – 320 с.
9. Альбрехт С. Мошенничество. Луч света на темные стороны бизнеса / С. Альбрехт, Дж. Венц, Т. Уильямс ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 1995. – 216 с.
10. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений / И. Анденес ; пер. с англ. – М., 1979. – 363 с.
11. Андрусяк Т. Г. Застосування правових норм / Т. Г. Андрусяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?i=187>
12. Аннерс Э. История европейского права / Э. Аннерс ; пер. со швед. – М. : Наука, 1999. – 395 с.
13. Антипов В. І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські реалії та правові засоби контролю: (теоретико-методологічні узагальнення) / В. І. Антипов. – Вінниця : ДП ДКФ, 2006. – 1039 с.

14. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О. М. Бандурка. – Х. : Основа, 1996. – 398 с.
15. Баранов В. М. Истинность норм советского права / В. М. Баранов. – Саратов : Саратов. ун-т, 1989. – 397 с.
16. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
17. Безрутченко В. С. Історичний шлях виникнення корупції, різноманітність поглядів на проблему визначення дефініції цього явища / В. С. Безрутченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/18text/g18_32.htm
18. Беницкий А. С. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации : монография / А. С. Беницкий, Б. Г. Розовский, О. Ю. Якимов. – Луганск, 2008. – 496 с.
19. Бесчастный В. Н. Наказание и его назначение по уголовному праву Украины : учебное пособие / В. Н. Бесчастный, В. С. Малышев, Е. С. Назымко, М. В. Палий. – Донецк: Кальмиус, 2011. – 140 с.
20. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю : монографія / В. Т. Білоус. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2002. – 449 с.
21. Благов Е. В. Применение уголовного права (теория и практика) / Е. В. Благов. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 505 с.
22. Боднарчук Р. Поняття економічної злочинності у вітчизняній літературі / Р. Боднарчук // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XII регіональної науково-практичної конференції – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2006. – 512 с.
23. Бойко А. Про поняття та основні ознаки економічної злочинності / А. Бойко // Вісник Національної прокуратури України. – 2008. – № 4 (12). – 127 с.

24. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія / А. М. Бойко. – Львів : видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 380 с.

25. Бойко А. М. Економічна злочинність як соціальне явище / А. М. Бойко // Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2002. – № 37. – 570 с.

26. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансуванням тероризму : навчальний посібник / Р. П. Марчук, О. І. Попов, В. А. Онисьєв. – Т. 1 : Міжнародні нормативно-правові акти та стандарти. – К. : Міжнародна агенція «Бізон», 2008. – 384 с.

27. Бочаров В. А. Основы логики : учеб. / В. А. Бочаров, В. И. Маркин. – М. : Форум ; ИНФРА-М, 2007. – 336 с.

28. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія / Л. П. Брич. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 712 с.

29. Быков О. А. Главные основания, обуславливающие размер уголовного наказания / О. А. Быков. – Тифлис : Издание Кавказского юридического общества, 1894. – 77 с.

30. Ватаманюк З. Г. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / З. Г. Ватаманюк, С. М. Панчишин. – К. : Альтернативи, 2003. – 606 с.

31. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

32. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net/?swrd=%CF%F0%E0%E2%EE%EF%EE%F0%F3%F8%E5%ED%ED%FF>

33. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net/?swrd=%C7%E0%F1%B3%E1&x=43&y=21>

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net/?swrd=%CC%E5%F2%EE%E4&x=0&y=0>

35. Веприцький Р. С. Соціально-економічні права: до визначення правової природи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08vrsvpp.pdf>
36. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Р. В. Вереша. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
37. Ветрова Г. Н. Санкції в судовому праві / Г. Н. Ветрова. – М. : Наука, 1991. – 160 с.
38. Вечерова Є. М. Заходи кримінально-правового впливу на злочини: поняття, умови застосування та види / Є. М. Вечерова // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2011. – № 2. – С. 124–126.
39. Взаимодействие международного и сравнительного уголовного права : учеб. пособие / науч. ред. проф. Н. Ф. Кузнецова. – М. : Городец, 2009. – 288 с.
40. Волженкин Б. В. Экономические преступления / Б. В. Волженкин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 1999. – 312 с.
41. Волобуєв А. Ф. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами при розслідуванні економічних злочинів // Форум права. – 2006. – № 1. – С. 16–19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06vafrez.pdf>
42. Гіда Є. О. Теорія держави та права / Є. О. Гіда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1679042245085/pravo/zastosuvannya_osobлива_forma_realizatsiyi_norm_prava
43. Голіна В. В. Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний // Проблеми законності. – 2010. – Вип. 108. – С. 169–177.
44. Горбань В. С. Понятие, теория и проблемы формирования общей концепции эффективности законодательства / В. С. Горбань – М. : Юриспруденция, 2009. – 160 с.
45. Господарський кодекс України від 16.01.2003 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – С. 303.

46. Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / В. К. Грищук. – Львів : Світ, 1992. – 167 с.
47. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навчальний посібник для студентів юридичних факультетів вищих навчальних закладів / В. К. Грищук. – К. : Ін Юре, 2006. – 568 с.
48. Грищук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права : навч. посібник / В. К. Грищук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 112 с.
49. Грищук В. К. Юридична відповідальність : навчальний посібник / В. К. Грищук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 156 с.
50. Грозовський І. М. Козацьке право / І. М. Грозовський // Право України. – 1997. – № 6.
51. Гуцалова К. Кримінологічне визначення поняття та ознак економічної злочинності: проблемні питання / К. Гуцалова // Юридичний журнал. – 2004. – № 11 (29). – 128 с.
52. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : КПУ, 2007. – 288 с.
53. Джужа О. М. Кримінологія : навчально-методичний посібник / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич. – К. : Атіка, 2003. – 400 с.
54. Дмитриев О. В. Экономическая преступность и противодействие ей в условиях рыночной системы хозяйствования / О. В. Дмитриев ; отв. ред. М. П. Клейменов. – М. : Юристъ, 2005. – 378 с.
55. Дмитрук М. М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / М. М. Дмитрук. – Одеса : Б.в., 2012. – 20 с.
56. Довідник працівника міліції. Нормативно-правові акти з питань діяльності ОВС : у 2 т. – К. : Воля, 2004. – Т. 2. – 960 с.

57. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15.05.2003 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 15 (№ 44, 2006, Ст. 2940). – Ст. 718.

58. Дорошенко А. Д. Законодавство України і питання боротьби з політичною злочинністю: проблеми гармонізації з міжнародним правом / А. Д. Дорошенко // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матер. наук.-практ. конфер. / за ред. В. Ф. Опришко та ін. – К., 1998. – С. 377–380.

59. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / О. О. Дудоров ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 952 с.

60. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія / О. О. Дудоров. – К. : Юридична практика, 2003. – 924 с.

61. Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.

62. Дудоров О. О. Податкове застереження у статті КК України про відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом / О. О. Дудоров // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи вдосконалення : матер. наук.-практ. конфер. – Львів, 2006. – Ч. 2. – С. 47–52.

63. Дудоров О. О. Про місце бланкетної диспозиції кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину / О. О. Дудоров // Склад злочину: проблемні питання : тези наукової конференції. – К. : Вісник Академії адвокатури України, 2009. – 308 с.

64. Дудоров О. О. Умисне введення в обіг на ринку України небезпечної продукції: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства / О. О. Дудоров // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 2 (1). – С. 216–223.

65. Економічні злочини: попередження і боротьба з ними : міжвідомчий науковий збірник / А. І. Комарова, М. О. Потєбенько, В. П. Пустовойтенко,

В. І. Радченко, М. Я. Азаров, Ю. П. Соловков, Д. М. Притика, О. В. Задорожний, Т. В. Мотренко, Ю. О. Смирнов, С. Р. Станік, М. В. Корнієнко, М. І. Ануфрієв, В. І. Литвиненко, Я. Ю. Кондратьєв, С. В. Ківалов, О. А. Устенко та ін. – К. : 2001. – Т. 25. – 820 с.

66. Експрес-інформація про стан злочинності в Україні за 2002 рік. – К. : МВС України. Департамент інформаційних технологій, 2002.

67. Експрес-інформація про стан злочинності в Україні за 2004 рік. – К. : МВС України. Департамент інформаційних технологій, 2004.

68. Експрес-інформація про стан злочинності в Україні за 2009 рік. – К. : МВС України. Департамент інформаційних технологій, 2009.

69. Експрес-інформація про стан злочинності в Україні за 2012 рік. – К. : МВС України. Департамент інформаційних технологій, 2012.

70. Етимологічний словник української мови. – К. : Наук. думка, 1989. – Т. 3. – 552 с.

71. Європейська Конвенція про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами від 28.06.1978 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_320

72. Єдина конвенція про наркотичні засоби від 30.03.1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_177

73. Жалинский А. Е. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ / А. Е. Жалинский. – М. : Проспект, 2009. – 400 с.

74. Жариков Ю. С. Теория и практика обеспечения и охраны законности в сфере уголовно-правового регулирования / Ю. С. Жариков – М. : Юриспруденция, 2010. – 160 с.

75. Жариков Ю. С. Уголовно-правовое регулирование и механизм его реализации / Ю. С. Жариков. – М. : Юриспруденция, 2009. – 216 с.

76. Ждиняк Н. П. «Реалізація» та «застосування» забороняючих кримінально-правових норм: співвідношення понять / Н. П. Ждиняк // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 300–306.

77. Ждиняк Н. П. Поняття ефективності кримінально-правової норми / Н. П. Ждиняк // Вісник Львівського Університету. Серія юрид. – 2009. – Вип. № 49. – С. 229–235.
78. Жеребкин В. Е. Логический анализ понятий права / В. Е. Жеребкин. – К. : Вища школа, 1976. – 150 с.
79. Жеребкин В. Є. Логіка : підручник / В. Є. Жеребкин. – К. : Знання, 2008. – 255 с.
80. Жицинский Ю. С. Санкция нормы советского гражданского права / Ю. С. Жицинский. – Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1968. – 123 с.
81. Загальна теорія держави і права / за ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком, 1997. – 320 с.
82. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
83. Загальна теорія держави та права / за редакцією В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком, 1997. – 320 с.
84. Зайчук О. В. Теорія держави і права : підручник. / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/1304.htm
85. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук ; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
86. Законодательная техника : научн.-практ. пособ. / под ред. Ю. А. Тихомирова. – М. : Городец, 2000. – 272 с.
87. Заруба П. І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері приватизації / П. І. Заруба. – К. : Атіка, 2007. – 220 с.

88. Збірник методичних рекомендацій з викриття злочинів у сфері економіки / Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук, В. Д. Сапсай, Т. В. Дученко. – К. : 2009. – Ч. 3. – 427 с.
89. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навчальний посібник / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубікон, 2000. – 240 с. – Мова рос.
90. Иванов А. А. Теория государства и права : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. / А. А. Иванов ; под В. П. Малахова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2009. – 351 с.
91. Игнатов А. Н. Уголовное право России : учебник для вузов : в 2 т. – Т. 1. Общая часть / А. Н. Игнатов, Ю. А. Красиков. – М. : НОРМА-ИНФА, 1999. – 639 с.
92. Иншаков С. М. Зарубежная криминология / С. М. Иншаков. – М. : ИНФРА, 1997. – 383 с.
93. Іващенко В. Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво / В. Іващенко // Вісник академії управління МВС. – 2007. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VAUMVS/2007-01.pdf
94. Історичний територіальний поділ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/історичний_територіальний_поділ_України
95. Калюжний Р. А. Окремі аспекти запобігання корупції в системі державної служби України / Р. А. Калюжний, В. Д. Павловський, І. Г. Андрущенко [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/2007/15text/g15_06.htm
96. Кальман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття / О. Г. Кальман // Проблеми законності. – 2002. – Вип. 55. – 212 с.
97. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / О. Г. Кальман. – Х. : Гімназія, 2003. – 252 с.
98. Каменський Д. В. Кримінальна відповідальність за податкові злочини за федеральним законодавством США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. В. Каменський. – К., 2010. – 20 с.

99. Кармишева Н. В. Логіка. Пізнання. Евристика : посібник для студентів та аспірантів / Н. В. Кармишева. – Львів : Астролябія, 2002. – 351 с.

100. Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки / О. О. Кашкаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 236–241.

101. Керимов Д. А. Категории действительности и возможности в праве / Д. А. Керимов // Советское государство и право. – 1968. – № 8. – С. 13–21.

102. Кленова Т. В. Основы теории кодификации уголовно-правовых норм / Т. В. Кленова. – Самара : Самарский университет, 2001. – 244 с.

103. Климко Г. Н. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підручник / Г. Н. Климко. – К. : Знання–Прес, 2002. – 615 с.

104. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : монографія / В. В. Коваленко. – Х. : Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2004. – 420 с.

105. Коваленко Е. О. О необходимости имплементации в национальное уголовное законодательство норм международного права о понятии культурных ценностей / Е. О. Каваленко // Научные основы уголовного права и процессы глобализации : материалы V Российского конгресса уголовного права (27–28 мая 2010 г.). – М. : Проспект, 2010. – С. 34–36.

106. Ковальська В. В. Організаційно-правові засади діяльності міліції в системі правоохоронних органів держави : монографія / В. В. Ковальська ; за заг. ред. доктора юридичних наук, професора О. М. Бандурки. – Х. : Золота миля, 2008. – 504 с.

107. Коган В. М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В. М. Коган. – М. : Наука, 1983. – 184 с.

108. Козаченко И. Я. Санкции за преступления против жизни и здоровья: обусловленность, структура, функции, виды / И. Я. Козаченко. – Томск : Издательство Томского университета, 1987. – 232 с.

109. Козаченко О. В. Теоретичне визначення поняття та меж застосування кримінально-правових заходів / О. В. Козаченко // Університетські наукові записки. – Хмельницький, 2005. – № 3 (15). – С. 238–242.

110. Козлов А. П. Понятие преступления / А. П. Козлов – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 819 с.

111. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види, та організаційно-правові питання реалізації : монографія / А. Т. Комзюк ; за заг. ред. проф. О. М. Бандурки. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 336 с.

112. Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин від 20.12.1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_096

113. Конвенція ООН про заходи, спрямовані на заборону та попередження незаконного вивезення, ввезення та передачі права власності на культурні цінності від 17.11.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_186

114. Конвенція ООН про охорону культурної і природної спадщини від 16.11.1972 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_089

115. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_789

116. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_c16

117. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_789

118. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 08.11.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_029

119. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_157

120. Конвенція про психотропні речовини від 21.02.1971 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_176

121. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок від 26.10.1979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_024

122. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми // Офіційний вісник України. – 2010. – № 80. – Ст. 17.

123. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

124. Коняхин В. П. Роль судебного толкования уголовного закона в процессе нормотворческой и правоприменительной деятельности / В. П. Коняхин, Н. В. Огородникова // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники : материалы III Международной научно-практической конференции (29–30 мая 2003 г.). – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова ; ЛексЭст, 2004. – 456 с.

125. Копейчиков В. В. Правознавство : підручник для студентів ВНЗ / В. В. Копейчиков. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 736 с.

126. Короткий тлумачний словник української мови: Близько 7000 слів / за ред. Д. Г. Гринчишина. – К. : Просвіта, 2004. – 608 с.

127. Костенников М. В. Предупреждение и пресечение коррупции в системе государственной службы : учеб. пособие / М. В. Костенников, А. В. Куракин. – М. : Щит-М, 2004. – 214 с.

128. Красницький І. В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз / І. В. Красницький. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 232 с.

129. Криминология : учебник для юридических вузов / общ. ред. А. И. Долговой. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 784 с.
130. Криминология: приглашение к дискуссии : монография / авт. кол. : А. В. Балаба, Э. В. Вилинская, Э. А. Дидоренко, Б. Г. Розовский. – Луганск : РИО МВД, 2000. – 318 с.
131. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_101
132. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101
133. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна / за ред. М. Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – 432 с.
134. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : навчальний посібник / за заг. ред. В. М. Стратонова. – К. : Істина, 2007. – 400 с.
135. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник у схемах / М. О. Бандурка, В. І. Рудник, Г. М. Сомілик, А. П. Тищенко, О. В. Медведська. – Ірпінь : АДПСУ, 2000 – 91 с.
136. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. – 4-те вид. перероб. та допов. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Атіка, 2008. – 376 с.
137. Кримінальне право України: Загальна частина / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.–Х. : Юрінком Інтер-Право, 2002. – 416 с.
138. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / Г. В. Адрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихва та ін. ; за ред. П. С. Матишевського. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
139. Кримінальне право. Загальна частина : навчальний посібник (альбом схем) / А. С. Беніцький, В. О. Гацелюк, В. А. Звіряка та ін. ; за ред. Ю. О. Кучера. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006 – 148 с.

140. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

141. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.

142. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюравич ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Прецедент, 2004. – 208 с.

143. Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

144. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник. – 2-е вид. перероб. і доп. / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни. – Х. : Право, 2009. – 288 с.

145. Кримінологія: Загальна та Особливі частини / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд ; за ред. І. М. Даньшина. – Х. : Право, 2003. – 352 с.

146. Крип'якевич І. П. Історія України. «Пам'ятки історичної думки України» / І. П. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.

147. Кропачев Н. М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система / Н. М. Кропачев – СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – 262 с.

148. Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л. Л. Кругликов, А. В. Васильевский. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 300 с.

149. Кудрицький А. В. Український Радянський Енциклопедичний Словник : в 3 т. / А. В. Кудрицький. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 751 с.

150. Кудрявцев В. Н. Криминологія : учебник / В. И. Кудрявцев, В. Е. Эинов. – М. : Юристь, 1999. – 476 с.

151. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юридическая литература, 1972. – 352 с.

152. Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 304 с.
153. Кудрявцев В. Н. Стратегия борьбы с преступностью / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 2005. – 366 с.
154. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів. – 2-е вид., переробл. / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко ; за заг. ред. Є. М. Моїсєєва, О. М. Джужи. – К. : КНТ, 2007. – 300 с.
155. Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. – М. : Издательство МГУ, 1976. – 182 с.
156. Курс кримінології: Загальна частина : підручник : у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за ред. О. М. Джужи. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.
157. Курс советского уголовного права. Часть Общая : в 6 т. / А. А. Пионтковский, А. А. Герцензон, Н. Д. Дурманов, П. С. Ромашкин. – М. : Наука, 1970. – Т. 1. Уголовный закон. – 311 с.
158. Курс уголовного права / под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М. : Зерцало-М, 2002 – Т. 5. Особенная часть [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vuzlib.net/beta3/html/1/7980/8020>
159. Лапаева В. В. Эффективность закона и методы ее изучения / В. В. Лапаева // Эффективность закона. Методология и конкретные исследования. – М., 1997. – С. 28–44.
160. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О. Э. Лейст. – М. : Издательство МГУ, 1981. – 240 с.
161. Лепісевич П. М. Козацька держава і право : навчальний посібник з історії держави і права України / П. М. Лепісевич, І. Я. Терлюк. – Львів : Край, 2005. – 136 с.
162. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження / О. М. Литвак. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.
163. Лихова С. Я. Глобалізація та кримінальне законодавство України (позитивні результати та негативні наслідки) / С. Я. Лихова // Теоретичні

основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наукової конференції. – Х. : Право, 2009. – 304 с.

164. Лихова С. Я. Про відповідність та співвідношення охоронного та регулятивного законодавства / С. Я. Лихова, П. С. Берзін // Проблеми вдосконалення практики застосування кримінально-правових засобів протидії злочинності органами внутрішніх справ : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: ЛЮІ МВС України, 2004. – С. 12–17.

165. Лопашенко Н. А. Основы уголовного-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н. А. Лопашенко. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 339 с.

166. Лопашенко Н. А. Преступления в сфере экономики: Авторский комментарий к уголовному закону (Раздел VIII УК РФ) / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 720 с.

167. Лопашенко Н. А. Уголовная политика / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.

168. Макаров Д. Г. Теневая экономика и уголовный закон / Д. Г. Макаров. – М. : Юрлитинформ, 2003. – 216 с.

169. Макконнелл К. Р. Макроекономіка / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – Львів : Просвіта, 1997. – 671 с.

170. Малиновский А. А. Уголовное право зарубежных государств / А. А. Малиновский. – М. : Новый юрист, 1998. – 128 с.

171. Мамардашвили М. Картезианские размышления / М. Мамардашвили. – М. : Прогресс ; Культура, 1993. – 394 с.

172. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження / В. О. Мандибура. – К. : Парламентське видавництво, 1998. – 135 с.

173. Марін О. К. Зміни у податковому законодавстві та їх вплив на дію Кримінального кодексу України / О. К. Марін // Життя і право. – Львів, 2004. – № 2 (2). – С. 69–74.

174. Марко С. І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. І. Марко ; ЛьвДУВС. – Львів, 2009. – 20 с.

175. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов: в 2 т. / Ф. Ф. Мартенс ; под ред. В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2008. – Т. 1. – 332 с.

176. Марченко М. Н. Теория государства и права / М. Н. Марченко. – М., 1987. – 378 с.

177. Марчук Р. П. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму : довідник. – Т. 1 : Міжнародні нормативно-правові акти та стандарти / Р. П. Марчук, О. І. Попов, В. А. Онисьєв. – К. : Бізон, 2008. – 880 с.

178. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / П. С. Матишевський. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 272 с.

179. Матусовский Г. А. Экономическая преступность: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Х. : Консум, 1999. – 312 с.

180. Мейтус В. Ю. Коррупция. Экономический и информационный анализ / В. Ю. Мейтус. – К. : Норапринт, 2003. – 257 с.

181. Меркулова В. О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти / В. О. Меркулова. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 225 с.

182. Митрафанов І. І. Норма та стаття закону про кримінальну відповідальність: проблеми співвідношення / І. І. Митрофанов // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – Одеса, 2011. – № 1. – С. 54–60.

183. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини: поняття та система / І. І. Митрофанов // Юридична Україна. – 2009. – № 3. – С. 104–111.

184. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на осіб, які вчинили злочини : монографія / І. І. Митрофанов ; наук. кер. С. А. Шалгунова. – Кременчук : Вид. ПП Щербатих О. В., 2009. – 488 с.

185. Міжнародна конвенція по боротьбі з підробкою грошових знаків від 20.04.1929 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_589

186. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_374

187. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / Б. В. Романюк, М. І. Камлик. – К. : Школяр, 1999. – 480 с.

188. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.) / В. О. Навроцький. – К. : Атіка, 2001. – 272 с.

189. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

190. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. – 2-ге вид. / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.

191. Навроцький В. О. Роль кримінально-правових засобів у протидії негативним проявам у сфері економіки / В. О. Навроцький // Збірник наукових праць Львівського державного університету внутрішніх справ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lvduvs.edu.ua/nauk/visnyky/nvse/01_2009/01_2009.htm

192. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації : монографія / В. О. Навроцький. – К. : Атіка, 1999. – 418 с.

193. Наден О. В. Щодо методологічних засад розуміння кримінального права (у зв'язку із дослідженнями проблем кримінально-правового регулювання) / О. В. Наден // Вісник академії правових наук України. – 2005. – № 4 – С. 172–181.

194. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2002. – 1056 с.

195. Наумов А. В. Применение уголовно-правовых норм (по материалам следственной и прокурорско-судебной практики) / В. А. Наумов. – Волгоград : Волгоградская правда, 1973. – 176 с.

196. Нафиев С. Х. Судебно-бухгалтерская экспертиза как метод предупреждения экономической преступности : учебное пособие / С. Х. Нафиев, Г. Р. Хамидуллина. – М. : Экзамен, 2003. – 192 с.

197. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спеціальність 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. В. Негодченко. – Х., 2004. – 36 с.

198. Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності / А. С. Нерсесян. – Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2010. – 192 с.

199. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства / В. С. Нерсесянц. – М. : НОРМА, 2000. – 552 с.

200. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления / А. С. Никифоров // Государство и право. – 2000. – № 8. – С. 18–27.

201. Николаева М. Теневая экономика, методы анализа и оценки (Обзор работ западных экономистов) / М. Николаева, А. Шевяков. – М., 1987. – 184 с.

202. Никонов В. А. Основы теории квалификации преступлений (алгоритмический подход) / В. А. Никонов. – Тюмень : Вектор Бук, 2001. – 204 с.

203. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Издательство В. М. Скакун, 1998. – 896 с.

204. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М. : НОРМА, 2001. – 208 с.

205. Новостворений Департамент фінансової та економічної безпеки МВС викриватиме оборудки, які спричиняють значні збитки економіці держави // Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/378540;jsessionid=9897852064B4A851E52C54750251A944>

206. Ноздрачев А. Ф. Пределы конкретизации законов и подзаконных актов министерствами и ведомствами Союза ССР: по материалам функциональных ведомств / А. Ф. Ноздрачев // Ученые записки. ВНИИСЗ. – М., 1968. – Вып. 12. – С. 85.

207. Общая теория государства и права: академический курс : в 2 т. / под. ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – Т. 2. Теория права. – 640 с.

208. Озерський І. В. Економічна злочинність (поняттєво-правовий та психологічний аналіз) / І. В. Озерський, І. О. Кащук // Економіка, фінанси, право, щомісячний інформаційно-аналітичний журнал. – 2004 – Вид. 11. – С. 39.

209. Омельченко С. Корупція з точки зору різних культур світу / С. Омельченко // Підприємство, господарство і право. – 2000. – № 3. – С. 54–57.

210. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. М. Омельчук ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.

211. Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа / Н. А. Орловская. – Одесса : Юридична література, 2010. – 296 с.

212. Осадчий В. І. Проблеми встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб / В. І. Осадчий, Е. М. Кісілюк // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості : матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (8–9 квітня 2005 р.). – К., 2005. – С. 64–70.

213. Основні статистичні дані про діяльність державної податкової служби України в період 2004 – I півріччя 2009 років // Офіційний сайт Державної податкової служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sta.gov.ua/doccatalog/document?id=234380>

214. Панов В. П. Международное уголовное право : учеб. пособие / В. П. Панов. – М., 1997. – 241 с.

215. Панова Н. С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. юрид. наук : 12.00.07 / Н. С. Панова ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2008. – 19 с.

216. Панченко П. М. Да не дрогнет рука ... Практические советы тем, кто дает и берет «взятки». Книга для людей деловых и просто думающих / П. М. Панченко. – Нижний Новгород, 1995. – 342 с.

217. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_123

218. Пашков А. С. Эффективность действия правовой нормы / А. С. Пашков, Л. С. Явич // Советское государство и право. – 1970. – № 3. – С. 40–48.

219. Петрова І. П. Нормативно-правове регулювання організації та діяльності міліції України : монографія / І. П. Петрова, Д. Г. Мулявка. – Ірпінь : Національна академія державної податкової служби України, 2005. – 176 с.

220. Пикуров Н. И. Особенности применения норм уголовного права с учетом его системных свойств / Н. И. Пикуров // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия : сборник научных трудов / под ред. д. ю. н., проф. Н. А. Лопашенко. – Саратов : Саратовский Центр по исследованию организованной преступности и коррупции ; Сателлит, 2005. – 548 с.

221. Погорецький М. А. Подолання протидії організованої злочинності у ході досудового слідства / М. А. Погорецький, В. П. Сапальов // Наук. вісник НА СБ України. – К., 2005. – № 13. – С. 148–152.

222. Полторак А. И. Вооруженные конфликты и международное право. Основные проблемы / А. И. Полторак, Л. И. Савинский. – М. : Наука, 1976. – 416 с.

223. Понамарьов В. Т. Таємниці фальшивих грошей: учора, сьогодні, завтра / В. Т. Понамарьов. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2006. – 288 с.

224. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології / В. М. Попович. – К. : Правові джерела, 1998. – 448 с.

225. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України / В. О. Попрас. – Х. : Право, 2009. – 224 с.

226. Постанови пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (2004–2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.yuricom.com/ua/legal_practice/?c=231#top989

227. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про концепцію реформування правоохоронних органів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=36724

228. Правоприменительная деятельность органов внутренних дел (милиции) по делам об административных правонарушениях : учеб. пособ. / под. ред. И. Б. Кардашовой. – М. : Щит-М, 2004. – 162 с.

229. Прибуток світової кіберзлочинності за п'ять років склав 1 трлн. доларів // Сайт новин ТСН.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/pributok-svitovoyi-kiberzlochinnosti-za-p-yat-rokiv-sklav-1-mlrd-dolariv.html>

230. Причепій Є. М. Філософія : підручник / Є. М. Причепій, Л. А. Чекаль, А. М. Черній. – К. : Академвидав, 2007. – 592 с.

231. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05.10.1995 з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 34. – С. 266.

232. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень : Закон України від 11.06.2009 // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – С. 692.

233. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23.05.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_374

234. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07.04.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 41. – С. 1791. – Ст. 414.

235. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/218-19/paran17#n17>

236. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 98. – С. 9.

237. Про внесення змін до Закону України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм : Закон України від 10.07.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1098-15>

238. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення адміністративної відповідальності у вигляді штрафу : Закон України від 07.02.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 14. – Ст. 114.

239. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України : Закон України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/430-15>

240. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України від 15.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/270-17>

241. Про внесення змін до Положення про Державну службу боротьби з економічною злочинністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2010 № 291 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 25. – С. 28.

242. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.

243. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

244. Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні : Закон України від 26.01.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Ст. 110.

245. Про державну податкову службу в Україні : Закон України від 04.12.1990 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 6 – С. 139.

246. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15.05.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>

247. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49. – Ст. 376.

248. Про загальну структуру та чисельність Міністерства внутрішніх справ України : Закон України від 10.01.2002 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 16. – Ст. 115.

249. Про загальну структуру та чисельність Служби безпеки України : Закон України від 20.10.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 4. – С. 83.

250. Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – С. 1750. – Ст. 404.

251. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007–2009 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2006 № 1767 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 51. – С. 170.

252. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 19. – С. 91.

253. Про затвердження плану заходів на 2010 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню доходів), одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2009 № 1119 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 81. – С. 25.

254. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України : наказ Головки КРУ, МВС України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1166-06>

255. Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності : Указ Президента України від 19.07.2005 № 1119/2005 // Офіційне Інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/3009.html?PrintVersion>

256. Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав та свобод громадян : Указ Президента України від 18.02.2002 № 143 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=143%2F2002>

257. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/page>

258. Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки : Указ Президента України від 24.04.1998 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 17. – С. 14.

259. Про Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.04.1996 № 456 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=456-96-%EF>

260. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

261. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – С. 95.

262. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page2>

263. Про Національне центральне бюро Інтерполу : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 № 220 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=220-93-%EF>

264. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 // Відомості Верховної Ради України – 1992. – № 22. – С. 303.

265. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

266. Про перелік лікарських засобів та виробів медичного призначення, операції з продажу яких звільняються від обкладення податком на додану вартість : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2003 № 1949 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 51. – С. 219.

267. Про податок з доходу фізичних осіб : Закону України від 22.05.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 37. – Ст. 308.

268. Про Положення про Державну автомобільну інспекцію Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.1997 № 341 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 16. – С. 52.

269. Про положення про Міністерство внутрішніх справ України : Указ Президента України від 17.10.2000 № 1138/2000 // Офіційний Вісник України. – 2000. – № 42. – С. 22.

270. Про прокуратуру : Закон України від 05.11.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

271. Про ратифікацію Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Постанова Верховної Ради Української РСР від 25.05.1991 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 24. – С. 277.

272. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.10.2006 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – С. 497.

273. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

274. Про стан фінансово-бюджетної дисципліни, заходи щодо посилення боротьби з корупцією та контролю за використанням державного майна і фінансових ресурсів : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2006 № 1673 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 49. – С. 53.

275. Про створення кримінальної міліції у справах дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.1993 року № 502 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=502-95-%EF>

276. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 // Офіційне Інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/5728.html>

277. Про тимчасовий порядок ведення обліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в енергетичній регіональній митниці : наказ Державної митної служби України від 21.10.2010 № 820 // Офіційний сайт Державної митної служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://customs.gov.ua/dmsu/control/uk/publish/article?art_id=2265452&cat_id=292229

278. Про утворення Державного департаменту у справах громадянства, еміграції та реєстрації фізичних осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2002 № 844 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 25. – С. 26.

279. Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.1993 № 510 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=510-93-%EF>

280. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 № 988 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 25. – С. 125.

281. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – С. 1126. – Ст. 268.

282. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом : науково-практичний посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благута,

Н. І. Дідик, Ю. І. Кіржецький, В. В. Кундик, І. А. Федчак, С. В. Цибочкін; за заг. ред. О. В. Авраменка. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 280 с.

283. Прохоров В. С. Механизм уголовно-правового регулирования: норма, правоотношение, ответственность / В. С. Прохоров, Н. М. Нропачев, А. Н. Тарбогаев. – Красноярск : Издательство Красноярского университета, 1989. – 208 с.

284. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. – Вид. 10-е, допов. / П. М. Рабінович. – Львів : Край, 2008. – 224 с.

285. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. – 5-е вид. / П. М. Рабінович. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.

286. Ратинов А. Р. Личность преступника и проблема ценности / А. Р. Ратинов // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1978. – Вып. 29. – С. 101–113.

287. Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве / авт. коллектив : В. Н. Денисов, В. И. Евинтов, Я. Азуд и др. – К. : Наукова думка, 1992. – 242 с.

288. Резолюция (97) 24 Комитета министров Совета Европы о двадцати принципах борьбы с коррупцией [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_845

289. Рішення Конституційного Суду України від 16.02.2010 № 5-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=98276>

290. Рогов И. И. Проблемы борьбы с экономической преступностью (уголовно-правовое и криминологическое исследование) : дисс. ... д-ра юрид. наук / И. И. Рогов. – Алма-Ата : Казахск. гос. ун-т, 1991.

291. Ромашкін С. В. Історичний і філософський напрямки у юриспруденції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07rsvfnu.pdf>

292. Рощина І. О. Структурні елементи норм кримінального права та їх ефективність у запобіганні злочинам / І. О. Рощина // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 6. – С. 1–7.

293. Рощина І. О. Поняття і складові елементи ефективності норми кримінального права у запобіганні злочинам / І. О. Рощина // Вісник академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (19). – С. 97–103.

294. Рощина І. О. Умови підвищення ефективності норм кримінального права у запобіганні злочинам / І. О. Рощина // Право України. – 2011. – № 4. – С. 191–196.

295. Сай Н. Я. Політичні та економічні умови виникнення та розвитку митної справи в Київській Русі / Н. Я. Сай // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : тези доповідей на Третій звітній всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 184 с.

296. Сапожков А. А. Кредитные преступления. Незаконное получение кредита и злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности / А. А. Сапожков. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 240 с.

297. Свинцов В. И. Логика : учебник для вузов / В. И. Синцов. – М. : Высшая школа, 1987. – 287 с.

298. Селіванов В. Приватно-правові засади концепції державної політики захисту прав і свобод людини в Україні / В. Селіванов // Право України. – 1997. – № 9.

299. Сівкович Володимир. Супротив реформі органів кримінальної юстиції очікується особливо жорстокий / Володимир Сівкович // Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/printable_article?art_id=243637436

300. Сіренко В. Ф. Визначення ефективності законодавства: методологічні аспекти / В. Ф. Сіренко // Законодавство: проблеми ефективності. – К. : Наукова думка, 1995. – С. 3–13.

301. Скалозуб Л. П. Законодавче забезпечення протидії злочинам у сфері економіки в діяльності підрозділів Державної служби боротьби з

економічною злочинністю : збірник підзаконних актів / Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук. – Львів : ЗУКЦ, 2008. – 258 с.

302. Скирда М. В. Роль конгрессов ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию в совершенствовании законодательства Российской Федерации в области уголовного правосудия : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право; европейское право» / М. В. Скирда. – Казань, 2009. – 24 с.

303. Скомороха В. Є. Практика Конституційного Суду України як засіб імплементації європейських стандартів прав і свобод людини в Україні / В. Є. Скомороха // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 5. – С. 64.

304. Словарь иностранных слов. – 5-е изд. / под ред. И. В. Лехина и др. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов, 1954. – 853 с.

305. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1972. – Т. 3. – 744 с.

306. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – 840 с.

307. Соловій Я. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : монографія / Я. І. Соловій, В. В., Дудка, А. В. Дудка. – Івано-Франківськ : Надвірнянська друкарня, 2008. – 231 с.

308. Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) // Урядовий кур'єр – 2003. – № 179.

309. Спиридонов Л. И. Социология уголовного права / Л. И. Спиридонов. – М. : Юридическая литература, 1986. – 240 с.

310. Стамбульський план дій по боротьбі з корупцією для Арменії, Азербайджана, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Російської Федерації, Таджикистану і України // Сеть по боротьбі з корупцією для країн з переходною економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sum.org.ua/dopovid_oecd2.htm

311. Стан міжнародного співробітництва // офіційний сайт Служби безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=54798&cat_id=103731

312. Становление и развитие советского уголовного законодательства : матер. межвуз. науч. конф., посвященной 50-летию первого советского Уголовного кодекса. – Волгоград : Высшая следственная школа МВД СССР, 1973. – 265 с.

313. Стороженко О. М. Адміністративно-правова кваліфікація зловживань монопольним становищем на ринку України / О. М. Стороженко. – К. : Київський національний торгово-економічний університет, 2009. – 142 с.

314. Субтельний О. Україна: історія. – 3-тє вид., перероб. і доп. / О. Субтельний ; пер. з англ. Ю. І. Шевчука; вст. ст. С. В. Кульчицького. – К. : Либідь, 1993. – 720 с.

315. Талалаев А. Н. Юридическая природа международного договора / А. Н. Талалаев. – М. : Изд-во Ин-та международных отношений, 1963. – 263 с.

316. Таций В. Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву / В. Я. Таций. – Х. : 1988. – 298 с.

317. Теория государства и права : курс лекций. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2000. – 776 с.

318. Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні / Д. С. Терлецький. – Одеса : Фенікс, 2009. – 232 с.

319. Уголовное право России. Части Общая и Особенная : учебник. – 5-е изд., перераб. и доп. / М. П. Журавлев, А. В. Наумов и др. – М. : ТК Велби ; Проспект, 2004. – 696 с.

320. Ужва Л. А. Экономическая система Украины как интегрированный объект уголовно-правовой охраны / Л. А. Ужва // Економіко-правові аспекти розвитку транспортних систем ОНМУ. – Вип. II.– Одеса : Латстар, 2002. – С. 153–164.

321. Україні загрожує повернення до списку найкорумпованіших країн світу // Сайт новин ТСН.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/ukrayina-zagrozhuje-povernennya-do-spisku-naikorumpovani-shih-krayin-svitu.html>

322. Українське державотворення: не витребуваний потенціал : словник-довідник / за ред. О. М. Мироненко. – К., 1997.

323. Український бізнес заявляє, що корупція в державних органах і в 2015 році залишається незмінною [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/news/oficial/5206.html>

324. Усенко Е. Т. Теоретические проблемы соотношения международного и внутригосударственного права / Е. Т. Усенко // Советский ежегодник международного права. 1977. – М. : Наука, 1979. – С. 65–81.

325. Устинова Т. Д. Уголовная ответственность за лжепредпринимательство / Т. Д. Устинова. – М. : НОРМА, 2003. – 144 с.

326. Фаткуллин Ф. Н. Социальная ценность и эффективность правовой нормы / Ф. Н. Фаткуллин, Л. Д. Чулюкин. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1977. – 119 с.

327. Филимонов В. Д. Принципы уголовного права / В. Д. Филимонов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. – 139 с.

328. Фисенко И. В. Борьба с международными преступлениями в международном уголовном праве / И. В. Фисенко. – Мн. : Тесей, 2000. – 336 с.

329. Філей Ю. В. Поняття кримінально-правової санкції / Ю. В. Філей // Вісник прокуратури. – 2003. – № 11. – С. 30–35.

330. Філософія : навч. посіб. – 5-те вид., випр. і доп. / за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2005. – 455 с.

331. Філософський енциклопедичний словник / НАН України ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди ; ред. кол. : В. І. Шинкарук (гол. ред. кол.), Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

332. Франчук В. В. Диференціація кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері економіки / В. В. Франчук // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : Міжнародний симпозіум. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – 304 с.

333. Франчук В. В. Економічна злочинність як гальмівний фактор розбудови громадянського суспільства в Україні / В. В. Франчук // Проблеми

правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : тези доповідей на Третій звітній всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 184 с.

334. Фріс П. Л. Ефективність кримінально-правової політики / П. Л. Фріс // Проблеми вдосконалення практики застосування кримінально-правових засобів протидії злочинності органами внутрішніх справ : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : ЛЮОІ МВС України, 2004. – С. 17–25.

335. Фуллер Лон Л. Мораль права / Лон Л. Фуллер. – М. : ИРИСЭН, 2007. – 308 с.

336. Хавронюк М. І. Доборолися ... // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – січень. – № 1, 14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/newspaper/articles/73265#article>

337. Хавронюк М. І. Передумови криміналізації злочинного порушення права споживачів на безпечність продукції та пропозиції для законодавця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakonoproekt.org.ua/peredumovi-kriminalizatsiji-zlochinnogho-porushennya-prava-spozhivachiv.aspx>

338. Хавронюк М. І. Щодо відмежування злочину від кримінального проступку / М. І. Хавронюк // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : збірник тез Міжнародного симпозіуму. – Львів, 2011. – 494 с.

339. Хавронюк М. І. Якість кримінального законодавства: як її досягти / М. І. Хавронюк // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : матеріали наукової конференції. – Х. : Право, 2009 – 304 с.

340. Хазов Е. Н. Международно-правовая защита национально-культурного достояния народов : монография / Е. Н. Хазов, В. Е. Хазова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2009. – 159 с.

341. Хоменко І. В. Логіка для юристів : підручник / І. В. Хоменко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 224 с.

342. Хохлова І. В. Кримінальне право України (Загальна частина) : навчальний посібник. – 2-е вид. оновл. та доповн. / І. В. Хохлова, О. П. Шемяков. – К.–Донецьк : Норд-Пресс, 2009. – 310 с.
343. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України / П. В. Хряпінський. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 840 с.
344. Хряпінський П. В. Кримінальне право України: Загальна частина / П. В. Хряпінський. – Суми : Університетська книга, 2009. – 687 с.
345. Хряпінський П. В. Своєрідність диспозитивного методу регулювання суспільних відносин при спеціальному звільненні від кримінальної відповідальності / П. В. Хряпінський // Держава та регіони: Серія право. – 2011. – № 1. – С. 156–161.
346. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права / З. М. Черниловский. – М. : Юристъ, 1996. – 576 с.
347. Черниловский З. М. Лекции по римскому частному праву / З. М. Черниловский. – М. : Юрид. лит., 1991. – 208 с.
348. Черноус Ю. М. Відомче регулювання міжнародного співробітництва в розслідуванні злочинів / Ю. М. Черноус // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 2 (49) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnuvs/2010_49/index.htm
349. Чубата Л. В. Міжнародний досвід боротьби з проявами корупції / Л. В. Чубата // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 338–342.
350. Шапка Б. В. Усовершенствование антикоррупционного законодательства на основе мировых стандартов / Б. В. Шапка // Юридический портал Pravotoday [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravotoday.in.ua/ru/press-centre/publications/pub-333>
351. Шаргородский М. Д. Наказание, его цели и эффективность / М. Д. Шаргородский. – Л. : Ленинградский ун-т, 1973. – 160 с.
352. Шнайдер Г. И. Криминология / Г.И. Шнайдер ; пер. с нем. – М. : Прогресс ; Универс, 1994. – 504 с.

353. Шостко О. Ю. Протидія організованої злочинності в європейських країнах / О. Ю. Шостко. – Х. : Право, 2009. – 400 с.

354. Шульженко Ф. П. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері економіки : навчальний посібник / Ф. П. Шульженко, Є. В. Невмержицький. – К. : КНЕУ, 2003. – 171 с.

355. Щерба С. Уголовно-правовая охрана предметов и документов, имеющих историческую, научную, художественную или культурную ценность / С. Щерба, С. Приданов. – М. : ЮрИнформ-Р, 2000. – 321 с.

356. Электронная библиотека Князева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ebk.net.ua/Book/KPravo/01-05/1033.htm>

357. Эффективность правовых норм / В. Н. Кудявцев, В. И. Никитинский, И. С. Самощенко, В. В. Глазырин. – М. : Юридическая литература, 1980. – 280 с.

358. Юридичний вісник України. – 1996. – № 48. – С. 117.

359. Юрій С. І. Економічна теорія: політична економія / С. І. Юрій – К. : Кондор, 2009. – 604 с.

360. Явич Л. С. Эффективность действия правовой нормы / Л. С. Явич // Советское государство и право. – 1970. – № 3. – С. 41–45.

361. Як швець без чобіт // Щотижнева інформаційно-правова газета «Правовий тиждень». – 2010. – 23 лютого. – № 8 (186).

362. Яни П. С. Экономические и служебные преступления / П. С. Яни. – М. : Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 208 с.

363. Янукович узяв боротьбу з корупцією на себе // Права людини в Україні : інформаційний портал Харківської правозахисної групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/en/index.php?id=1293404229>.

364. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України / Г. З. Яремко ; за ред. В. О. Навроцького – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 432 с.

365. Bachrach A. Przestępczość gospodarcza. Pojęcie i próba systematyki / A. Bachrach // PiP. – Nr 6/1967. – S. 959.

366. Bojarski M. Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna / M. Bojarski. – Warszawa : LexisNexis Polska Sp. Z o.o., 2012.
367. Borej Dominika. Pojęcie i wprowadzenie do prawa karnego gospodarczego / Dominika Borej // Materiały z konferencji na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (28 marca 2008 r.). – Kraków : Wydawnictwo AT Group Sp. Z o.o., 2010.
368. Buchała K. Polskie prawo karne / K. Buchała, A. Zoll. – Warszawa 1995. – S. 12–13.
369. Buczkowski K. Przepisy gospodarcze w praktyce prokuratorskiej i sądowej / K. Buczkowski, M. Wojtaszek. – Warszawa, 1998. – S. 148.
370. Cyprian T. Przepisy gospodarcze / T. Cyprian. – Warszawa, 1960. – S. 34–35.
371. Dukiet-Nagórska T. Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa / T. Dukiet-Nagórska. – Warszawa : LexisNexis Polska Sp. Z o.o., 2012.
372. Gardocki L. Prawo karne. – 17 wydanie zmienione / L. Gardocki. – Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2011.
373. Gordon Z. Prawo obrotu gospodarczego / Z. Gordon, [w:] J. Winiarz (red.). – Warszawa, 1987. – S. 12–13.
374. Górniok O. O przestępczości gospodarczej w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej / O. Górniok // PS. – 1992. – nr 5–6.
375. Górniok O. Prawo gospodarcze i handlowe / O. Górniok. – Warszawa, 2003. – T. 10. Prawo karne gospodarcze.
376. Górniok O. Prawo karne gospodarcze / O. Górniok. – Warszawa : Wydawnictwo C.H. Beck, 2003.
377. Górniok O. Prawo karne gospodarcze : komentarz / O. Górniok. – Toruń, 1997. – S. 5.
378. Górniok O. Przestępczość gospodarcza i jej zwalczanie / O. Górniok. – Warszawa, 1994.
379. Górniok O. Przepisy gospodarcze. Rozdział XXXVI i XXXVII Kodeksu karnego / O. Górniok. – Warszawa : Wydawnictwo C.H. Beck, 2000.

380. Grabarczyk G. Przepępnosc gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce / G. Grabarczyk. – Toron, 2002. – S. 244.
381. Holyst B. Naukowe badania przestępczosci / B. Holyst // Probl. Krym. – 1978/32. – S.199.
382. Kalus S. Ochrona prawna obrotu gospodarczego / S. Kalus. – Warszawa : LexisNexis Polska Sp. Z o.o., 2011.
383. Lampe E. J. Ogólne problemy prawa karnego gospodarczego / E. J. Lampe // PREiS. – 1998/3m. – S. 115.
384. Lernell L. Uwagi o pojęciu przestępczosci gospodarczej / L. Lernell // Pi. – 1959. – z. 11. – s. 773.
385. Marek A. «Przestępca w niebieskim kolniezyku» w swietle kryminololgiej amerykanskiej / A. Marek // NP. – 1978/2.
386. Marek A. Prawo karne. – 10 wyd. / A. Marek. – Warszawa, 2011. – S. 678.
387. Marek A. Prawo karne. – 4 wyd. / A. Marek. – Warszawa, 2003. – S. 560.
388. Mik C. Europeizacja prawa karnego gospodarczego / C. Mik ; (w:) A. Adamski (red.) // Przepępnosc gospodarcza z perspektywy Polski i Unii Europejskiej. – Toruń, 2003.
389. Pracki H. Nowe rodzaje przestępcstw gospodarczych (część druga) / H. Pracki // Prok. I Pr. – Nr 2/1995. – S. 27.
390. Skorupka J. Prawo karne gospodarcze. Zarys wykladu / J. Skorupka. – Warszawa, 2005. – S. 19–21.
391. Słownik współczesnego języka polskiego / red. B. Dunaj. – Warszawa, 2000. – T. I. – S. 216 i 636.
392. Stepień T. Przepępcstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu / T. Stepień, K. Stepień. – Torun, 2001.
393. Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20000941037>
394. Ustawa z dnia 16 kwietnia 1993 r. Zwalczenie nieuczciwej konkurencji [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20031531503>

395. Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej // Dz.U. – 2004. – nr. 173. – poz. 1807 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20041731807>

396. Ustawa z dnia 26 października 2000 r. o giełdach towarowych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20001031099>

397. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20051831538>

398. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19971400939>.

399. Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010490508>

400. Wilk L. Prawo karne skarbowe / L. Wilk, J. Zagrodnik. – Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2009.

401. Yearbook of the international Law Commission. – 1970. – Vol. I. – 265 p. – P. 139, 152–153, 160–161 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes\(e\)/ILC_1970_v1_e.pdf](http://untreaty.un.org/ilc/publications/yearbooks/Ybkvolumes(e)/ILC_1970_v1_e.pdf)

402. Zawłocki R. System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarce. – Tom 9 / R. Zawłocki. – Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2011.

403. Zawłocki Robert. Podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze / Robert Zawłocki. – Warszawa, 2004.

404. Zawłocki Robert. Prawo karne gospodarcze / Robert Zawłocki. – Warszawa : Wydawnictwo C.H. Beck, 2007. – 474 s.

405. Zoll A. Problem okoliczności wyłączających bezprawność czynu w okresie politycznej zmiany systemu / A. Zoll // CzPKiNP. – Nr 1/1997. – S. 93.

406. Żółtek Sławomir. Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności / Sławomir Żółtek. – Warszawa : Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2009. – 387 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ОХОРОНИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розділ І. Злочини проти основ національної безпеки України

Стаття 111. Державна зрада

Стаття 113. Диверсія

Стаття 114. Шпигунство

Розділ VII. Злочини у сфері господарської діяльності

Стаття 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів

Стаття 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення

Стаття 203¹. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва

Стаття 203². Зайняття гральним бізнесом

Стаття 204. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів

Стаття 205. Фіктивне підприємництво

Стаття 205¹. Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб - підприємців

Стаття 206. Протидія законній господарській діяльності

Стаття 206². Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації

Стаття 209. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

Стаття 209¹. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму

Стаття 210. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням

Стаття 211. Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону

Стаття 212. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)

Стаття 212¹. Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування

Стаття 213. Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом

Стаття 216. Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок

Стаття 218¹. Доведення банку до неплатоспроможності

Стаття 219. Доведення до банкрутства

Стаття 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами

Стаття 222¹. Маніпулювання на фондовому ринку

Стаття 223¹. Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів

Стаття 223². Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів

Стаття 224. Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів

Стаття 229. Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару

Стаття 231. Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю

Стаття 232. Розголошення комерційної або банківської таємниці

Стаття 232¹. Незаконне використання інсайдерської інформації

Стаття 232². Приховування інформації про діяльність емітента

Стаття 233. Незаконна приватизація державного, комунального майна

Розділ XIII. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення

Стаття 306. Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

Результати анкетування

на предмет доцільності впровадження у кримінальне законодавство України змін щодо удосконалення кримінально-правових засобів охорони економіки

1. Чи доцільно у кримінальному законодавстві України передбачити застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового впливу?

Так – 68%	Ні – 32%
-----------	----------

2. Якщо так, то за які саме злочини у сфері економіки Ви вважаєте доцільним застосовувати до юридичних осіб заходи кримінально-правового впливу:

а) за злочини, передбачені ст.ст. 209 і 306 Кримінального кодексу України;

22%

б) за кожний злочин у сфері економіки;

65%

в) власний варіант – ст.ст. 205, 209, 212, 221, 223 КК України.

13%

3. За злочини у сфері економіки найефективнішим покаранням є:

а) штраф;

48%

б) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

18%

в) громадські роботи;

0%

г) виправні роботи;

0%

г) конфіскація майна;

30%

д) арешт;

0%

е) обмеження волі;

0%

є) позбавлення волі на певний строк;

4%

ж) власний варіант.

0%

4. Чи вважаєте Ви визнану в кримінальному законодавстві України одиницю виміру покарання у вигляді неоподаткованого мінімуму доходів громадян ефективною під час призначення штрафу?

Так – 27%	Ні – 73%
-----------	----------

5. Якщо ні, то яку із запропонованих одиниць виміру такого виду покарання, як штраф, Ви вважали б за доцільне запровадити?

а) визначається у сталих сумах у національній грошовій одиниці;

0%

б) використання іншої умовної розрахункової одиниці:

а) мінімальну заробітну плату;

11%

б) мінімальний прожитковий мінімум;

10%

с) власний варіант;

0%

в) використання певної умовної розрахункової одиниці з урахуванням розміру доходів конкретної особи, яка вчинила злочин;

74%

г) встановлення його у розмірі, кратному розміру майнової шкоди, заподіяної злочином;

5%

г) власний варіант.

0%

6. Які злочини у сфері економіки характеризуються найбільшою латентністю?

ст.ст. 199, 205, 209, 212 КК України

7. Причинами латентності є:

а) недосконалість кримінально-правової заборони;

12%

б) недосконалість роботи правоохоронних/судових органів;

88%

в) власний варіант.

0%

Ст. 114. Шпигунство

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання						
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт
1	1							1	1										

Злочинів – 1

Призначення покарання – 1 (100%)

– позбавлення волі на певний строк – 1 (100%)

У межах санкції – 1 (100%)

– нижче середньої – 1 (100%)

– вище середньої – 0 (0%)

Реальне відбуття покарання – 1 (100%)

Звільнення від покарання – 0 (0%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Додаток В

Таблиця 3.1.2

Ст. 199. Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	1							1	1											1
2 П*	1							1	1											1
3	1							1	1											1
4	1			1							1									
5	1	1									1									
6	1						1				1									
7	1							1	1											1
8	1							1	1											1

9	1							1	1												1
10	1							1	1												1
11	1							1	1												1
12	1							1	1												1
13	2							2			2										
14	1							1	1												1
15	1							1	1												1
16	1							1	1												1
17	1							1	1												1
18	2							2	1		1										2
19	1							1	1												1
20	1							1	1												1

Злочинів – 22

Призначення покарання – 22 (100%)

– штраф – 1 (4%)

– громадські роботи – 1 (4%)

– обмеження волі -1 (4%)

– позбавлення волі на певний строк – 19 (88%)

У межах санкції – 16 (73%)

– нижче середньої – 16 (100%)

– вище середньої – 0 (0%)

Виходить за межі – 6 (27%)

Реальне відбуття покарання – 6 (27%)

Звільнення від покарання – 16 (73%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

*Повторність – 1

Таблиця 3.1.3

Ст. 200. Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	2	2								2										
2 П*	1	1							1											
3	2	1						1	2											1
4	1	1							1											
5	1							1			1									1
6	1	1							1											

Злочинів – 8

Призначення покарання – 8 (100%)

- штраф – 6 (75%)
- позбавлення волі на певний строк – 2 (25%)
- У межах санкції – 7 (87%)
- нижче середньої – 5 (71%)
- вище середньої – 2 (29%)
- Виходить за межі – 1 (13%)
- Реальне відбуття покарання – 6 (75%)
- Звільнення від покарання – 2 (25%)
- Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)
- *Повторність – 1

Таблиця 3.1.4

Ст. 203¹. Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання						
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт
1	1	1									1								
2	1	1							1										
3	1	1									1								
4	1	1							1										
5	1	1							1										
6	1	1							1										
7	1	1							1										
8	1	1									1								
9	1			1							1								

10	1	1										1									
11	1	1										1		1							
12	1	1										1									
13	1	1										1									
14	1								1		1										

Злочинів – 14

Призначення покарання – 14 (100%)

– штраф – 12 (86%)

– позбавлення волі на певний строк – 2 (14%)

У межах санкції – 6 (43%)

– нижче середньої – 5 (83%)

– вище середньої – 1 (17%)

Виходить за межі – 8 (57%)

Реальне відбуття покарання – 13 (93%)

Звільнення від покарання – 1 (7%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.5

Ст. 203². Зайняття гральним бізнесом

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	1	1							1											
2	1	1							1											
3	1	1							1											
4	1	1							1											
5	1	1							1											
6	1	1							1											
7	1	1							1											
8	1	1							1											
9	1	1									1									

10	1	1										1									
11	1	1								1											
12	1	1								1											
13	1	1								1											
14	1	1										1									
15	1	1								1											
16	1	1								1											
17	1	1										1									
18	1	1								1											
19	1	1								1											
20	1	1										1									

Злочинів – 20

Призначення покарання – 20 (100%)

– штраф – 20 (100%)

У межах санкції – 15 (75%)

– нижче середньої – 15 (100%)

– вище середньої – 0 (0%)

Виходить за межі – 5 (25%)

Реальне відбуття покарання – 20 (100%)

Звільнення від покарання – 0 (0%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.6

Ст. 204. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1 П*	3	3							1		2									
2	3	2						1	3											1
3 П	3	3							1		2									
4	1	1							1											
5	2	1						1	1		1									1
6	2	1						1	1		1									1
7	2	1						1	1		1									1
8	2	2							1		1									
9	2	2									2									

10	2	1						1	1		1										
11	2	2							1		1										
12	2	1						1	2												1
13	2	2							1		1										
14	2	1						1	2												1
15	2	2							2												
16	2	2							2												
17	3	2						1	3												
18	2	1						1	2												1
19	1	1							1												
20	2						1	1	2												1

Злочинів – 42

Призначення покарання – 42 (100%)

– штраф – 31 (74%)

– обмеження волі -1 (2%)

– позбавлення волі на певний строк – 10 (24%)

В межах санкції – 29 (69%)

– нижче середньої – 29 (100%)

– вище середньої – 0 (0%)

Виходить за межі – 13 (31%)

Реальне відбуття покарання – 34 (81%)

Звільнення від покарання – 8 (19%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

*Повторність – 2

Таблиця 3.1.7

Ст. 205. Фіктивне підприємництво

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання									
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	
1	1	1							1				1									
2	1	1							1				1									
3 П*	1	1							1													
4	1	1							1													
5	1	1							1				1									
6	1						1		1											1		
7	1	1							1													
8	1	1							1			1										
9 П	1	1									1											

10	1	1								1											
11	1	1								1											
12	1	1								1											
13	1	1								1											
14	1	1								1											
15	1	1								1											
16	1	1								1											
17	1	1								1											
18	1	1								1											
19	1	1								1											
20	1	1								1											

Злочинів – 20

Призначення покарання – 20 (100%)

– штраф – 19 (95%)

– обмеження волі – 1 (5%)

У межах санкції – 19 (95%)

– нижче середньої – 19 (100%)

– вище середньої – 0 (0%)

Виходить за межі – 1 (5%)

Реальне відбуття покарання – 15 (75%)

Звільнення від покарання – 4 (20%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 1 (5%)

*Повторність – 2

Таблиця 3.1.8

Ст. 209. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	1		1			1			1		2	1								
2	2					1			2		1	2								
3	1		1			1			1	1	2									1
4	1		1			1			1	1	2									
5	1		1						1		1	1								
6	1		1						1		1	1								1
7	1		1			1			1	2	1									
8	1		1			1			1		2	1								
9	1		1						1		1	1								1
10	1		1			1			1	1	2									

11	2		2			1			2		3	2									
12	1		1						1	1		1									1
13	1		1						1	1		1									1
14	1		1			1			1	1	2										
15	1		1						1	1		1									1
16	1		1			1			1	1	2										
17	1		1						1	1		1									1

Злочинів – 19

Призначення покарання – 46 (100%)

– позбавлення права обіймати певні посади... – 17 (37%)

– конфіскація майна – 10 (22%)

– позбавлення волі на певний строк – 19 (41%)

У межах санкції – 33 (72%)

– нижче середньої – 11 (33%)

– вище середньої – 22 (67%)

Виходить за межі – 13 (28%)

Реальне відбуття покарання – 39 (85%)

Звільнення від покарання – 7 (15%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.9

Ст. 210. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням

№	Злочин	Призначення покарання								У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання								
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.	вище серед.			штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	
1	1	1							1													
2	1	1	1						2													
3	1						1		1													
4	1		1					1	2													

Злочинів – 4

Призначення покарання – 6 (100%)

– штраф – 2 (33%)

– позбавлення права обіймати певні посади... – 2 (33%)

- обмеження волі – 1 (17%)
- позбавлення волі на певний строк – 1 (17%)
- У межах санкції – 6 (100%)
- нижче середньої – 6 (100%)
- вище середньої – 0 (0%)
- Виходить за межі – 0 (0%)
- Реальне відбуття покарання – 6 (100%)
- Звільнення від покарання – 0 (0%)
- Повторність – 0

Таблиця 3.1.10

Ст. 212. Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	1							1			1									1
2	1		1					1	1	1										1
3	1		1					1	1	1										1
4	1		1					1	1	1										1
5	1	1	1			1				2	1									
6	1	1	1			1			1	2										
7	1	1	1							1	1									
8	1	1	1						1		1									
9	1		1					1	1	1										1
10	1	1	1			1			3											

11	1	1	1							1	1										
12	1	1	1			1			1	2											1
13	1	1	1						1		1										
14	1	1	1			1			1	2								1			
15	1		1					1	1	1											
16	1	1	1						1		1										
17	1	1	1						1	1			2								
18	1	1	1							1	1										
19	1	1	1			1				2	1										
20	1	1	1						1	1											

Злочинів – 20

Призначення покарання – 45 (100%)

– штраф – 14 (32%)

– позбавлення права обіймати певні посади... – 19 (42%)

– конфіскація майна – 6 (13%)

– позбавлення волі на певний строк – 6 (13%)

У межах санкції – 36 (80%)

– нижче середньої – 16 (44%)

– вище середньої – 20 (56%)

Виходить за межі – 9 (20%)

Реальне відбуття покарання – 36 (80%)

Звільнення від покарання – 7 (16%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 2 (4%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.11

Ст. 212¹. Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування

№	Епі-зоди	Призначення покарання								У межах		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення пр. обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конф. майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.	вище серед.			штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	Громадські роботи	Виправні роботи	конф. майна	арешт	Обмеження волі	Позбавлення волі на певний строк
1	1	1							1				1								
2	1	1	1			1			1	1	1										

Злочинів – 2

Призначення покарання – 4 (100%)

– штраф – 2 (50%)

– конфіскація майна – 1 (25%)

– обмеження волі – 1 (25%)

В межах санкції – 3 (75%)

– нижче середньої – 2 (67%)

– вище середньої – 1 (33%)

Виходить за межі – 1 (25%)

Реальне відбуття покарання – 3 (75%)

Звільнення від покарання – 1 (25%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.12

Ст. 213. Порухнення порядку здійснення операцій з металобрухтом

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	1			1					1											
2	1			1					1											
3 П*	1	1							1											
4	1	1									1									
5	1			1					1											
6 П	1	1									1									
7	1			1					1											
8	1			1					1											
9	1			1					1											

10	1			1						1												
11	1			1						1												
12	1			1						1												
13	1			1						1												
14	1			1						1												
15	1			1						1												
16	1			1						1												
17	1			1						1												
18	1			1						1												
19	1			1							1											
20	1			1						1												

Злочинів – 20

Призначення покарання – 20 (100%)

– штраф – 3 (15%)

– громадські роботи – 17 (85%)

У межах санкції – 18 (90%)

– нижче середньої – 17 (94%)

– вище середньої – 1 (6%)

Виходить за межі – 2 (10%)

Реальне відбуття покарання – 20 (100%)

Звільнення від покарання – 0 (0%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

*Повторність – 2

Таблиця 3.1.13

Ст. 216. Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	1	1							1											
2	1	1								1										
3	2	2							1		1									
4	1	1							1											
5	1	1									1									
6	1	1							1											
7	1	1							1											
8	1	1									1									
9	1	1									1									

10	1	1								1											
11	1	1								1											
12	1	1								1											

Злочинів – 13

Призначення покарання – 13 (100%)

– штраф – 13 (100%)

У межах санкції – 9 (69%)

– нижче середньої – 8 (89%)

– вище середньої – 1 (11%)

Виходить за межі – 4 (31%)

Реальне відбуття покарання – 13 (100%)

Звільнення від покарання – 0 (0%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.14

Ст. 219. Доведення до банкрутства

№	Злочин	Призначення покарання								У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання																							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.	вище серед.			штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк																
1	1	1	1								2																										

Злочинів – 1

Призначення покарання – 2 (100%)

– штраф – 1 (50%)

– позбавлення права обіймати певні посади... – 1 (50%)

У межах санкції – 2 (100%)

– нижче середньої – 0 (0%)

– вище середньої – 2 (100%)

Реальне відбуття покарання – 2 (100%)

Звільнення від покарання – 0 (0%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.15

Ст. 222. Шахрайство з фінансовими ресурсами

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання						
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт
1	1	1	1						1		1								
2	1	1	1						1		1								
3	1	1	1						1		1								
4	2	2	2						1	3									
5	1	1									1								
6	1	1									1								
7	1	1									1								
8	1	1									1								
9	1		1					1	1	1		2							
10	1	1	1						1		1								

11	1	1										1									
12	1	1										1									
13	1	1								1											
14	1	1	1							1		1									
15	1	1										1									
16	1	1										1									
17	1	1								1											
18	1	1	1							2											
19	1	1										1									

Злочинів – 20

Призначення покарання – 29 (100%)

– штраф – 19 (66%)

– позбавлення права обіймати певні посади... – 9 (31%)

– позбавлення волі на певний строк – 1 (3%)

У межах санкції – 15 (52%)

– нижче середньої – 11 (73%)

– вище середньої – 4 (27%)

Виходить за межі – 14 (48%)

Реальне відбуття покарання – 27 (93%)

Звільнення від покарання – 0 (0%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 2 (7%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.16

Ст. 229. Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	2	2	2						4											
2	1	1									1									
3	1	1									1									
4	1	1							1											
5	1	1									1									
6	1	1									1									
7	2	2	1								3									
8	2	2									2									
9	1	1							1											

10	1	1								1											
11	1	1								1											
12	1	1	1							1	1										
13	1	1								1											
14	1	1	1							1	1										
15	1	1								1											

Злочинів – 18

Призначення покарання – 23 (100%)

– штраф – 18 (78%)

– позбавлення права обіймати певні посади... – 5 (22%)

У межах санкції – 14 (61%)

– нижче середньої – 12 (86%)

– вище середньої – 2 (14%)

Виходить за межі – 9 (39%)

Реальне відбуття покарання – 23 (100%)

Звільнення від покарання – 0 (0%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.17

Ст. 233. Незаконна приватизація державного, комунального майна

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання							
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі
1	1	1									1									

Злочинів – 1

Призначення покарання – 1 (100%)

– штраф – 1 (100%)

У межах санкції – 0 (0%)

– нижче середньої – 0 (0%)

– вище середньої – 0 (0%)

Виходить за межі санкції – 1 (100%)

Реальне відбуття покарання – 1 (100%)

Звільнення від покарання – 0 (0%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Таблиця 3.1.18

Ст. 306. Використання коштів, зданих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

№	Злочин	Призначення покарання							У межах санкції		Виходить за межі санкції	Звільнення від крим. від-ті	Звільнення від покарання						
		штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт	обмеження волі	позбавлення волі на певний строк	нижче серед.			вище серед.	штраф	позбавлення права обіймати певні посади...	громадські роботи	виправні роботи	конфіскація майна	арешт
1	1							1			1								1
2	1					1		1		1	1								
3	1					1		1		1	1								
4	1					1		1		1	1								
5	1					1		1		1	1								
6	1							1			1								1
7	1					1		1		1	1								

8	1					1			1		1	1									
9	1					1			1		1	1									
10	1								1			1									
11	1								1			1									1
12	1								1			1									1

Злочинів – 12

Призначення покарання – 19 (100%)

– конфіскація майна – 7 (37%)

– позбавлення волі на певний строк – 12 (63%)

У межах санкції – 7 (37%)

– нижче середньої – 0 (0%)

– вище середньої – 7 (100%)

Виходить за межі санкції - 12 (63%)

Реальне відбуття покарання – 15 (79%)

Звільнення від покарання – 4 (21%)

Звільнення від кримінальної відповідальності – 0 (0%)

Повторність – 0

Динаміка зареєстрованих злочинів

Рисунок 3.2.1

Динаміка зареєстрованих злочинів у звітних періодах

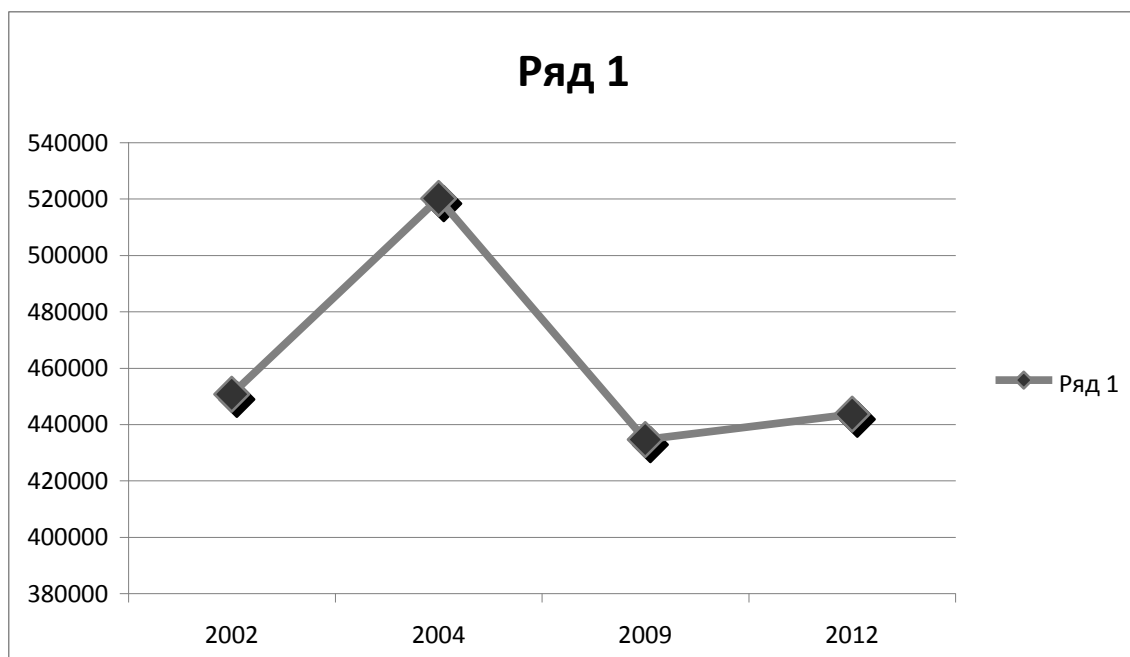

Рисунок 3.2.2

Динаміка зареєстрованих злочинів у сфері економіки у звітних періодах

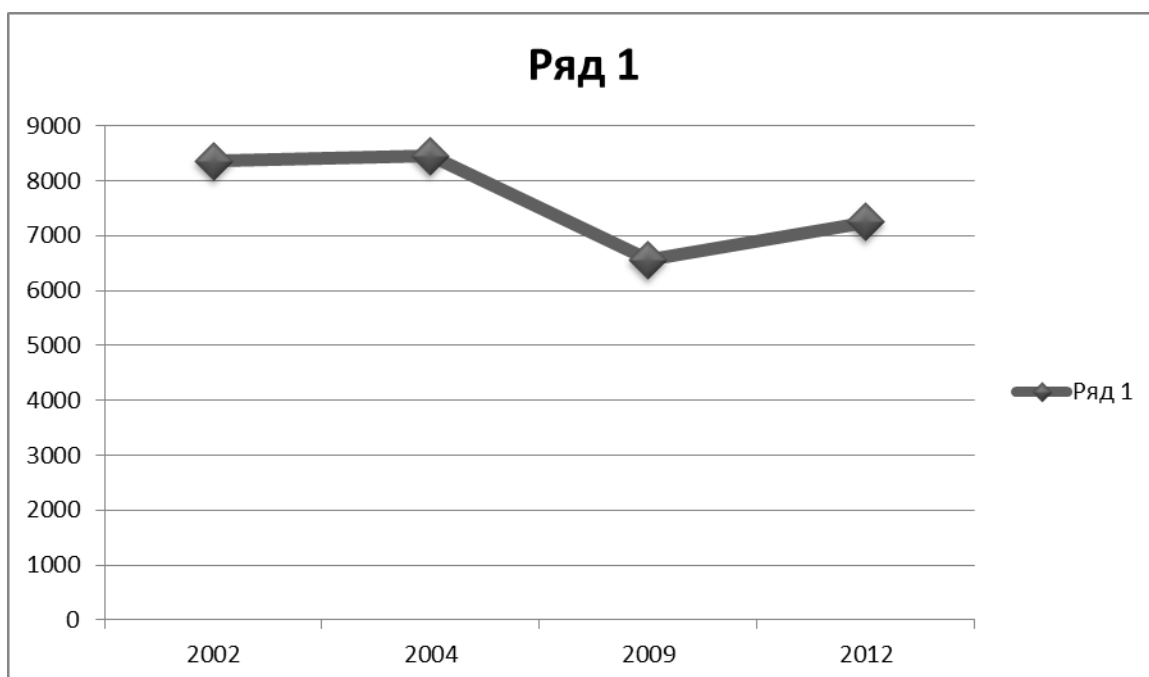

Рисунок 3.2.3
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 199 КК України

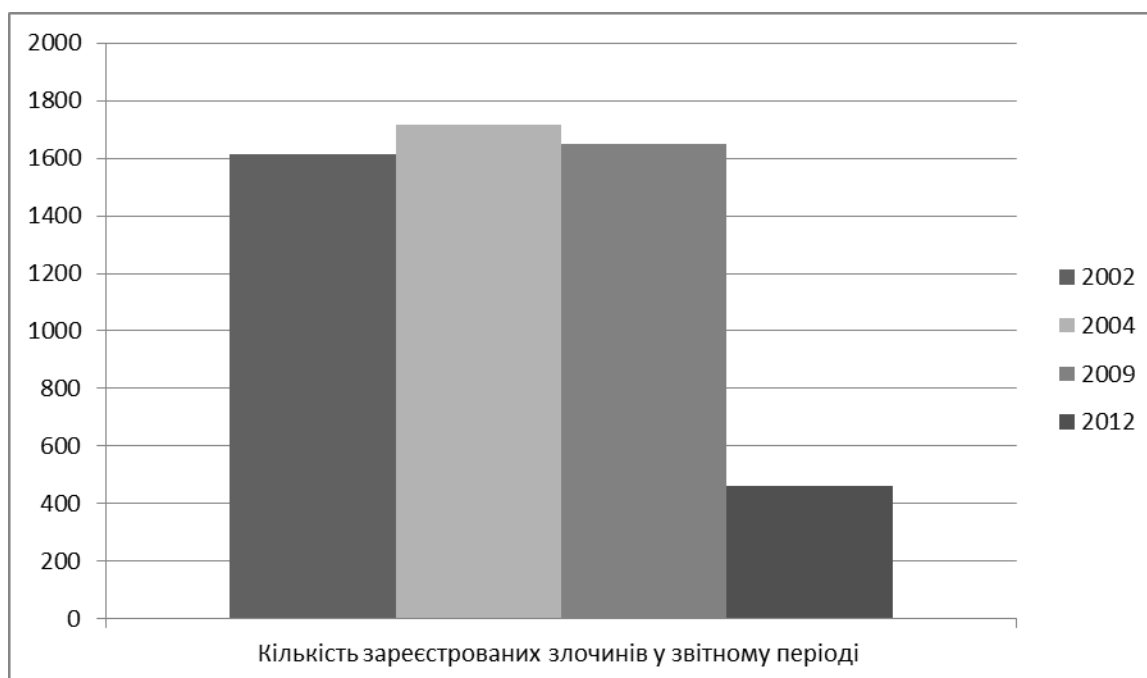

Рисунок 3.2.4
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 200 КК України

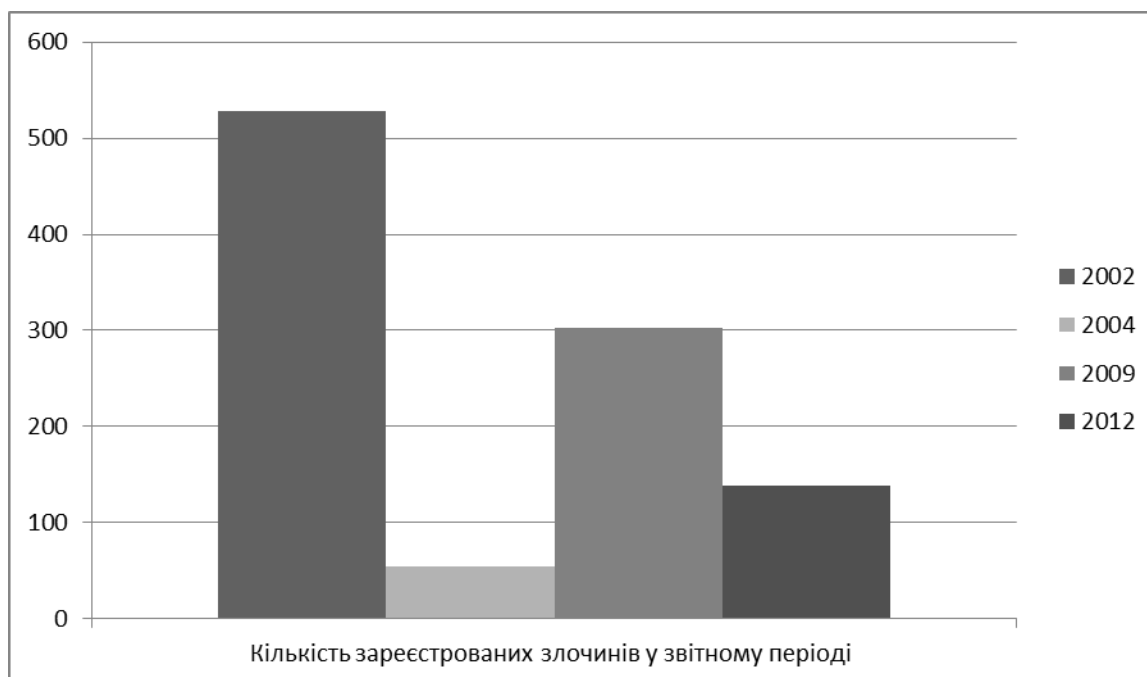

Рисунок 3.2.5
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 203¹ КК України

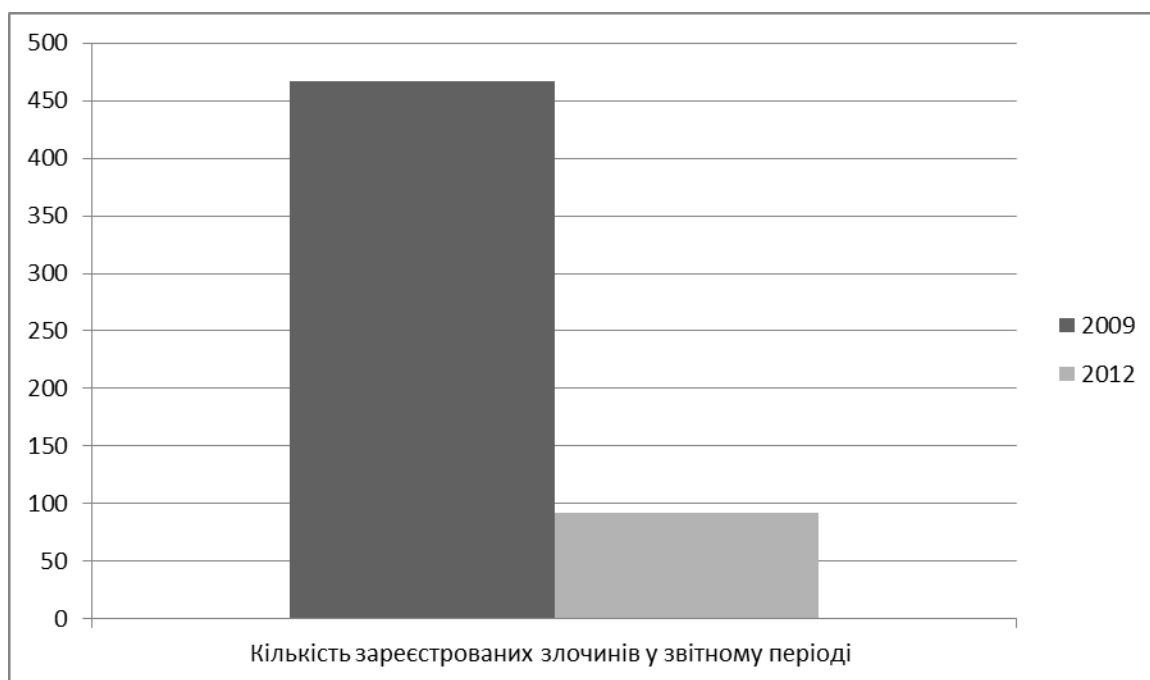

Рисунок 3.2.6
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 204 КК України

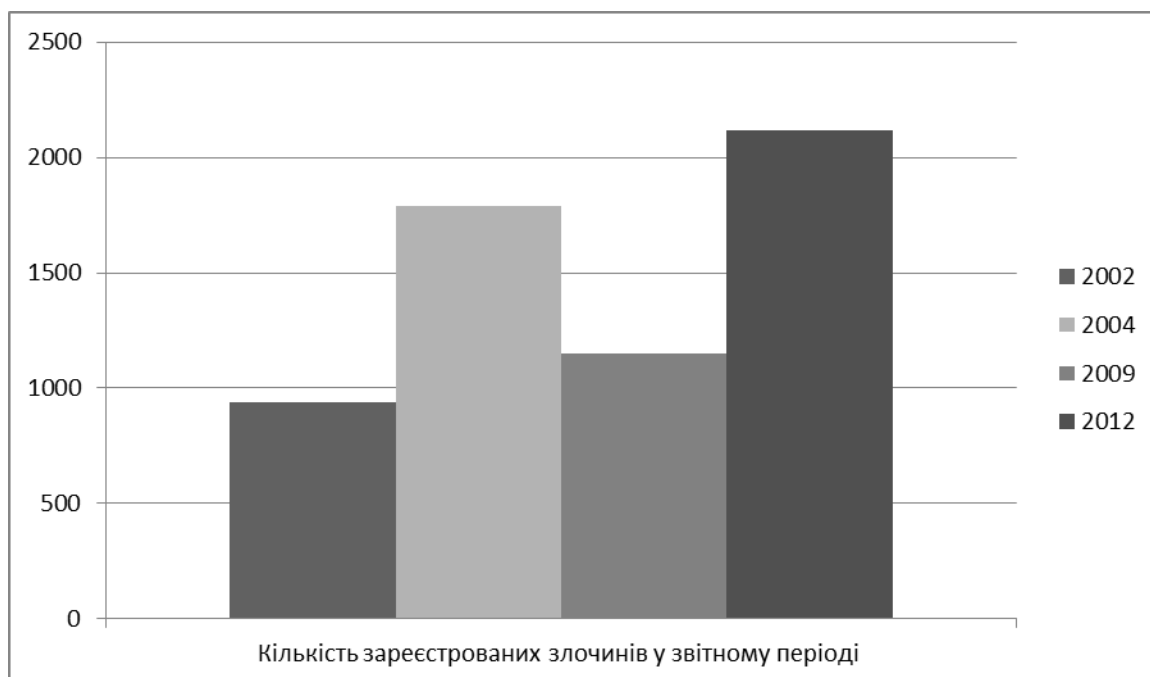

Рисунок 3.2.7
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 205 КК України

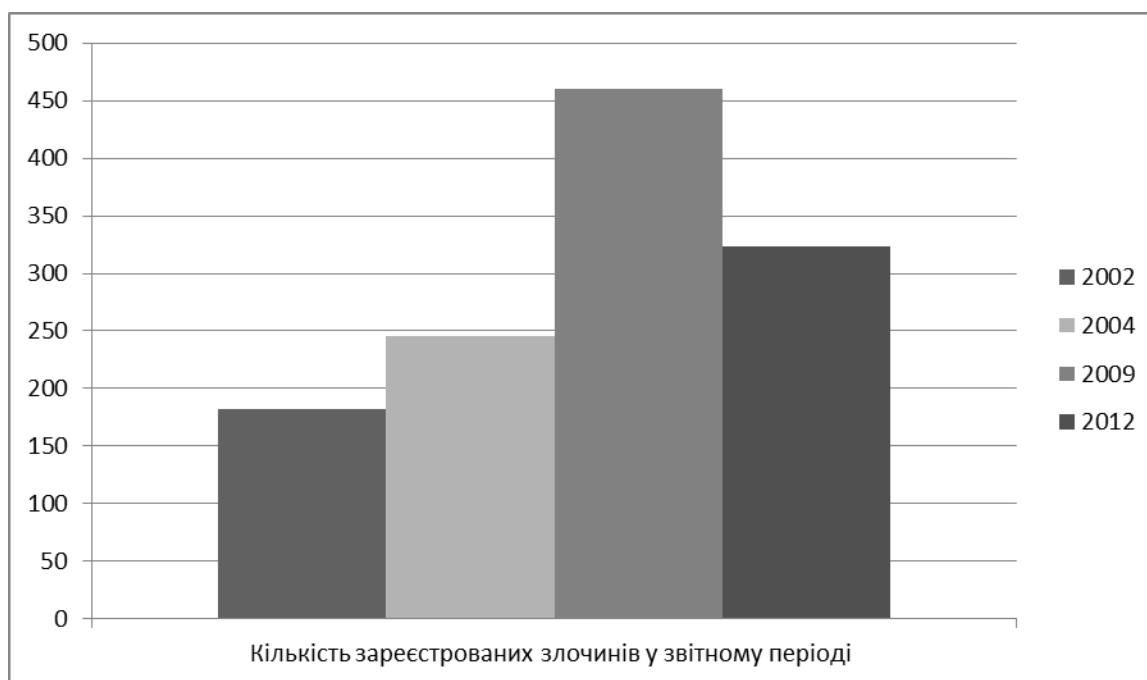

Рисунок 3.2.8
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 206 КК України

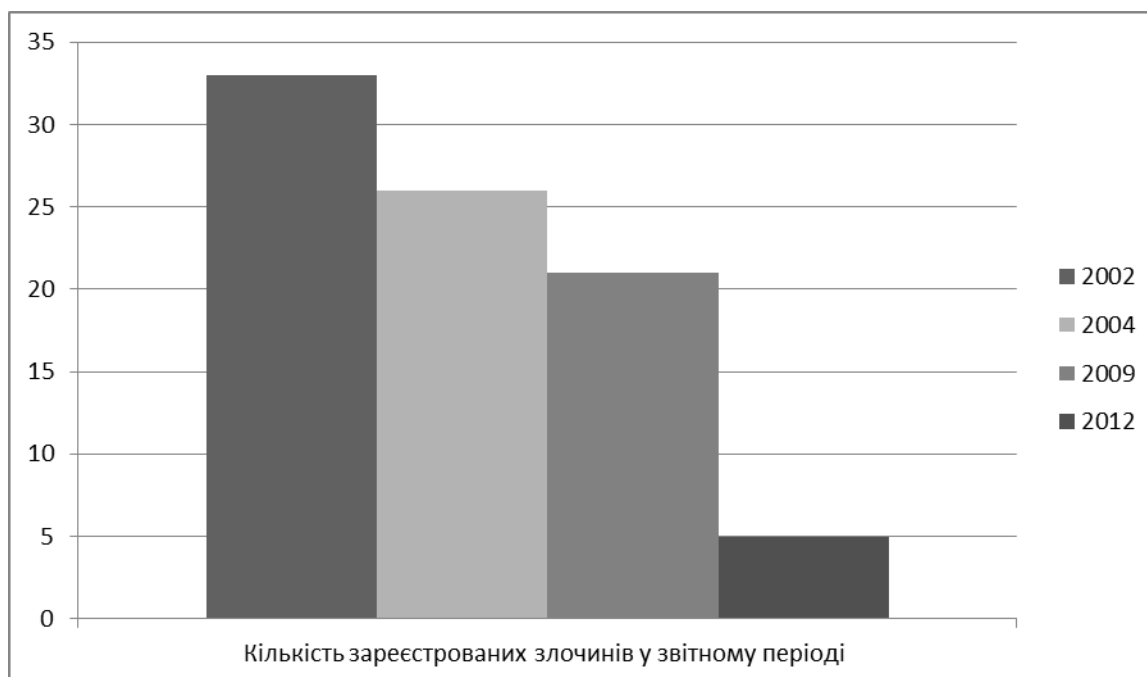

Рисунок 3.2.9

Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 209 КК України

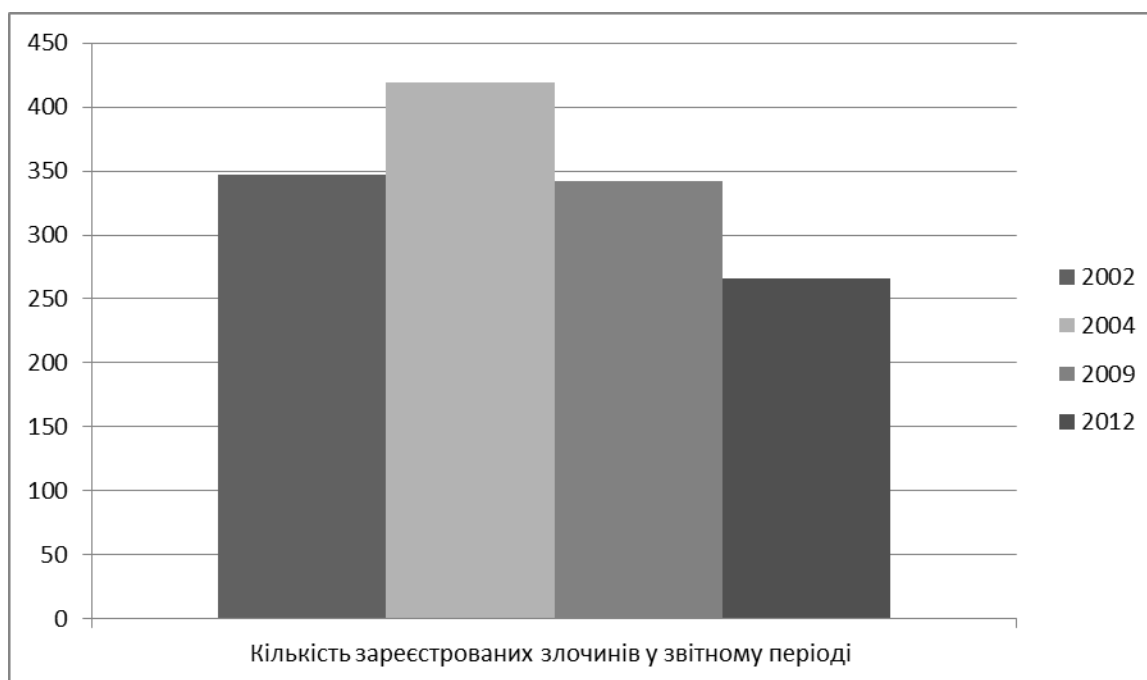

Рисунок 3.2.10

Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 209¹ КК України

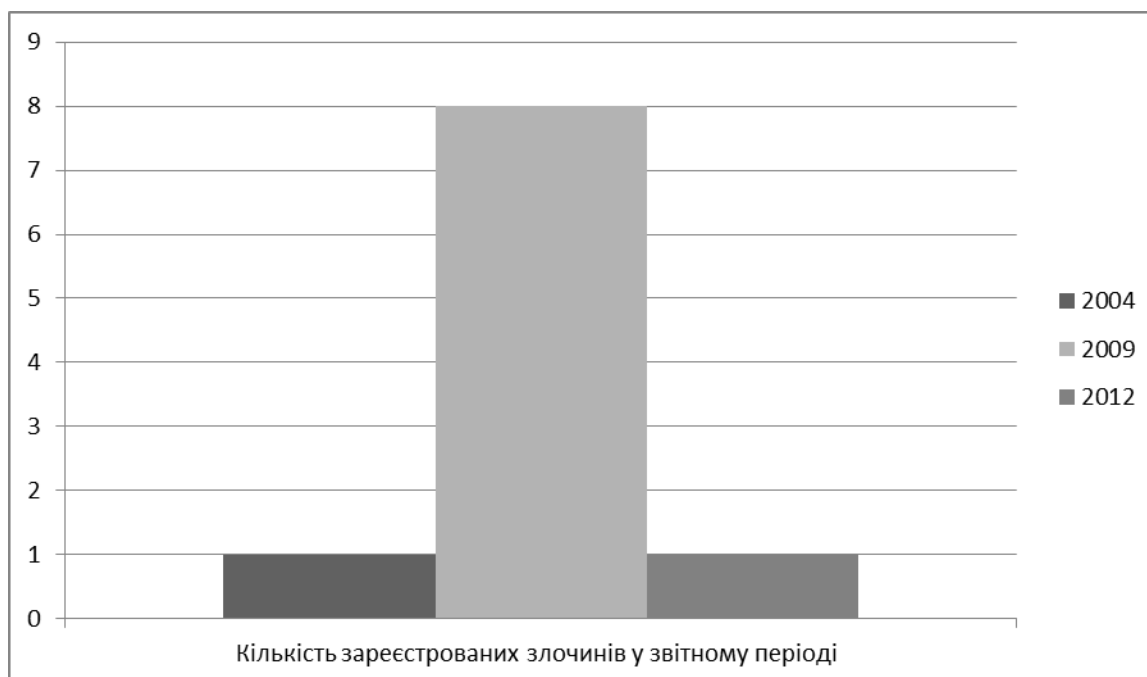

Рисунок 3.2.11
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 210 КК України

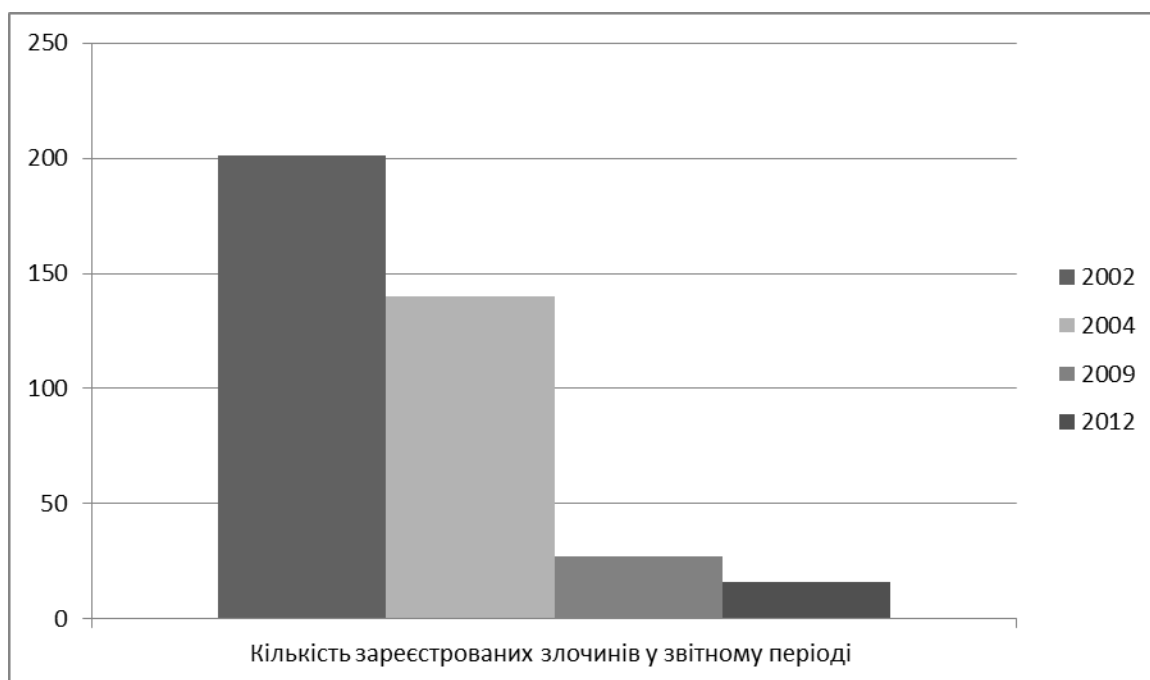

Рисунок 3.2.12
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 211 КК України

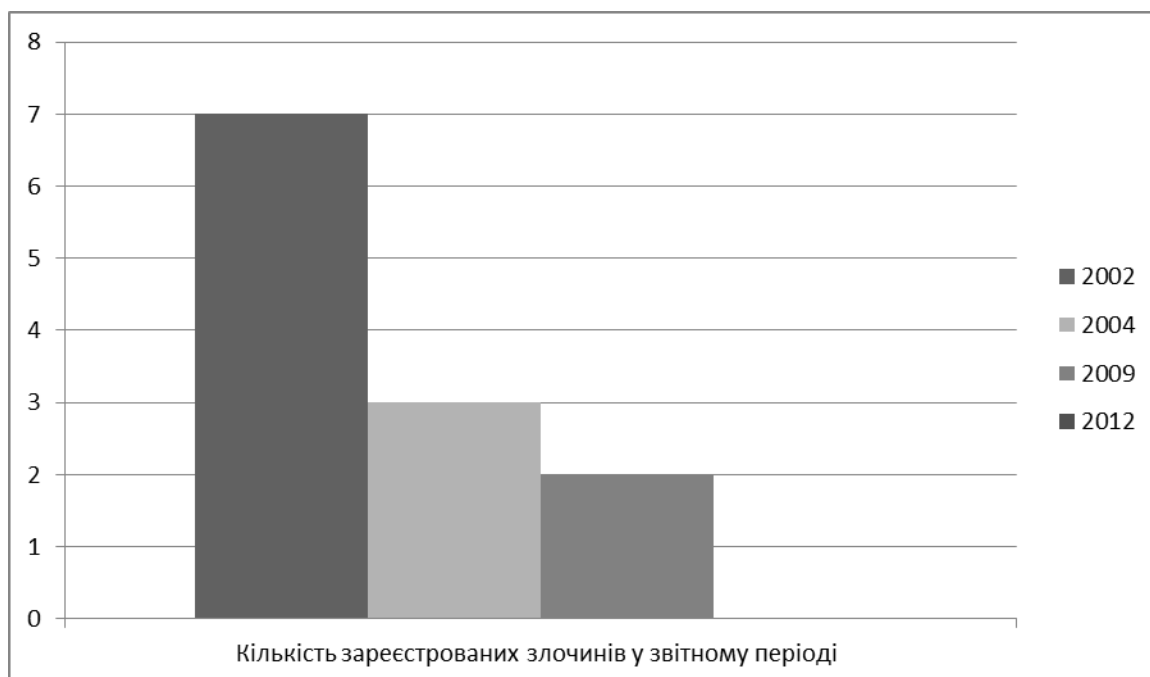

Рисунок 3.2.13
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 212 КК України

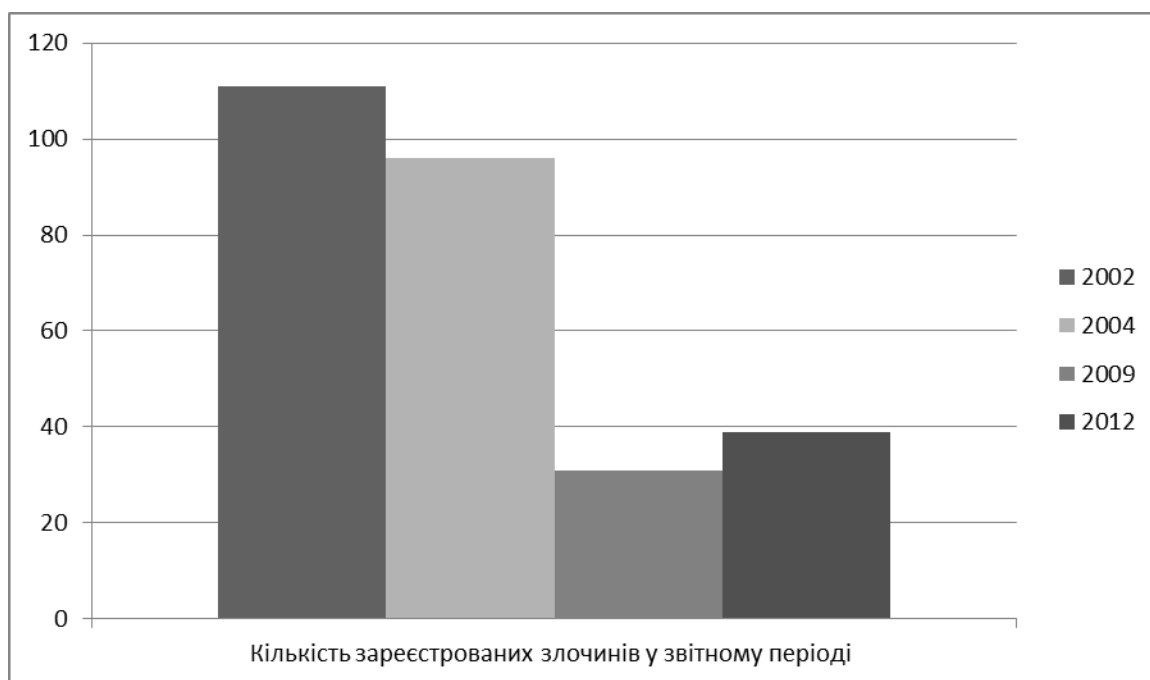

Рисунок 3.2.14
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 212¹ КК України

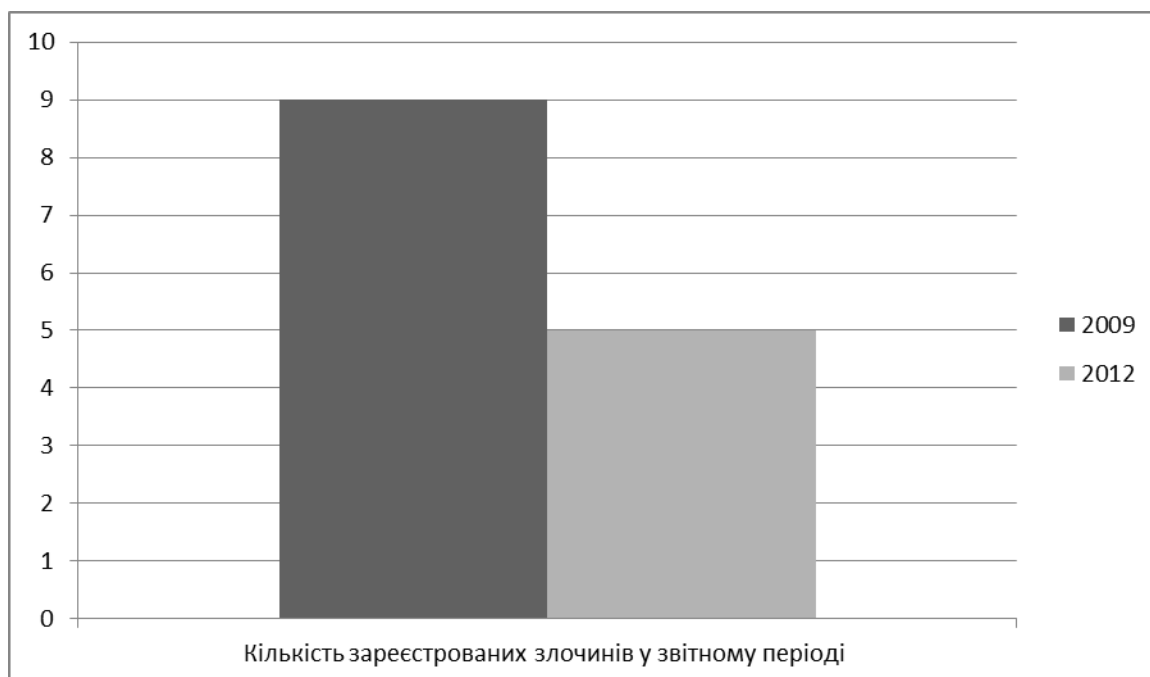

Рисунок 3.2.15
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 213 КК України

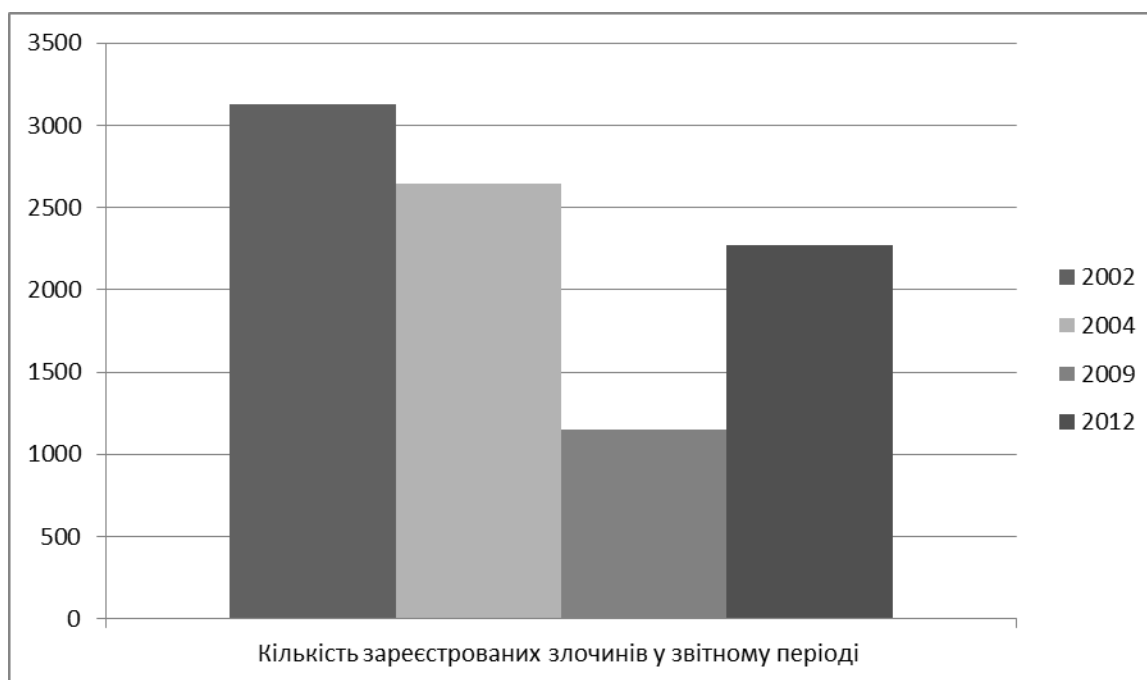

Рисунок 3.2.16
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 216 КК України

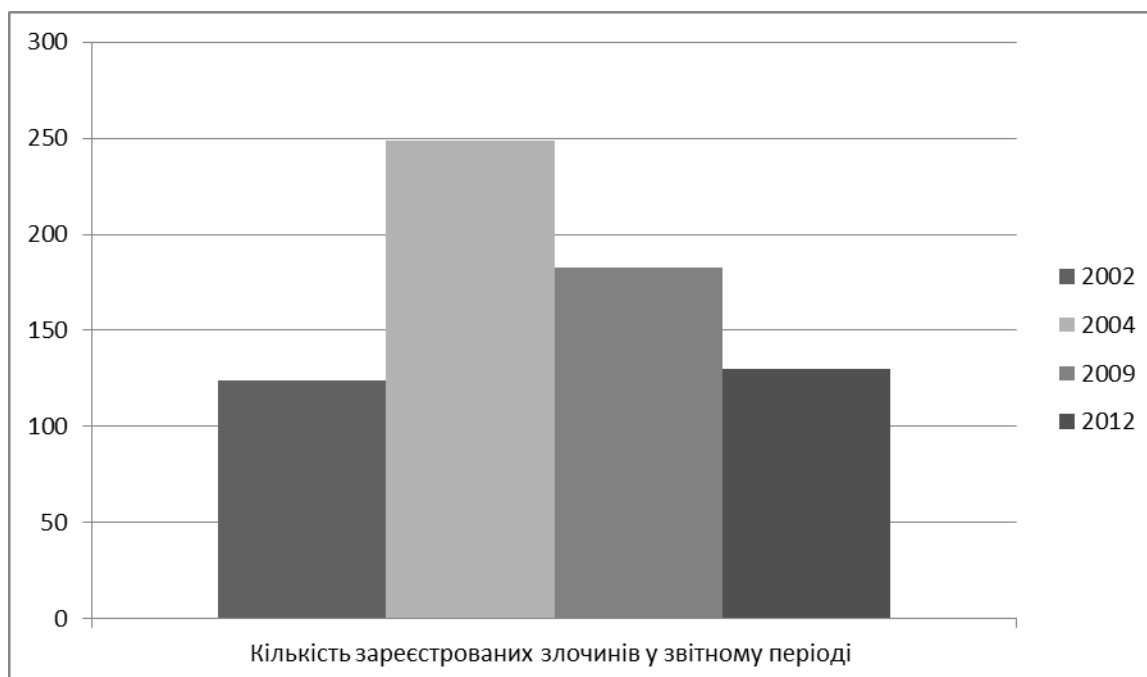

Рисунок 3.2.17
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 219 КК України

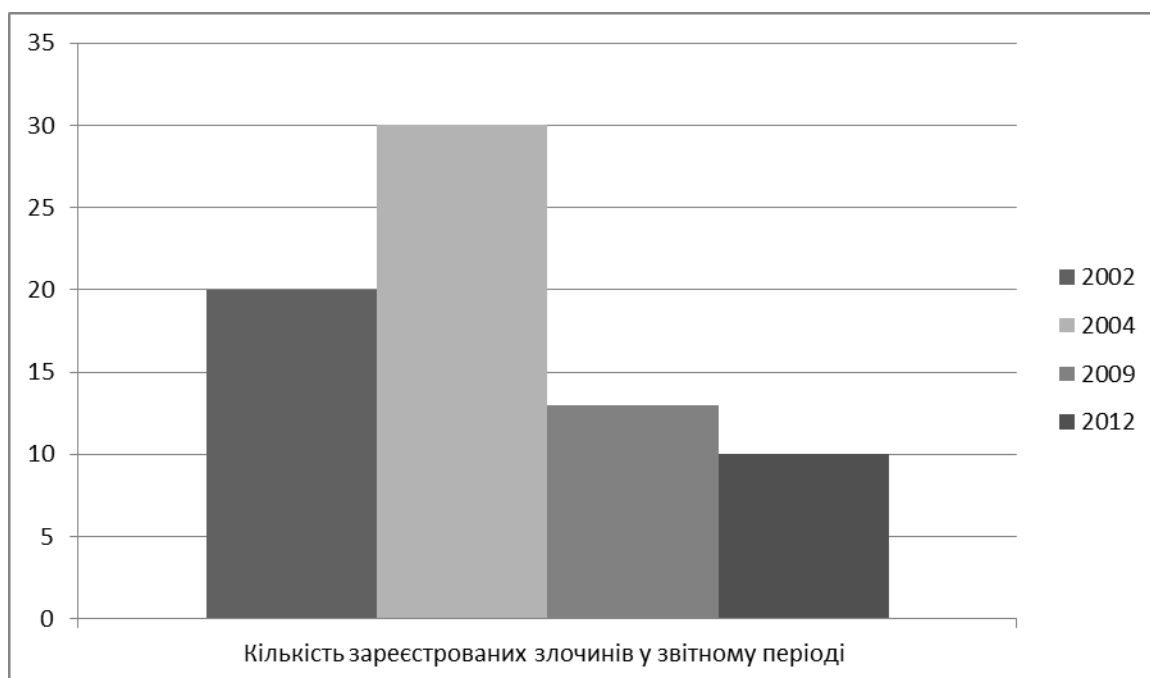

Рисунок 3.2.18
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 222 КК України

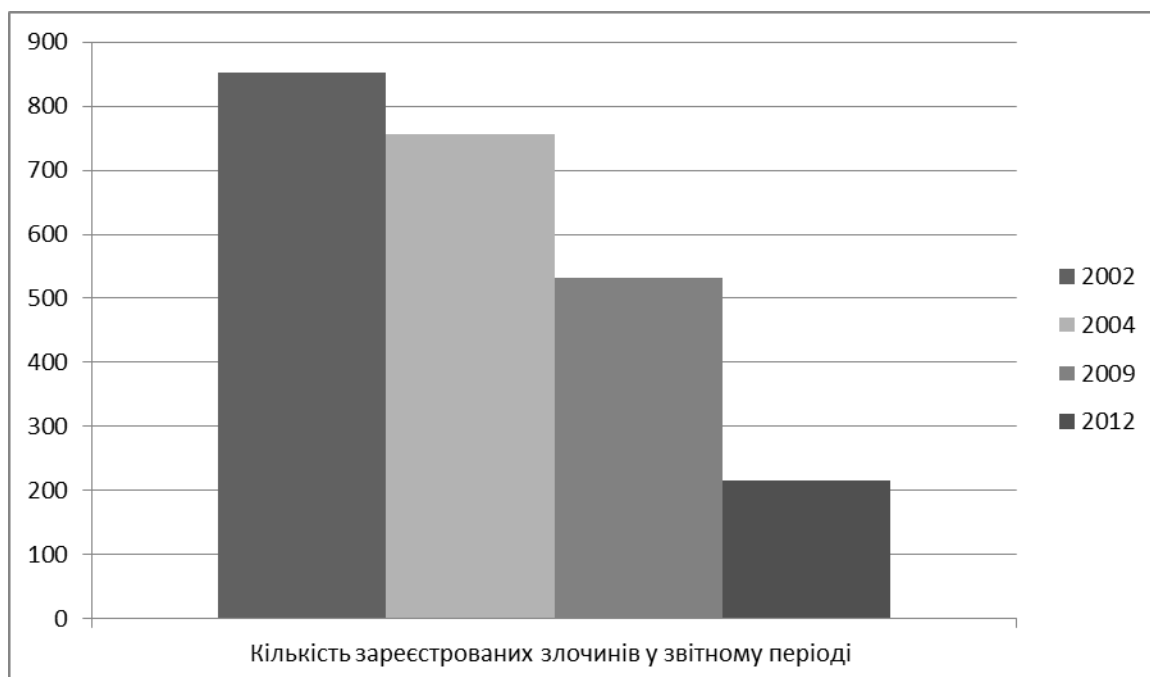

Рисунок 3.2.19
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 223² КК України

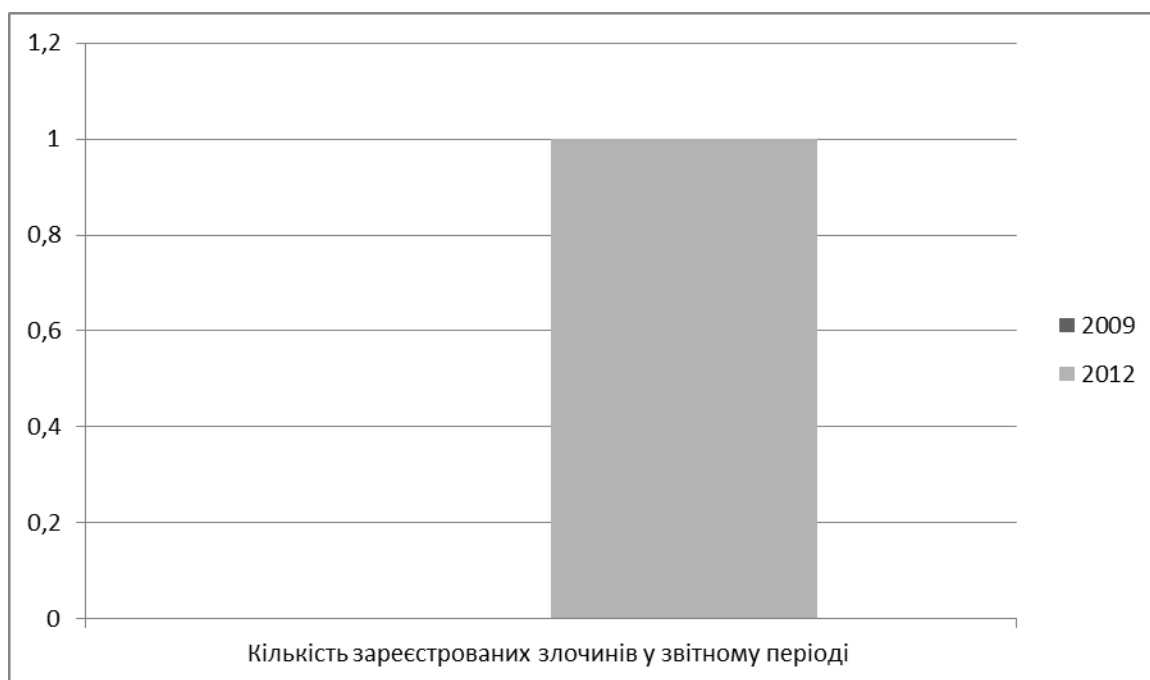

Рисунок 3.2.20
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 224 КК України

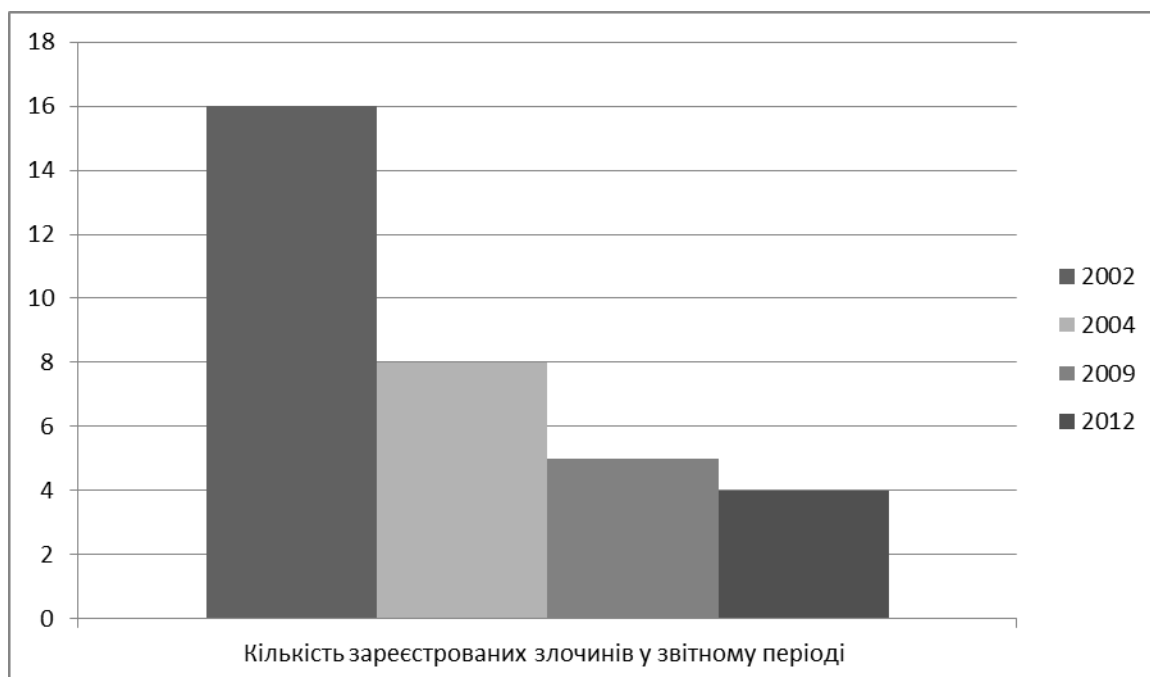

Рисунок 3.2.21
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 229 КК України

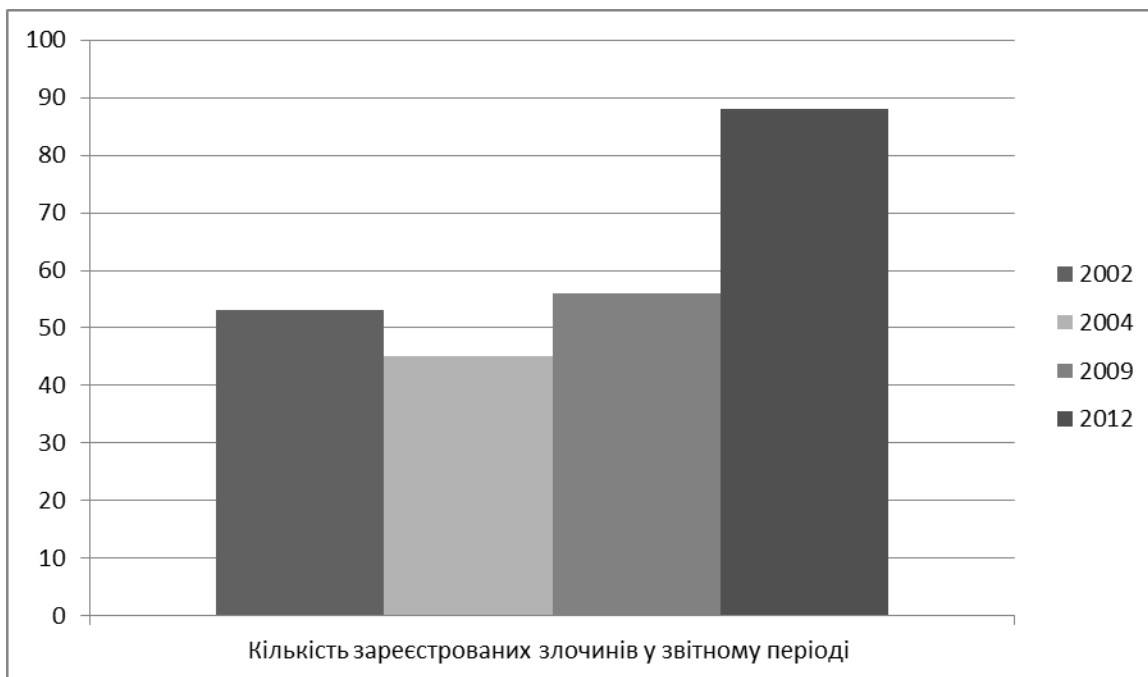

Рисунок 3.2.22
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 231 КК України

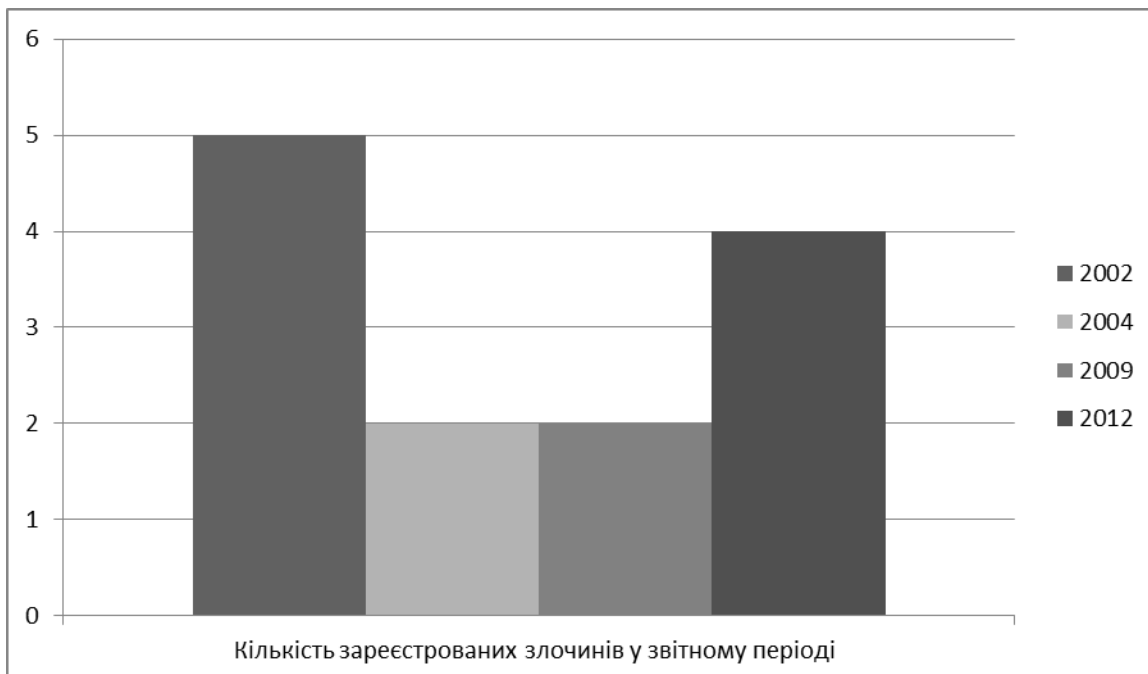

Рисунок 3.2.23
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 232 КК України

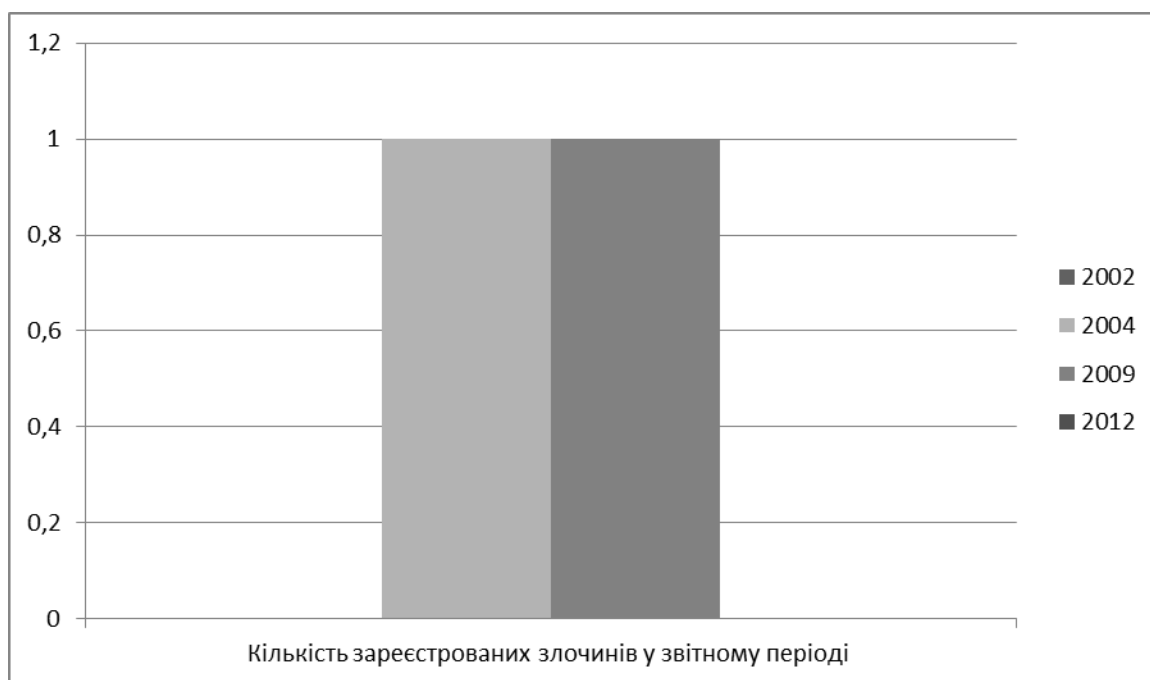

Рисунок 3.2.24
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 233 КК України

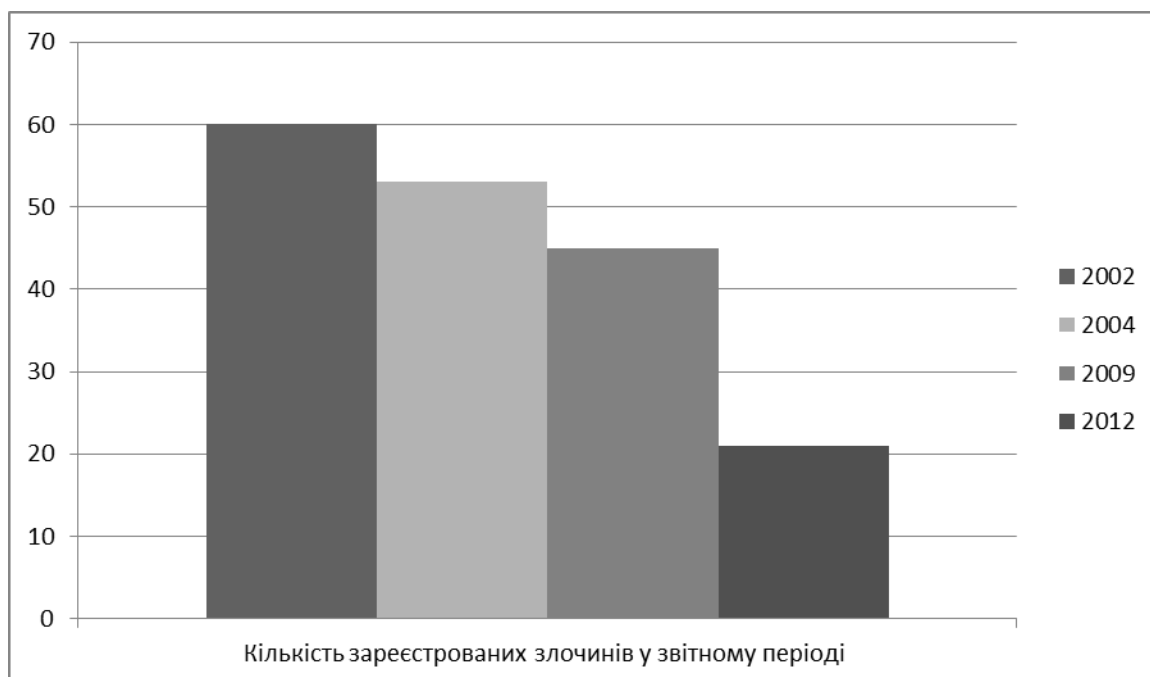
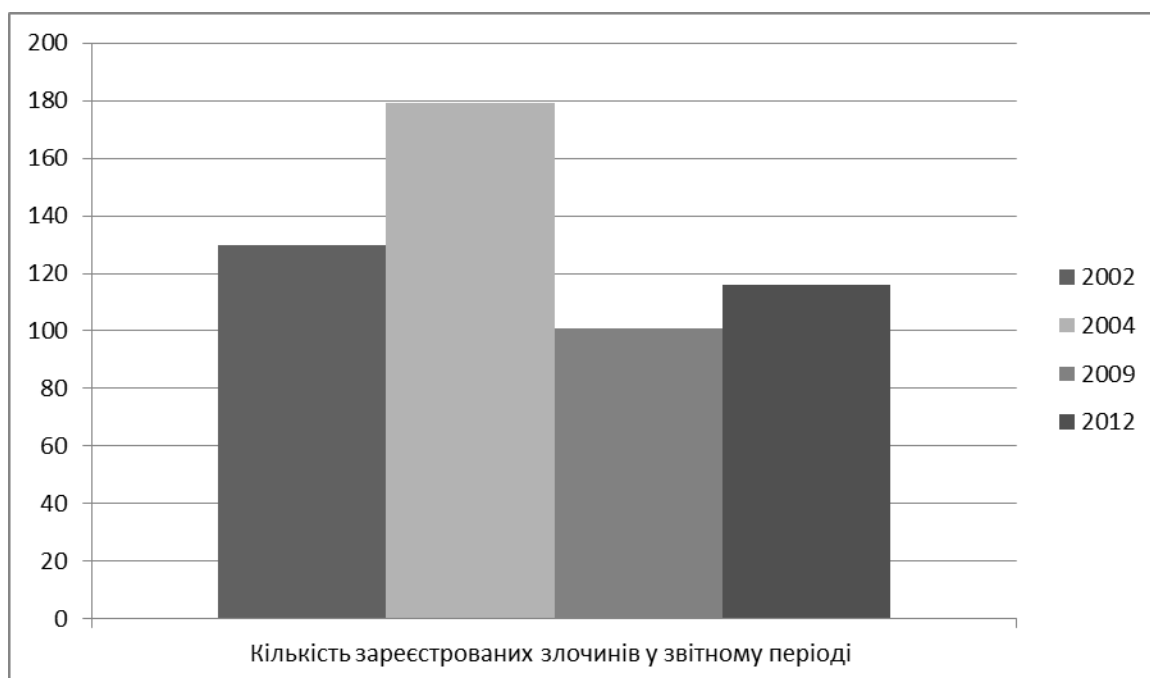

Рисунок 3.2.25
Динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 306 КК України

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-18/12-1540

26 червня 2015 р.

П. Франчук В.В.
 Д. В. Благуті
 (Ф.М. Благуті)
 16.07.2015

Першому проректору Львівського
 державного університету
 внутрішніх справ
 Благуті Р.І.

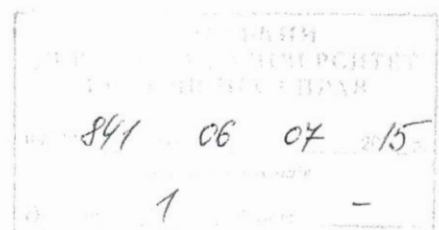
Шановний Романе Ігоровичу!

Повідомляємо, що підготовлені працівником Львівського державного університету внутрішніх справ Франчуком Василем Валерійовичем пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України за результатами дисертаційного дослідження на тему: «Кримінально-правові засоби охорони економіки України» Комітетом отримані, є слушними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичну значимість, є науково обґрунтованими і можуть бути враховані робочою групою Комітету при подальшому вдосконаленні чинного законодавства.

З повагою

Голова Комітету

А. Кожем'якін

ЗАТВЕРДЖУЮПерший проректор Львівського
державного університету

внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

полковник міліції

Р.І. Благута

2015

АКТ22.06. 2015

м. Львів

№ 32

Про впровадження результатів дисертації
Франчука Василя Валерійовича
на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за темою «Кримінально-
правові засоби охорони економіки
України» в освітній процес

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової роботи доктора юридичних наук, доцента полковника міліції Балинської О.М.;
- начальника навчально-методичного центру кандидата юридичних наук, доцента полковника міліції Строцького Р.Є.;
- завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін кандидата юридичних наук, доцента Телефанка Б.М.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 розглянула та узагальнила подані наукові праці Франчука Василя Валерійовича та засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Франчука В.В. впроваджені в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ, а саме наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

- Франчук В.В. Економічна злочинність, як гальмівний фактор розбудови громадянського суспільства / В.В. Франчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей на Третій звітній всеукраїнській науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 163-165.

- Франчук В.В. Диференціація кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері економіки / В.В. Франчук // Кримінальний кодекс

України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 236-239.

- Франчук В.В. Ризик вчинення злочинів економічного спрямування під час проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 року / В.В. Франчук // Запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням в умовах проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – С. 292-294.

- Франчук В.В. Історико-правові аспекти виникнення деяких видів економічної злочинності / В.В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – №4. – С. 214 – 223.

- Франчук В.В. Зміст поняття «злочини в сфері економіки» / В.В. Франчук // Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – №6. – С. 295 – 299.

- Франчук В.В. Історичний шлях виникнення економічних злочинів (стародавні правові пам'ятки) / В.В. Франчук // Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 65-69.

- Франчук В.В. Історико-правовий аналіз корупції / В.В. Франчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали доповідей Всеукраїнської наукової конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 176-181.

- Франчук В.В. Забезпечення економічної безпеки як складової громадської безпеки під час проведення чемпіонату Європи 2012 року з футболу/ В.В. Франчук // Забезпечення охорони громадського порядку і безпеки під час проведення матчів чемпіонату Європи 2012 року з футболу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2011. – С. 196-198.

- Франчук В.В. Штраф як основний вид покарання за злочини, вчинені у сфері економіки (порівняльний аналіз із законодавством зарубіжних держав) / В.В. Франчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 246-251.

- Franczuk W.W. Nielegalne działania z wykorzystaniem kart płatniczych, jako rodzaj przestępczości w sektorze gospodarki o charakterze międzynarodowym / W.W. Franczuk // Przestępczość teleinformatyczna. – Szczytno: Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, 2011. – S. 209 – 214.

- Франчук В.В. Поняття злочинів у сфері економіки та їх класифікація / В.В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – №1. – С. 244 – 254.

- Франчук В.В. Аналіз міжнародно-правового та вітчизняного регулювання відповідальності за злочини, вчинені у сфері економіки (на прикладі корупційних діянь) / В.В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – №2. – С. 339 – 351.

- Франчук В.В. Зв'язок кримінально-правових норм з нормами інших галузей права, спрямованих на охорону економіки від злочинних посягань / В.В. Франчук // Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – №3. – С. 476 – 487.

- Франчук В.В. Досвід європейських держав відносно протидії економічній злочинності та запровадження кращих його варіантів у вітчизняне законодавство / В.В. Франчук // Злочинність в державах Європейського Союзу та Співдружності Незалежних Держав: розвиток, тенденції, проблеми профілактики та протидії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Кишинів: Академія "Штефан чел Маре" МВС Республіки Молдова, 2012. – С. 266-271.

- W.W. Franczuk Zjawiskowe formy popełnienia czynu zabronionego w prawie karnym Ukrainy / M. Senko, R. Maksymovych, V. Navrotska, N. Ustrytska, W. Franczuk // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, 2013. – С. 227 – 256.

- Франчук В.В. Досвід Республіки Польща у сфері кримінально-правової охорони економіки держави / В.В. Франчук // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів, здобувачів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 294-300.

- Franczuk W.W. Ochrona gospodarki w ustawodawstwie karnym Ukrainy i Polski (cechy wspólne i różnice) / W.W. Franczuk // Studia Iuridica Lublinensia. – 2013. – Tom 20. – S. 143 – 159.

- Франчук В.В. Влияние особенностей географической и социальной среды на состояние экономической преступности определенного региона Украины / В.В. Франчук // Актуальные проблемы криминологического исследования региональной преступности: материалы международной научно-практической конференции. – Баку: Академия Полиции МВД Азербайджанской Республики, 2014. – С. 232 – 237.

- Франчук В.В. Особенности применения уголовно-правовых средств охраны экономики Украины / В.В. Франчук // Archibald Reiss Days: thematic conference proceedings of international significance. – Belgrade: Academy of Criminological and Police Studies, 2014. – P. 525 – 533.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що наукові праці Франчука В.В. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації та запроваджені для використання у освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при проведенні семінарських, практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінологія» та «Кримінальне право». Дані праці рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

Члени комісії:

О.М. Балинська

Р.С. Строцький

Б.М. Телефанко